

VI Międzynarodowy Kongres Religioznawczy
Wiara – wyobraźnia – wiedza. Nowe drogi religioznawstwa w XXI wieku
Kraków, 27 września – 1 października 2021 r.

The Sixth International Congress of Religious Studies
Belief – Imagination – Knowledge. New Paths of Religious Studies in the 21st Century
Kraków, September 27th – October 1st 2021

ABSTRAKTY / ABSTRACTS

KEYNOTE SPEAKERS

Tim Jensen (University of Southern Denmark)

t.jensen@sdu.dk

Lecturing about Study-of-Religion Perspectives on Freedom of Religion or Belief in Human Rights Conventions and Declarations

By way of examples on how the presenter, in lectures to students from outside the study-of-religion department, discusses study-of-religion perspectives on the articles on freedom of religion or belief in Human Rights conventions and declarations, the lecture aims at exemplifying how the academic study of religion may be used, also in this way, to defamiliarize students with what they consider familiar notions of religion and belief, at the same time as it can try to familiarize them with study-of-religion approaches to religion, approaches of value to a democratic, open-ended society with at least some reference to Enlightenment values including the value of scientifically grounded knowledge, also of religion.

Volkhard Krech (Ruhr-Universität Bochum)

volkhard.krech@rub.de

Intuition, Imagination, Belief, Faith, and Knowledge. Religion and Other Forms of Meaning Production

The lecture addresses the question of how religion differentiates itself from its social surrounding and how it can be scientifically identified as a distinct form of social meaning production. The starting point is the following premise: From a social scientific perspective that is informed by systems theory, religion is a genuine social fact, i.e., neither a metaphysical issue nor a result of mental cognition, but a form of social communication differentiated from other forms of communication such as politics, law, economics, science, education, health, and arts. On the background of the distinction between four dimensions of social reality – namely experience, materiality, cognition, and regulation –, the lecture traces back some of the

sources for the emergence of religious meaning production such as (pre-)animism, shamanism, religious divination, religious narratives (“myths”), prophecy, religious self-reflection (dogmatics), and mysticism.

Agata S. Nalborczyk (University of Warsaw)

a.nalborczyk@uw.edu.pl

Islamic religious leadership in the West. Typology, roles and authority

Muslim religious leadership consists of imams, muftis, qadis. In the traditional Muslim world, in Sunni Islam, the word ‘imam’ has several meanings: a political leader of a given community, someone who just performs a prayer for a congregation, someone who is appointed as an imam of a given mosque or, in general, a person learned in religious matters. The role of a mufti in turn is to provide answers to religious questions when consulted by a single person or an institution. A qadi is a religious judge.

In Western Muslim communities, we also find religious leadership of similar type but under the influence of local conditions, it has changed its character considerably. These communities can be divided into traditional communities, i.e. those present in the West (mainly in Europe) before the second half of the 20th century, and immigrant communities, i.e. those that have appeared in the West since the second half of the 20th century.

Traditional Muslim communities, present in Eastern Europe and the Balkans, have over the centuries developed a specific type of religious leadership - mainly imams and muftis. The imams have many more responsibilities and their functioning often began to resemble that of local Christian priests - managing a local religious foundation, keeping parish books or drawing up last wills. The muftis, in turn, were imposed a role similar to that of bishops, and the Russian Empire and Ottoman Turkey had their share in this. Over time, specific female leadership also emerged in local Muslim communities.

With the influx of Muslim immigrants in the second half of the 20th century, imams emerged also in Western Europe or the United States. They became more numerous when the presence of Muslim communities became more stable in the 1970s as a result of family reunification who began to lead religious lives. With the stabilization of Muslim communities in the West, the organization of prayer rooms or the construction of mosques, imams started to function differently than in their countries of origin. Besides conducting prayers, they perform many other duties that stem from a lack of support in local religious and legal structures.

In the beginning, religious leadership was not a crucial topic of the research on Islam in Europe, and researchers focused rather on an integration, radicalization etc. Slowly, however, there started to appear studies devoted to more general issues concerning imams, i.e., to their distinctiveness or education, to the way of building their religious authority or functioning in particular countries.

The paper will describe the types of traditional Islamic religious leadership within the Muslim majority societies, and then discuss developments within two types of Western Muslim minorities – traditional and those with immigrant background. It will present the new functions of imams in the West, their education, ethnic background, origin, legal status (often different in different countries), and the sources of their authority. It will also discuss the specific role of muftis and the origin of their position in some European countries with a long tradition of Muslim presence. And last but not least it will discuss the issue of female religious leadership among Muslims in the West.

Anna Niedźwiedz (Jagiellonian University in Kraków)

a.niedzwiedz@uj.edu.pl

Is Ethnography of Lived Religion Possible?

The growing popularity of the lived religion approach in anthropology, as well as in related disciplines, is closely associated with the wider practical, material and sensual turns that in recent decades have transformed the social sciences and humanities. This development has destabilized and problematized historically established categories and clear-cut definitions; it has brought to the fore many previously marginalized or academically non-existing topics. In this talk I propose to scrutinize the possibilities, challenges and limitations of an ethnographic process framed within the lived religion approach. How does knowledge production operate “in the field” where scholars and research participants interactively engage with and through their own bodies, their emotional and psychological dispositions and their biographies? What kinds of knowledge about “lived religion” are being produced and then translated and materialized in various forms? These forms can not only be academic but also stretch beyond traditional academic discourse. What role does empathy and imagination play in “getting to know” and sharing this knowledge more widely? How are “beliefs” incorporated into peoples’ lives and how can we know what is being “lived” by others? What happens when a dialogue is not fully possible and relational knowledge is constructed throughout more tense and complex interactions? Given all this, is an ethnography of lived religion possible and, if it is, how does it shape the object of its studies? Drawing on various fieldwork experiences and attempts to undertake an ethnography of lived religion, I will reflect on these questions situating ethnographic and anthropological endeavours within the broader framework of current interdisciplinary studies of religion.

Raffaele Torella (Sapienza University, Rome)

raffaele.torella@uniroma1.it

What Is Nondualism in Religion? The Case of Śaivism of Kashmir

Generally speaking, in religious experience as well as in philosophical discourse nondualism comes after dualism of which it constitutes a later and allegedly higher development. Thus, nondualism being a correlative term, we should start by defining dualism. This subject can be treated more satisfactorily if we focus on a specific dualistic tradition – in this case one of the most prestigious religious traditions of premodern India, the Śaiva Saiddhāntic tradition of

medieval Kashmir, starting probably around VII c., with which nondual Śaivism competes and from which it ultimately derives. This is evident from the anti-dualist tension we can find in the nondual Kaula scriptures, while no anti-nondualist tension can be detected in the early Śaiva scriptures.

Śaiva dualism is characterized by definite positions regarding some crucial points: relationship between the supreme God and individual subjects, and between the supreme God and the manifested world. The individual souls are potentially endowed with the same powers as the Lord (apart from the cosmogonic one), but in the saṃsara condition these powers are partly or totally inhibited by three kinds of impurities, conceived of as 'physically' covering the individual soul. An analogously physical action, that of ritual, is required for the soul to get rid of such impurities. Once the process of liberation is achieved an eternal distinction remains between the liberated souls and Śiva. Even though the Lord pervades the universe, the universe comes from a different source, usually called māyā. Ontological dualism is significantly flanked by epistemological dualism, which sharply divides the knowing subject and the knowable object. In the full-fledged Śaiva nondualism, we find complete coincidence between Śiva and the individual soul; the material world is the free manifestation of Śiva himself; māyā is not an autonomous reality, but a power of Śiva; the impurities are by no means substantial realities, but erroneous attitudes of the subject based on his lack of knowledge; the opposition knower-knowable is only provisional and finally everything shines as absolute I-ness.

PRELEGENCI / PARTICIPANTS

Małgorzata Abassy (Instytut Rosji i Europy Wschodniej WSMiP, Uniwersytet Jagielloński)

malgorzata.abassy@uj.edu.pl

Radykalizacja religii w świetle mechanizmów ochrony tożsamości systemu kulturowo-politycznego. Współczesny Iran

Religia stanowi „głęboką strukturę kultury” (I. Kondakow, 1944), zaś jej symbole tworzą główną część struktury porządkującej i poznawczej. Stają się one częścią nieświadomionego językowego obrazu świata nosiciela kultury (A. Wierzbicka), a wykorzystywane z rozmysłem, jako część strategii kulturowej, przyjmują na siebie funkcje „bojowych zawołań epoki” (W. Winogradow).

Materiałem badawczym będą wystąpienia najwyższego przywódcy Islamskiej Republiki Iranu ajatollaha Alego Chameniego z okresu 2000-2020. Analiza tekstów przy zastosowaniu metod: „key words frequency”, „content analyses” oraz hermeneutyki pozwoli wskazać te pojęcia, które odnoszą się do symboli i wyobrażeń religijnych. W kolejnych kroku analizy zostaną

zbadane dwa typy zależności w dwóch perspektywach czasowych: synchronicznej – między przywódcą religijnym (elitą rządzącą) a społeczeństwem; oraz diachronicznej – między aktywowanymi emocjami a symbolami religijnymi nośnymi już u zarania dziejów szyickiego islamu i konsekwentnie umacnianymi w toku wydarzeń historycznych. Wnioski, płynące z analizy typów zależności pozwolą wskazać najbardziej skuteczne środki oddziaływania oraz postawić pytanie o potrzebę/możliwość/konsekwencje ich transformacji. Namysłowi teoretycznemu zostaną poddane też pojęcia „strategii kulturowej” oraz „religii-kultury”.

Stawiana hipoteza brzmi: Obraz świata i sposób jego poznawania poprzez symbole religijne (szyickiego) islamu stanowi główne narzędzie sterowania społeczeństwem z poziomu elity duchownej Islamskiej Republiki Iranu. Promowana kultura jest typem kultury-wiary ze wszystkimi konsekwencjami tego faktu.

Główne pytania badawcze to: Jaki jest cel obecnej strategii kulturowej Islamskiej Republiki Iranu, rozpatrywany w perspektywie irańskiego społeczeństwa i jego przyszłości? Które z islamskich symboli religijnych mają najsilniejsze umocowanie w kulturze irańskiej z perspektywy historii jej rozwoju?

Yaakov Ariel (The University of North Carolina at Chapel Hill)

yariel@email.unc.edu

Religion as a System of Non-Belief: Beat Writers Embracing Buddhism

In the 1950s-1970s, a number of American countercultural writers joined Buddhist groups, and adopted Buddhist practices. Among them were leading figures in the Beat Generation such as Allen Ginsberg, Jack Kerouac, and Gary Snyder. They served as an avant-garde to a larger movement of middle-class Americans who joined various schools of Buddhism while adapting them to their beliefs and values.

While the Beat writers studied with Buddhist masters from Japan, Tibet, and other East, or South-Eastern Asian countries, they interpreted Buddhism in a manner that suited their intellectual, cultural, and spiritual aspirations. Buddhism, they asserted, did not limit itself to geographic and cultural locals, or specific language or ethnicity, and did not represent deities and cults. The Buddhist vision they have adopted mashed with their universal, inclusive and pacifist principles. As such, they incorporated Buddhist concepts into their novels and poetry.

The proposed paper will discuss the Beat fascination with Buddhism, and the manner in which Beat writers reinterpreted Buddhist traditions and made them compatible with their aspirations. It will further analyze the complexity of faith and non-faith that such American converts to Buddhism displayed, and will explore its influence on American spiritual seekers at the turn of the 21st century. The phenomenon is of great cultural importance, as it served as one of the early stages of the self-identification of many Americans as “Spiritual but not Religious.”

Tamar Arieli (Tel Hai College, Israel)

tamarari@telhai.ac.il

Borders and Holiness in Jewish Geopolitical Space

Borders are critical to interpreting physical and social spaces and their divisions. As a cross-societal interface, borders reflect states of conflict and accommodation ranging from confrontation and exclusion to communication, cooperation and inclusion. Jewish law, as most legal systems, prefers clear spatial separations, and creates dichotomous distinctions in space. Yet, insights from ancient religious texts can expose pragmatic accommodation towards cross-border communication and enrich contemporary discourses and practices.

Talmudic texts portray cross-border communication and interaction between Jews and gentiles in multiple social and economic settings of the 1-5 centuries AD in the holy land, under the Roman Empire, after the destruction of the second Temple. Despite economic motivations for cooperation, social and cultural ramifications of borders serve as platforms for rabbinical socially oriented directives.

Borders of holy spaces are especially illuminating regarding hierarchies of space. Talmudic texts reveal the centrality of hospitality and sociability as ethically obligatory to religious life. Thus, borders were defined not from inside out – from the holy space and its needs towards the "outside", rather they incorporate needs from the outside, expressing perspectives of sinners, impure people and even of lepers, the ultimate others.

Textual analysis of the Talmud thus reveals surprisingly post-modern insights regarding the multi-dimensionality of borders, both physical and symbolic, in defining identity, belonging and holiness and their flexibility and permeability in facilitating communication and interaction. These insights reflect a developed awareness towards the nature and potential of communication and its ethical dimensions in religious experience and bear much significance for border experiences in contemporary life.

Marek Baraniak (Uniwersytet Warszawski)

m.baraniak@uw.edu.pl

Nie ma Tory poza Mojżeszem. Perspektywa judaizmu rabinicznego

W religijnym żydowskim opisie historii powszechnej świata dominują trzy kluczowe pojęcia: stworzenie, objawienie i zbawienie. Stworzenie odnosi się do początków świata, objawienie do nadania Tory na górze Synaj, natomiast zbawienie nadejdzie na końcu czasu. Ponieważ judaizm pod względem genezy jak i natury jest religią etniczną, to zbawienie postrzegano głównie w kategoriach losu Izraela jako „ludu wybranego” przez Jahwe.

Do około II w. p.n.e. rozwinęła się wiara w życie po śmierci oraz w związane z tą kwestią zmartwychwstanie i boski sąd. Wcześniej jednostka musiała zadowolić się nadzieją, że wyrosłe z niej przyszłe pokolenia pozostaną w obrębie świętego narodu. Okazuje się jednak,

że nawet w czasach okrzepłej wiary w indywidualne zmartwychwstanie, etniczny u podstaw charakter judaizmu wciąż wpływa na refleksję soteriologiczną.

Z tego powodu biblijna historia Wyjście z Egiptu zawsze była rozumiana jako obraz początku Bożego zbawienia, o którym pamięć utrwała powtarzany każdego roku rytuał święta Paschy. Wspominane objawienie Boga w historii Wyjścia jest rozumiane jako zapowiedź zbawczej moc, która będzie zwielokrotniona w czasach ostatecznego zbawienia.

Oczekiwane zbawienie i odrodzenie „ludu Boga” było zawsze związane z jego Ziemią Świętą. Ukazuje to literatura hebrajska, zarówno biblijna, jak i późniejsza, która opisuje ustanowienie Nowego Jeruzalem i nowej Świątyni – w tym, czy też przyszłym świecie. Określona w ten sposób nadzieja zbawienia stała się centralną częścią liturgii i praktyki życia żydowskiego. Dlatego też rozwijająca się na tym gruncie wiara w obietnice zbawienia stała się głównym czynnikiem warunkującym przetrwanie religijnej społeczności Żydów przez ponad dwa tysiące lat.

Joanna Barcik (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie)

joanna.barcik@gmail.com

„Matko nasza, która jesteś w niebie”. Kilka uwag o feministycznej wyobraźni religijnej.

Wszelka mowa o Bogu jest mową symboliczną, z tej racji, że zdaniem człowieka religijnego rzeczywistość boska przekracza nasze sposoby jej ujmowania. Mówić o niej możemy jedynie odwołując się do metaforyki z życia ludzi. Symbol spełnia w tym procesie rolę uprzywilejowaną: nie tylko otwiera przed nami rzeczywistość transcendentną, ale także w nas samych otwiera przestrzeń odpowiednią do tej rzeczywistości, kształtując naszą wrażliwość.

Teologowie apofatyczni twierdzą, że imiona, jakimi nazywamy Boga, nie tyle mówią o nim „samym w sobie”, ale raczej o nas w relacji do niego. W takiej perspektywie zrozumiały staje się związek, na jaki wskazują socjologowie religii, pomiędzy obrazem Boga a kształtem wspólnoty, w jakiej funkcjonuje i racje krytyki feministycznej, zwracającej uwagę na to, że nie jest obojętne, jakim wyobrażeniem Boga się posługujemy – nie tylko dlatego, że może ono mieć charakter idolatryczny, nieadekwatny, a więc może nie spełniać swej podstawowej roli odsyłania, ale przede wszystkim ze względu na to, jak układają się relacje we wspólnotach religijnych.

W swoim wystąpieniu, z perspektywy filozofii religii, którą się zajmuję, zainspirowana feministyczną krytyką języka religijnego, chciałabym zadać pytanie o możliwość poszerzenia chrześcijańskiej wyobraźni religijnej o imiona Boga zaczerpnięte z doświadczenia kobiecego i o to, czy imiona te mogą rzeczywiście znaleźć swoje miejsce w liturgii chrześcijańskiej, a także: w jaki sposób zabieg ten mógłby wpłynąć na zmianę kształtu wspólnoty kościelnej.

Damian Barnat (University School of Physical Education in Kraków)

damian.barnat@gmail.com

Religious Sources of the Modern Individual

The notion of self-responsible individual is one of the essential features of modern societies. Inasmuch as individualism shapes the sense of self-understanding of the members of Western culture, it constitutes an indispensable element of “modern social imaginaries”. By social imaginaries one can understand collective and spontaneous ways of perceiving interpersonal relationships, public sphere, the nature of agency etc., that underlie the social practices (Charles Taylor). Modern subject apart from being the bearer of human rights, is also the basis for social practices that are crucial for sustaining liberal democracy. One can mention here, for instance, the popular sovereignty principle that is reflected in public elections.

The genesis of modern individual is often presented by means of the Enlightenment narrative, according to which the emergence of modern self is the outcome of the overcoming of religion by reason. On this familiar view attaining maturity and self-responsibility requires abandoning childish like, religious beliefs. However, recently one can more often encounter the revisionist approach to the problem of the sources of modern subjectivity. Scholars such as Larry Siedentop, Alain Badiou, Marcel Gauchet, Charles Taylor point to religious determinants of modern subject and the human rights discourse. In my presentation I would like to focus on two, described by Gauchet, moments in the long process of forming the modern subject. Firstly I will draw attention to the impact that the notion of the one, transcendent God had on the constitution of the “invisible inwardness” of human beings. Secondly, I will focus on the late medieval process of “the internalization of the evil”, that according to Gauchet was “the necessary transitional stage for the emergence of subjective autonomy”. On this view replacement of the vision of evil as something ontologically grounded in the nature of things by a view of evil as the outcome of individual’s action was the basis for moral self-responsibility.

Irena Borowik (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

uzborowi@cyf-kr.edu.pl

Modele religii publicznej w Polsce i ich społeczne poparcie

W Polsce w odniesieniu do religii od wielu lat obserwuje się sprzeczne tendencje. Z jednej strony wysoką trwałością cechuje się identyfikacja z katolicyzmem, oscylująca w różnych badaniach ok. 90%, z drugiej zaś obserwowana jest prywatyzacja moralności wyrażona słabym związkiem z doktryną religijną i niskim uznaniem dla autorytetu Kościoła rzymskokatolickiego (dalej KRK) w dziedzinie wyborów moralnych. W opinii Polaków nie budzą większej wątpliwości takie przejawy religii w sferze publicznej jak obecność symboli religijnych (np. krzyż w sejmie albo w klasach szkół publicznych) czy występowanie przedstawicieli Kościoła rzymskokatolickiego w mediach publicznych w roli ekspertów. Jednocześnie jednak znaczący sprzeciw społeczny budzi zaangażowanie polityczne KRK, od dekad utrzymujące się na poziomie ok. 70%. Rodzi to uzasadnioną potrzebę poszerzenia

refleksji nad tym, jakie modele religii publicznej zyskują wśród Polaków największe poparcie, w jakich obszarach legitymizacja religijna jest akceptowana w największym stopniu, a w których spotyka się z niechęcią.

W myśl głośnych i ciągle dyskutowanych założeń Jose Casanovy religia publiczna przejawiać się może na trzech poziomach: państwa, społeczeństwa politycznego i społeczeństwa obywatelskiego. Na każdym z tych poziomów może dochodzić do głosu systematyzacja dokonana przez Karela Dobbelaere w jego teorii sekularyzacji – legitymizacja uzasadniona wymiarem indywidualnym, organizacyjnym i społecznym. Referat będzie stanowić próbę odpowiedzi na pytanie o to, który z tych poziomów i które typy legitymizacji zyskują największe poparcie Polaków, w jakim stopniu i od jakich czynników to zależy?

Referat stanowić będzie prezentację fragmentu badań, w ramach projektu NCN „Religia a dyskurs publiczny w Polsce. Modele legitymizacja w sporach wokół biopolityki w latach 2004-2014”, realizowanych przez zespół skupiony z Zakładzie Społecznych Badań nad Religią w Instytucie Socjologii UJ. Materiałem użytym w analizie będą wyniki uzyskane w badaniach przeprowadzonych na reprezentatywnej próbie dorosłych Polaków w lutym 2020 roku.

Carlo Bovolo (University of Eastern Piedmont)

carlobovolo@hotmail.it

Reflecting on Eugenic Value of Christian Principles: Catholics towards Eugenics in the Early 20th Century

The paper deals with the Catholic approaches and attitudes about the eugenics in the first half of the 20th century, focusing on the Italian context and on an international comparison. The eugenics studies and policies produced strong discussions and oppositions also within the Catholics. Their opposition were scientific, political, theological: they criticized the lack of scientific basis in some eugenic hypotheses and defended the human freedom from the interventions of the governments, in order to safeguard the role and the influence of the Catholicism and its morals in the culture and society.

Catholics opposed mostly towards the Nordic current of eugenics, spread in the Anglo-Saxon and German world, characterized by strong interventions (sterilization, abortion, birth-control) and by the idea of an artificial selection of the humankind. A Latin current of eugenics, however, based mostly education, prevention and demographic development, and spread in Catholic Countries, gained consideration from sector of the Catholic movement, like Agostino Gemelli, key figure of the Catholic science in 20th century. Condemning and refusing the Nordic eugenics policies, catholic scientists and intellectuals approved and embraced the Latin eugenics, stating that the Catholic morals represented the best and most effective eugenic principle: the religious knowledge became fundamental in the Catholic way to eugenics. The paper intends to underline the contributions of Catholic scientists in the eugenic debate and policies and to evaluate the circulation of eugenic topics among Italian and European Catholicism.

Agata  akmur (Uniwersytet Warszawski)

agatacakmur@gmail.com

Wpływ deportacji na tradycje i religijno  Turków meschetyńskich

Turcy meschetyńscy to tureckojęzyczna grupa etniczna, która do 1944 roku zamieszkiwała region Gruzji zwany Meschetią lub Samtskhe. W 1944 roku Stalin podjął decyzję o wysiedleniu oraz rozproszeniu muzułmanów z tego regionu po całym terytorium Związku Radzieckiego, głównie do Azji Centralnej. Byli oni jednym z wielu narodów wyznania muzułmańskiego, wobec których władze radzieckie zastosowały deportację, lecz są jedyną grupą etniczną, która nie uzyskała od władz sowieckich prawa do powrotu do ojczyzny.

W 1989 roku w Uzbekistanie miał miejsce pogrom Turków meschetyńskich (tak zwana masakra w dolinie Fergany), na skutek czego władze radzieckie po raz kolejny przesiedliły ich, a potem zmuszeni byli do kilku kolejnych przesiedleń –wielu wyemigrowało z powodu dyskryminacji z Krasnodaru w Rosji do USA, a ostatnio około 200 tysięcy zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów na Ukrainie po rozpoczęciu wojny w Donbasie, znajdując schronienie w Turcji. Minęło 76 lat od ich deportacji, a oni żyją w dziewięciu różnych państwach – a jest ich ok. 350–400 tysięcy.

Po deportacji ludności muzułmańskiej z regionu Meschetii w 1944 roku władze sowieckie zachęcały Ormian do zasiedlania opustoszałych wiosek i z tego powodu chrześcijańska miejscowa ludność niechętna jest powrotowi tureckich muzułmanów, mimo iż w 2005 roku Gruzja przyjęła uchwałę repatriacyjną.

Deportacja z 1944 roku jest najtragiczniejszym wydarzeniem w historii Turków meschetyńskich, która odcisnęła piętno na ich teraźniejszym życiu, tożsamości, kulturze oraz religijności. Celem tego referatu jest omówienie wpływu deportacji na przemianę religijności Turków meschetyńskich tak w okresie radzieckim, jak i w poradzieckim.

Tadeusz Cegielski (Uniwersytet Warszawski)

tcegielski@onet.pl

Wolnomularstwo. Nie jest ani religią, ani filozofią – ale zaspokaja potrzebę metafizyczną

Na temat relacji wolnomularstwa z religią z jednej oraz filozofią z drugiej strony wypowiadał się, wśród wielu autorów, Giuliano Di Bernardo (ur. 1939), włoski filozof i wolnomularz, autor *Filosofia della Massoneria* (1987). Di Bernardo zauważa – niejako wbrew tytułowi swojej pracy – że masoneria nie jest systemem filozoficznym, ani też „nie wypracowała wszechogarniającej filozofii”, czy innymi słowy nie stworzyła skończonego systemu. Ruch wolnomularski wykształcił natomiast szczegółową filozofię p r a k t y c z n ą, dotyczącą c z ł o w i e k a, jego natury, jego celów. Równocześnie antropologia masonerii jest świecka, a więc ze swej natury niekategoryczna (pluralistyczna). „Kreśląc własny obraz człowieka, wolnomularstwo celowo zrezygnowało z badania wszystkich jego możliwych aspektów, skupiając się na tych, które wiążą się z doskonaleniem etycznym”. Głównymi elementami tej antropologii są – w ujęciu Di

Bernardo – wolność, tolerancja, braterstwo, transcendencja i tajemnica inicjacji. Zwraca uwagę podniesienie dwóch ostatnich składników do rangi zasad antropologicznych. To, że zasady etyki wolnomularskiej odkrywane są adeptowi nie wprost, lecz w procesie wtajemniczenia, nie oznacza tu, iż inicjacja jest wyłącznie drogą, metodą przekazywania tych zasad. Di Bernardo raz jeszcze: „wolnomularstwo stanowi pewną koncepcję człowieka, zgodnie z którą powinien on dążyć do osiągnięcia celów etycznych, nacechowanych pierwiastkiem transcendencji dzięki obrzędom wtajemniczenia. [...] Zasada wtajemniczenia, zakorzeniona w odwiecznej Tradycji ezoterycznej jest właśnie tym, co stanowi o wyjątkowości wolnomularstwa i co pozwala odróżnić je od wszystkich innych koncepcji człowieka (religijnych lub świeckich). Możemy dziś mówić o masonerii tylko dlatego, że masoni działają zgodnie z regułami i formami tej Tradycji”.

Przytoczone tu zasady wolnomularstwa pozwalają sformułować ważny wniosek dotyczący metody badania całego fenomenu: każda idea i praktyczna manifestacja ruchu posiada charakter ezoteryczny; „nieezoteryczna” masoneria nie istnieje. Nie wyklucza to, oczywiście, występowania różnorodnych, często ze sobą sprzecznych nurtów w szeroko rozumianym wolnomularstwie, nurtów o zróżnicowanej relacji do ezoterycznych tradycji.

Janetta Charuta-Kojkoł (Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni)

jcharutakojkol@poczta.onet.pl

Kulturowy i psychospołeczny wymiar wychowania religijnego u Marii Montessori. Ekumenizm czy metodyczność?

Treść proponowanego wystąpienia dotyczy społeczno-kulturowych oraz psychologiczno-duchowych aspektów edukacji religijnej w pedagogice Marii Montessori. Punktem wyjścia dla prowadzonych rozważań jest spostrzeżenie dotyczące popularności montessoriańskiej koncepcji wychowania religijnego w tak odległych od siebie kulturach (i wyznaniach) jak kraje europejskie (Włochy, Polska) i Indie, co skłania autorki do postawienia tezy o jej ekumenicznym wymiarze.

Teoretyczna weryfikacja tejże tezy przebiega m. in. w odniesieniu do analizy znaczenia wychowania religijnego dla socjalizacji oraz kształtowania formacji duchowej dziecka, z wykorzystaniem teorii odwołujących się do jednego z psychologicznych ujęć duchowości, akcentującej jej transcendentalny i aksjologiczny wymiar (Frankl, Maslow, Thoresen, Miller), filozoficznych i psychologicznych teorii rozwoju moralnego (Kant, Kohlberg), a także ujęcia dziecka jako podmiotu oddziaływań wychowawczych w pedagogice Marii Montessori.

Ekumenizm rozumiemy z kolei w terminach szerszych niż zazwyczaj stosowane, a odnoszących się do „pierwszeństwa tego, co duchowe w życiu ludzkim” (Jan Paweł II, *Redemptor hominis*) a zarazem przyjmujących międzywyznaniowy, ponadchrześcijański wymiar (Charlesworth 1995, Shannon 2006).

Matylda Ciołkosz (Institute for the Study of Religions, Jagiellonian University)

matylda.ciolkosz@uj.edu.pl

From Phenomenology of Kinaesthesia to Embodied Semantics: The Moving Body in the Study of Religions

The aim of the proposed paper is to discuss how studying movement may contribute to a better understanding of religious beliefs.

Different societies have their own ways of setting human bodies in motion. Techniques of the body – as Marcel Mauss called them – are culturally specific ways of placing and displacing the body. They may be as basic and common as walking, sex or childbirth. They may be as specialised as professional dancing or combat. They may vary in complexity, intensity and the degree of training they require. They may occur in more or less constrained settings, including formalized rituals.

What all these techniques have in common is that they are felt by the movers themselves. Kinaesthesia – the feeling of one's own movement – can be an intense experience and its study can greatly inform our understanding of what it feels like to participate in a given culture.

But a phenomenological scrutiny of kinaesthesia can help us understand more than the techniques of the body themselves. As theories within cognitive linguistics show, sensory and motor experience provides the building blocks for concept formation. Thus, culturally specific forms of movement may originate culturally specific interpretations of different concepts.

What this means for the scholar of religions is that by examining the kinaesthetic experience both during and outside of ritual, we may better understand how religious concepts and beliefs are formed. To illustrate this point, I will refer to my research of contemporary and pre-modern forms of yoga practice.

Robert Czyżykowski (Institute for the Study of Religions, Jagiellonian University)

r.czyzykowski@uj.edu.pl

Human body, imagination and the mystical worlds of the Vaiṣṇava Sahajiyās of Bengal in the Nigudārtha prakāśavali

Amongst the wide collection of the literature of the Bengali Tantric Vaiṣṇava Sahajiyās (17-19th cent., North-East India) the works of Mukundadāsa (or Mukundadeva, 17th cent.) and his disciples are counted into the most influential (Bose 1930, Dasgupta 1946, Dimock 1966, Hayes 1999, Jha 2014) Though its authorship is sometimes considered as dubious, those Middle Bengali texts which usually are recognized as a groups of the four main texts of Mukunda and his disciples (plus the additional literature) are characterized by the complex fusion of two great traditions of the medieval India or Tantra and Bhakti. Those texts contain fascinating descriptions of the mystical landscapes, imaginary worlds, subtle Yogic bodily arteries, gates, ponds and obscure symbolic figures. Those texts and its substrate are still not well researched though they comprise one of the most important portion of the tradition.

The text of the Nigudārtha prakāśavali which might be considered as unique amongst many Bengali Tantric texts is a commentary to the older, important texts of the tradition and is a fine example of the religious imagination and creativity. The aim of the proposed paper is to explore and interpret the text which survived to our times only in two manuscripts preserved in the libraries of Kolkata. I try to respond to the question concerning the religious beliefs which shaped such imaginary worlds, context of its development and possible strategies of understanding such phenomena. As the matrix of this imagination is human body the key interpretative strategy is the use of the frames and terminology of Tantric Yoga but terminology and symbols which we meet in the text are quite different than in other Yogic Tantric systems.

Sebastian Dama (Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni)

s.dama@amw.gdynia.pl

Terroryzm jako narzędzie prozelityzmu w sieci internetowej. Samozwańczy prorocy i „grupy nienawiści” jako obraz pogranicza edukacji religijnej i ekstremistycznych form zachowań

Sieć internetowa powstała w 1969 r. była narzędziem wojskowym. Od 1991 r. jej działanie zostało upowszechnione na całym globie. Od tej pory popularność Internetu rosła, co skłoniło określone instytucje i organizacje religijne również do jej wykorzystania. Z biegiem czasu, zauważalne stało się zjawisko ‘religii w sieci’ oraz ‘sieci w religii’ (Ch. Helland) oraz tym samym funkcjonowanie treści pozytywnego, ale także negatywnego prozelityzmu.

Jednym z efektów tego ostatniego był atak terrorystyczny w Christchurch w Nowej Zelandii w 2019 r. Dzięki rozwojowi technologicznemu cyberterroryzm (B. Collin), w czasie tego ataku wszedł na zupełnie nową, groźną dla światowej społeczności drogę.

Innym budzącym grozę zjawiskiem jest aktywność poszczególnych grup terrorystycznych („grupy nienawiści”) w sieci, które za pomocą internetu starają się wpłynąć na ludzką świadomość, zwerbować nowych członków, czy dokonywać ataków hackerskich lub infoterroryzmu (M. Introvigane).

Ponadto internet, dzięki swojej sieciowej strukturze oraz zdecentralizowanej formie (G. Weimann) jest środowiskiem, w którym nieformalne grupy doskonale mogą organizować się i działać pod postacią np. Closed Shell System, w celu uniknięcia identyfikacji, konsekwencji prawnej oraz moralnej popełnionych przez siebie czynów.

Stąd rodzi się pytanie, na ile edukacja religijna, i w ogóle edukacja, jest w stanie przeciwdziałać tym negatywnym skutkom funkcjonowania sieci internetowej? Na ile lub czy w ogóle środowisko szkolne jest świadome uczestnictwa uczniów w sieci i podejmowanych przez nich tam działań? I czy w jakiś sposób można temu przeciwdziałać? Na te i inne pytania postaram się odpowiedzieć w niniejszej publikacji.

Szymon Dąbrowski (Instytut Pedagogiki, Akademia Pomorska w Słupsku)

szymon.dabrowski@apsl.edu.pl

Paradygmat dydaktyk transformatywnych w polskiej edukacji religijnej?

Tekst jest poświęcony krytycznej analizie paradygmatu transformatywnego (Klus-Stańska, 2018), który nie tylko akcentuje edukację ukierunkowaną na postawę krytyczną i autokrytyczną, ale również promuje zespolenie teorii i praktyki wiedzy szkolonej z działaniem zmierzającym do aktywizacji oraz szeroko rozumianej zmiany społecznej.

Głównym pytaniem badawczym jest tu, na ile edukacja religijna (i szerzej edukacja aksjologiczna) w polskiej szkole, ma potencjał wykorzystania tego modelu w codziennej praktyce? Pytanie to odnosi się do trzech niezależnych przestrzeni: mianowicie programu kształcenia (treści programowych) z przedmiotu religia, przygotowania kadry dydaktycznej (nauczycieli religii), jak i kontekstu społeczno-kulturowych oczekiwań względem edukacji religijnej w polskim społeczeństwie - w wymiarze ogólnokulturowym oraz wyznaniowym (Dąbrowski 2016; Słotwińska, 2017).

Evgeniya Desnitskaya (Institute of Oriental Manuscripts RAS, RUDN University)

khecari@yandex.ru

Gerhard Oberhammer on inclusivism in Hinduism

The concept of inclusivism as a specific Indian 'thought form' was introduced by Paul Hacker. Since then it has been widely used in Indological studies, being generally considered a characteristic feature of Indian culture. Different aspects of the inclusivist strategy have been identified as perspectivism (Halbfass 1988), anthologizing (Olivelle 2005), and adaptive reuse (Freschi & Maas 2017).

Gerhard Oberhammer (1983) discussed the theoretical grounds of inclusivism in Hinduism highlighting the two possible interpretations: inclusivism as a 'phenomenon of meta-language' vs. inclusivism as 'substantial adoption'. In my paper I will discuss Oberhammer's interpretations of inclusivism and their possible implications in the context of contemporary Indological studies.

Chiara Di Serio (Central European University – Centre for Religious Studies)

DiSerioC@ceu.edu

Ancient Greek Narratives on Divine Statues

In some Greek narrations it would seem that the statues of the gods are not only images, but actually constitute the hypostasis of the divinity itself. Among these, the first case to be taken into consideration is that of the description of the statue of Artemis in Leukadia, in *Aetia* I, fr. 31 b-c Pfister. In this story the goddess expresses, through an oracle, the will to bring a mortar on her head, making the crown that the Leucadi placed over the head of the statue fall down. The second case is that of Artemis Kondyleatis mentioned by Callimachus in *Aetia* II (?), fr.

187 Pfister. The same narration is in Paus. VIII 23, 6-7: in Kaphyai Artemis had assumed that epithet, because some children had tied a string around the neck of the statue of the goddess, and later the inhabitants had offered them sacrifices, following the response of an oracle. The third case to be considered is the prodigy that occurred during the siege of Tyre orchestrated by Alexander the Great (Plu. Alex. 24, 6; D. S. XVII 41, 7-8; Curt. IV 3, 21): Apollon, who appeared in a dream to a Tyrian said he wanted to leave the city, and then the citizens tied the statue of the god at its base with a gold chain. The main aim of this study is to investigate how the cult statues for the Greeks were vehicles of epiphany and power of the gods, and determined their behavior.

Mariusz Dobkowski (Polskie Stowarzyszenie Badań nad Zachodnim Ezoteryzmem)

mariusz.dobkowski@poczta.onet.pl

Wyobrażenia na temat gnostycyzmu i manicheizmu w polskich publikacjach ezoterycznych przełomu XIX i XX wieku w perspektywie najnowszych badań

W swoim wystąpieniu chciałem przedstawić wyniki badań nad publikacjami ezoterycznymi w języku polskim na temat gnostycyzmu i manicheizmu z okresu przełomu XIX i XX wieku, tak tekstami oryginalnymi, jak i tłumaczeniami. Zebrany materiał pozwala na poruszenie m.in. następujących problemów: miejsce gnostycyzmu w zachodniej tradycji ezoterycznej, definiowanie tej formacji duchowo-religijnej we wspomnianych publikacjach, znajomość uniwersum religijnego gnostycyzmu, wykorzystanie tekstów źródłowych (oryginalnych i polemicznych).

Na podstawie uzyskanego materiału chciałbym zastanowić się, czy można mówić o spójnym i wyraźnym wyobrażeniu gnostycyzmu i manicheizmu prezentowanym przez wspomniane publikacje, o swego rodzaju *interpretatio esoterica* tych dwóch formacji duchowo-religijnych. W tym kontekście odniosę się do podobnego zjawiska dotyczącego południowofrancuskiego kataryzmu i jego reinterpretacji przez tamtejsze środowisko ezoteryczne. W końcu wskażę możliwe kierunki nowych poszukiwań badawczych odnośnie do prezentowanego tematu.

Andrzej Drozd (Uniwersytet Warszawski)

aj.drozd@uw.edu.pl

Tradycyjna obrzędowość religijna Tatarów polsko-litewskich: jej znaczenie i współczesne zagrożenia

Referat dotyczy roli tradycyjnej muzułmańskiej obrzędowości religijnej (głównie modlitewnej) Tatarów polsko-litewskich dla tożsamości tej grupy oraz zagrożenia, jakie niesie dla niej współczesna globalizacja islamska.

Podstawową cechą wyróżniającą Tatarów polsko-litewskich na tle ludności otaczającej jest wyznanie muzułmańskie. W pozostałych sferach grupa ta uległa daleko posuniętej asymilacji oraz integracji z miejscowym otoczeniem, w tym identyfikacji państwowej. W przeciągu kilku stuleci Tatarzy wytworzyli własną unikalną kulturę, opartą przede wszystkim na elementach

religijnych, charakteryzującą się z jednej strony przystosowaniem do warunków życia w chrześcijańskim otoczeniu społecznym, prawnym i kulturowym, a z drugiej strony trwałością form życia religijnego i przywiązaniem do tradycji.

Wewnętrzny przekaz tej kultury uległ jednak bardzo poważnemu osłabieniu w 2 połowie XX w. na skutek przesiedleń, zmian granic, ograniczeń życia religijnego w systemie komunistycznym, urbanizacji i zanikania tradycyjnych społeczności wiejskich i małomiasteczkowych. Jednak największym zagrożeniem dla tradycyjnej kultury Tatarów polsko-litewskich stało się przejście wewnętrznej edukacji religijnej tej grupy przez zagraniczne środowiska i organizacje muzułmańskie, powiązane w niemałym stopniu z radykalnymi ruchami w obrębie islamu, zwłaszcza wahhabizmem. Mieści się to w ich szerokiej działalności prowadzącej m.in. do wyparcia tradycyjnej tożsamości kulturowej autochtonicznych społeczności muzułmańskich w Europie południowo-środkowo-wschodniej, Kaukazu i Azji Środkowej (na terenach byłej Jugosławii i byłego ZSRR) i zastąpienia jej tożsamością opartą na ideologii tych środowisk.

Tradycyjna kultura religijna Tatarów polsko-litewskich znalazła się dziś w ostatniej fazie zaniku. O ile proces ten nie zostanie zahamowany, powodować będzie inne, szersze następstwa, m.in. w sferze tożsamości grupowej, prowadząc w przyszłości do zaniku cech właściwych dla społeczności Tatarów polsko-litewskich.

Zbigniew Drozdowicz (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu)

drozd@amu.edu.pl

Wiara i niewiara uczonych (panel dyskusyjny)

W potocznych przekonaniach uczeni należą do osób albo niewierzących w istnienie Boga i jego moc sprawczą, albo przynajmniej dystansujących się od niejednego z tych wierzeń, które jest udziałem przeważającej części społeczeństwa. Prowadzone w tym zakresie badania pokazują, że w praktyce różnie wyglądają proporcje między uczonymi wierzącymi i niewierzącymi, jednak nawet w takich przodujących pod względem naukowych osiągnięć krajach jak Stany Zjednoczone ci drudzy nie stanowią zdecydowanej większości, a ci, którzy deklarują swoją niewiarę, to nie tylko ateści, ale także agnostycy.

Anna Duda (Uniwersytet Jagielloński)

ania.duda@uj.edu.pl

Między sacrum a profanum. Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie na Trip Advisorze

O ile postać pielgrzyma w naukach humanistycznych i socjologicznych ujmowana jest często w ramy archetypu – uduchowionego wędrowca – dobrze znającego cel wędrowki, o tyle współcześnie przeciwstawia się mu figurę ponowoczesnego turysty – bezrefleksyjnego „kolekcjonera wrażeń”. Na gruncie antropologii turystyki badacze dokonują nieco bardziej złożonego podziału, który pomaga zrozumieć motywacje osób pojawiających się w miejscach

świętych. Ilustracją do omawianych zagadnień może być oś V.L. Smith prezentująca istnienie przejścia pomiędzy pielgrzymką a turystyką. Turystyka religijna łączy zarówno wymiar duchowy, krajoznawczy, poznawczy. Oscyluje między sferą sacrum a profanum, między wiarą a turystyczną wyobraźnią i wiedzą.

Celem niniejszego referatu będzie próba zrozumienia motywacji osób pojawiających się w Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie, które jest miejscem świętym, ale również postrzeganym jako atrakcja turystyczna. W tym celu przeprowadzona zostanie analiza 256 komentarzy na Trip Advisorze. Wypowiedzi zwiedzających podzielone zostaną na trzy kategorie: pielgrzymi, turyści religijni oraz turyści dziedzictwa kulturowego. Badanie pozwoli lepiej zrozumieć nie tylko cele osób pragnących znaleźć się w sakralnych przestrzeniach, ale również dostarczy argumentów, dlaczego miejsca te się zmieniają wraz ze zmieniającymi się pokoleniami.

Rafał Dudala (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

rdudala@ujk.edu.pl

Demokratyczne państwo prawa «na manowcach». Refleksje wokół nauczania Benedykta XVI

Wyzwania, jakie współczesność stawia demokratycznemu państwu prawa, wydają się mieć powszechny, a zarazem wieloaspektowy charakter. Z jednej strony, instytucjonalnej, obserwuje się coraz bardziej widoczny kryzys demokracji, zmiany geopolityczne w dotychczasowym układzie sił oraz słabnącą rolę polityki względem rosnącego znaczenia ekonomii. Z drugiej zaś strony, aksjologicznej, coraz większą rolę odgrywają odradzające się nacjonalizmy, zwykle pozostające w sojuszniczych więzach z ugrupowaniami populistycznymi, a współczesne zagrożenia – terroryzm, pandemia czy cyberprzestępstwo – stają się dla państwowych instytucji «słusznym» pretekstem do ograniczania swobód obywatelskich i zwiększenia kontroli społeczeństwa.

W debatach nad stanem praworządności w państwie demokratycznym oraz jego przyszłości udział biorą przedstawiciele niemal wszystkich dziedzin naukowych, teoretycy i praktycy nauk społecznych, humanistycznych czy przyrodniczych. Cennym głosem w dyskusji są także postulaty formułowane w ramach nauczania społecznego Kościoła, którego ważną część stanowi refleksja podjęta przez Benedykta XVI (2005-2013). Jakie wskazania formułuje emerytowany papież względem nowoczesnego modelu państwa? Jak rozumie on jego laicki charakter? Gdzie przebiegać ma granica między polityką a religią? Czy wolność – religijna, sumienia i wyznania – winny znaleźć się w kanonie państwowego prawodawstwa? Badania prowadzone wokół tych zagadnień znajdują swój ważny rezonans także w myśli niemieckiego hierarchy, której egzemplifikacją są zarówno pisane dokumenty, jak i wygłaszane przemówienia na różnych forach współczesnej debaty wokół demokratycznego państwa prawa.

Gracjana Dutkiewicz (Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni)

g.dutkiewicz@amw.gdynia.pl

Samorząd terytorialny jako przejaw społeczeństwa obywatelskiego w nauczaniu papieża Benedykta XVI

Samorząd terytorialny jest uznawany za jeden z podstawowych fundamentów współczesnych państw demokratycznych oraz przejaw społeczeństwa obywatelskiego. Pogląd ten ma swoje uzasadnienie przede wszystkim w ustawodawstwie, koncepcjach teoretycznych i publikacjach naukowych. Zawiera się on w przyznaniu samorządowi terytorialnemu samodzielności w różnych aspektach działających na jego terytorium społeczeństw. Zasadność powołania i samodzielność samorządu terytorialnego można odnaleźć również w katolickiej nauce społecznej, wśród której znaczące miejsce zajmuje rozważanie papieża Benedykta XVI.

W referacie podjęto się interpretacji stanowiska papieża Benedykta XVI na temat samorządu terytorialnego, w oparciu o metodę analizy źródeł, którymi są m.in. encykliki papieskie i analizy literatury.

Przeprowadzone badania źródłowe i literaturowe pozwoliły na rozumienie samorządu terytorialnego w sposób, w jaki papież Benedykt XVI interpretował i rozwijał nauczanie społeczne Kościoła katolickiego dotyczące tej problematyki.

Andrzej Dwojnych (Towarzystwo Naukowe Płockie)

dwojnych@wp.pl

Rola kościołów i religii w polityce lokalnej na przykładzie północnego Mazowsza i Ziemi Dobrzyńskiej

Tematyka wystąpienia zawierać będzie m.in. kwestie: wpływu dominującego Kościoła rzymskokatolickiego na kampanie wyborcze i politykę lokalną; instrumentalizację kościołów i religii przez polityków lokalnych; stosunek lokalnych polityków do mniejszości wyznaniowych i etnicznych; oddziaływanie religii i przedstawicieli duchowieństwa na poglądy lokalnych polityków i nastroje społeczne; znaczenie stereotypów nt. mniejszości w polityce lokalnej. Celem wystąpienia będzie wykazanie na konkretnych przykładach, że lokalne uwarunkowania w zakresie relacji między sferami polityki i religii wpływają pośrednio na procesy polityczne zachodzące w skali ogólnopolskiej.

Zbyszek Dymarski (Uniwersytet Gdański)

zbyszek.dymarski@ug.edu.pl

Od Marksa do Pascala – Leszka Kołakowskiego drogi do chrześcijaństwa zachodniego

W swoim wystąpieniu chciałbym zająć się stosunkiem Leszka Kołakowskiego do religii, a w szczególności do chrześcijaństwa. Zmieniał on się na przestrzeni lat. Młodemu Kołakowskiemu bliskie było marksistowskie rozumienie religii. Jednak stosunkowo szybko, rozpoznawszy niewystarczalność takiego ujęcia, rozpoczął poszukiwania zrozumienia religii

poza marksistowską ortodoksją. Czynił to między innymi na drodze badania różnych obszarów, w których ona (tj. religia) się ujawniała. Badał m.in. siedemnastowieczne, nieortodoksyjne ruchy religijne oraz poglądy ateizujących egzystencjalistów. W aspekcie religii zainteresował go problem istnienia zła oraz przejawy religijności kosmicznej (głównie Mircea Eliade)... Wnioski wyprowadzane z tych rozpoznawień doprowadziły go do intelektualnego zbliżenia do chrześcijaństwa w wydaniu zachodnim.

Przed laty, o rozumieniu religii przez Leszka Kołakowskiego, pisał Jan Andrzej Kłoczowski. Ja, w swoim wystąpieniu (siłą rzeczy w znacznie mniej wyczerpujący sposób), chciałbym opisać dwie drogi (nieuwzględnione przez autora „Więcej niż mit”) na jakich odbywało się zbliżenie filozofa z Oxfordu z chrześcijaństwem. Jedna jest związana z refleksją Kołakowskiego nad jednostką, a druga nad kulturą.

Wojciech Gajewski (Uniwersytet Gdański)

wojciech.gajewski@ug.edu.pl

Formuła „Extra ecclesiam nulla salus” w perspektywie pentekostalnej

W przypadku ruchu pentekostalnego mamy do czynienia ze zjawiskiem o dużym stopniu zróżnicowania. Jest obecnie najszybciej rozwijającym się nurtem chrześcijaństwa. Dynamicznemu rozwojowi towarzyszą pytania o zachowanie tradycyjnej wizji eklezjologii i soteriologii. Ruch zielonoświątkowy wyrósł na gruncie protestantyzmu, szczególnie jego ewangelikalnego skrzydła. Zawiera tradycyjną dla tego środowiska doktrynę soteriologiczną i eklezjologiczną. Wiele też z zakresu nauki o Kościele jest wciąż w fazie definiowania. Dużą pomoc w tym względzie stanowią Raporty końcowe dialogu prowadzonego przez Watykański Sekretariat do Spraw Jedności Chrześcijan z niektórymi Kościołami pentekostalnymi, przywódcami i środowiskami teologicznymi. Przygotowany referat jest próbą odpowiedzi na pytanie o recepcję formuły św. Cypriana: „extra ecclesiam nulla salus” w klasycznym ruchu zielonoświątkowym.

Antoni Głowacki (Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski)

a.glowacki@is.uw.edu.pl

Neoklasycyzm katolicki. Ruch tradycji katolickiej jako wspólnota estetyczna

Ruch tradycji katolickiej, skupiony wokół praktyki mszy trydenckiej, gromadzi w ostatnich latach coraz liczniejsze grono polskich katolików. Szczególnie w największych miastach obserwujemy szybko rosnącą liczbę miejsc celebracji w klasycznym rycie rzymskim. Referat będzie próbą socjologicznego opisu specyfiki tego rodzaju duchowości.

Na poziomie teoretycznym, proponowana analiza jest inspirowana przede wszystkim pismami o religii Georga Simmla. Uzupełniona zostanie narzędziami analitycznymi dostarczanymi przez współczesną refleksję socjologiczną nad indywidualizacją religii oraz antropologicznymi badaniami nad rolą mediacji w doświadczeniu religijnym. W takiej ramie

teoretycznej kluczowym zagadnieniem dla socjologii religii jest kwestia konstruowania przez wiernych relacji ze światem nadprzyrodzonym.

Różnorodne nurty w obrębie katolicyzmu dostarczają wiernym odmiennych narzędzi budowania tej kluczowej relacji. Ruch tradycji katolickiej stanowi interesujący przykład nurtu opartego na specyficznej wizji relacji między wiernymi a Bogiem. Materiału do jego opisanie dostarczają przeprowadzone badania jakościowe (wywiady pogłębione i obserwacje).

Według członków ruchu tradycjonalistycznego relacja ze światem nadprzyrodzonym budowana jest na dwóch płaszczyznach: rytualność praktyki wspólnotowej wspiera swobodę modlitwy indywidualnej. Msza trydencka, wyraźnie ustrukturyzowana i wymagająca niewiele kreatywnego zaangażowania uczestników, jest uznawana za formę szczególnie sprzyjającą indywidualnej duchowości.

Charakter duchowości ruchu tradycji katolickiej stanowi o jego atrakcyjności w dobie narastającego kryzysu zaufania do instytucji Kościoła katolickiego. Podkreślanie znaczenia tradycji, sformalizowania praktyk wspólnotowych oraz indywidualnej swobody umożliwia bowiem zakwestionowanie wiodącej roli kleru.

Z tych względów analiza ruchu tradycji katolickiej stanowi interesujący kontekst dla refleksji o współczesnym katolicyzmie: jako specyficzna forma duchowości w obrębie Kościoła, oraz jako reakcja na malejący autorytet instytucji.

Nikolay Gordiychuk (Russian State Academic University for the Humanities)

jayankondar@gmail.com

The secret language of the Tamil Siddhas

Tamil cittar (or siddhas) is a religious movement in South India dating back to the beginning of second millenium and still present in the contemporary Tamilnadu. In their quest for immortality and body transformation Tamil cittar engaged in a variety of yogic, alchemical and medical practices, and are also known for their poetry (*cittar pātalkal*). Typically for the Indian tantric religious groups, they have developed a specific esoteric language, conveying different layers of meaning to the profane and to the initiated audience. Similar symbolic codes and registers of language, often referred to as “enigmatic”, “intentional” or “twilight”, have been explored extensively on the material of other, predominantly Sanskritic traditions of medieval India, however little research has been made for Tamil.

In my presentation I will focus on different types of symbolism employed by the Tamil cittar poets, including Tirumūlar, Pāmpāṭṭi, Akappēy, Kutampai, Iṭaikkāṭṭār, Pōkar and others. Such symbolism involves multiple uses of numbers, metaphors from flora and fauna, as well varying spheres of routine life of the poets, which gives important clues to understanding their social background.

Maciej Grzelczyk (Instytut Religioznawstwa, Uniwersytet Jagielloński)

mac.grzelczyk@gmail.com

Obecne religie ludności tradycyjnych a proces rozumienia sztuki naskalnej. Przykład malowideł naskalnych z Kondoa i religii ludności Sandawe (Tanzania)

Chociaż badania nad sztuką naskalną ugruntowały się na podstawie archeologii to obecny dyskurs naukowy warunkuje interdyscyplinarne podejście do zagadnienia malowideł naskalnych oraz petroglifów. W celu jak najpełniejszego rozumienia sztuki naskalnej, podejmuje się dyskusje z różnych perspektyw, m.in. archeologicznej, etnologicznej, czy nauk ścisłych. W swym wystąpieniu przedstawię sztukę naskalną jako element dający możliwości badawcze z ujęcia archeologii (religii) oraz antropologii (religii).

Moja analiza zostanie ukazana na przykładzie sztuki naskalnej z centralnej części Tanzanii. Chociaż sztuka naskalna na tym obszarze nie jest już tworzona, to cały czas mamy dostęp do ludności, której przedstawiciele są potomkami twórców malowideł. Ludność Sandawe, bo o niej tutaj mowa, w swej tradycyjnej religii posiada elementy, mogące stanowić swoiste wskazówki, pozwalające jak najpełniej „odczytać” malowidła. Mimo że proces ten nigdy nie będzie całkowicie skuteczny, gdyż straciliśmy możliwość dotarcia do twórców, to wykorzystanie tradycyjnej religii ludności zamieszkującej centralną Tanzanię od 30 tysięcy lat, otwiera możliwości, które straciliśmy w przypadku np. paleolitycznych jaskiń z malowidłami z rejonu francusko-kantabryjskiego.

Wykorzystanie obecnej religii w próbie interpretacji malowideł, nie jest bezpośrednie, gdyż Sandawe nie są sami wskazać ich znaczenia. Jednak proces ten polega na szukaniu elementów pośrednich, mogących stanowić łączniki w procesie rozumienia polisemantyczności zarówno religii przeszłej (sztuki naskalnej) jak i obecnej (teraźniejsza religia Sandawe).

Robert Grzywacz (Akademia Ignatianum w Krakowie)

robert.grzywacz@ignatianum.edu.pl

Asceza somatyczna i aleturgiczna a ludzka tożsamość i samowiedza. Chorujący i Foucault w dialogu z Ricoeurem

Jak wiadomo, Siergiej Chorujący uznaje „wybiórcze pokrewieństwo”, które łączy badania prowadzone przezeń w ramach rozległego projektu antropologii synergicznej z opisywanymi przez Michela Foucaulta praktykami siebie (Horujy, *Synergic Anthropology, its Contexts and its Connection with Michel Foucault; Practices of the Self and Spiritual Practices*).

Pierwszy z myślicieli traktuje chrześcijańskie praktyki ascetyczne (hezychastyczne) jako rezerwuar czystego doświadczenia antropologicznego – skrajnego i dlatego stanowiącego przejaw konstytutywnego dla człowieka otwarcia. Ma ono charakter paradygmatyczny na drodze wypracowywania konsekwentnej nieklasycznej koncepcji antropologii.

Dla drugiego z autorów chrześcijańskie praktyki *egzagoreuzy* i *egzomologezy* wpisują się w analizę „form aleturgicznych”, które umożliwiają przekształcanie podmiotu (Foucault, *Rządzenie żywymi; Zło czynić, mówić prawdę*). Na tle dociekań obydwu badaczy wczesnego chrześcijaństwa można umieścić klasyczną już dystynkcję (Paula Ricoeura) dotyczącą tożsamości człowieka: *idem/ipse*. Studium rozpatruje tę ostatnią w kluczu dialektyki ćwiczeń somatycznych i praktyk aleturgicznych, aby odpowiedzieć na pytanie, jak w efekcie przekształca się samowiedza człowieka.

Krzysztof Gutowski (Polska Akademia Nauk)

krzysztof.m.gutowski@gmail.com

Sacrificial activity in the Atharvaveda. The perspective of the cognitive science of religion

The aim of the following paper is to analyse the charms or sacred formulas linked to the sacrifices in the Atharvaveda. The text of Atharvaveda contains many formulas which were used to avoid any possible mistakes during the ritual and to ensure the efficacy of the ritual. Few of the formulas were possibly recited in order to destroy the sacrifice of the others. The main research is based on the analysis and interpretation of particular hymns of the Atharvaveda, but the context of later Vedic tradition (Brahmanas) is also considered. The cognitive theories of ritual and sacrifice are presented to explain the ideas of inviolability and perfection of sacrificial rules. The following paper contains the effects of the preliminary cognitive research on Vedic sacrifice in the Atharvaveda within its social and psychological context.

Piotr Gutowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

gutowski@kul.pl

Wiara i niewiara uczonych (panel dyskusyjny)

W potocznych przekonaniach uczeni należą do osób albo niewierzących w istnienie Boga i jego moc sprawczą, albo przynajmniej dystansujących się od niejednego z tych wierzeń, które jest udziałem przeważającej części społeczeństwa. Prowadzone w tym zakresie badania pokazują, że w praktyce różnie wyglądają proporcje między uczonymi wierzącymi i niewierzącymi, jednak nawet w takich przodujących pod względem naukowych osiągnięć krajach jak Stany Zjednoczone ci drudzy nie stanowią zdecydowanej większości, a ci, którzy deklarują swoją niewiarę, to nie tylko ateści, ale także agnostycy.

Beata Guzowska (Instytut Filozofii, Uniwersytet Rzeszowski)

bguzowska@ur.edu.pl

Estetyzacja duchowości – filozoficzna analiza wybranych zagadnień

Współczesne refleksje nad duchowością pokazują, że jest to zjawisko wielostronne, odnoszące się do różnych obszarów rzeczywistości kulturowej. Wśród wielu procesów ponowoczesnej kultury, które kształtują oblicze religii i duchowości, można wskazać na estetyzację.

Analizując zjawisko estetyzacji duchowości należy niewątpliwie zwrócić uwagę na: dążenia człowieka do transgresji w wymiarze indywidualnym, w imię wartości uznawanych za dobre; dążenie do zastąpienia religijno-moralnego uzasadnienia życia przez etyczno-artystyczne impulsy; zakwestionowanie dotychczasowej formuły duchowości ściśle powiązanej z metafizyką.

Zachodzące przeobrażenia społeczno-kulturowe przyczyniły się do tego, że wartości estetyczne zaczęły zajmować miejsce do niedawna „zarezerwowane” dla sacrum. W sytuacji, w której jednostka odczuwa dominację rozumu instrumentalnego w procesie samorozwoju, estetyzacja rozumiana jest jako zdolność do bezinteresownej kontemplacji. Współcześnie eksploracje duchowe jednostek są wyrazem poszukiwań jedności ciała, umysłu i jaźni będące charakterystycznymi dla wielu obszarów kultury Zachodu.

Paweł Grygiel (Uniwersytet Jagielloński)

pawel.grygiel@uj.edu.pl

Modele religii publicznej w Polsce i ich społeczne poparcie

W Polsce w odniesieniu do religii od wielu lat obserwuje się sprzeczne tendencje. Z jednej strony wysoką trwałością cechuje się identyfikacja z katolicyzmem, oscylująca w różnych badaniach ok. 90%, z drugiej zaś obserwowana jest prywatyzacja moralności wyrażona słabym związkiem z doktryną religijną i niskim uznaniem dla autorytetu Kościoła rzymskokatolickiego (dalej KRK) w dziedzinie wyborów moralnych. W opinii Polaków nie budzą większej wątpliwości takie przejawy religii w sferze publicznej jak obecność symboli religijnych (np. krzyż w sejmie albo w klasach szkół publicznych) czy występowanie przedstawicieli Kościoła rzymskokatolickiego w mediach publicznych w roli ekspertów. Jednocześnie jednak znaczący sprzeciw społeczny budzi zaangażowanie polityczne KRK, od dekad utrzymujące się na poziomie ok. 70%. Rodzi to uzasadnioną potrzebę poszerzenia refleksji nad tym, jakie modele religii publicznej zyskują wśród Polaków największe poparcie, w jakich obszarach legitymizacja religijna jest akceptowana w największym stopniu, a w których spotyka się z niechęcią.

W myśl głośnych i ciągle dyskutowanych założeń Jose Casanovy religia publiczna przejawiać się może na trzech poziomach: państwa, społeczeństwa politycznego i społeczeństwa obywatelskiego. Na każdym z tych poziomów może dochodzić do głosu systematyzacja dokonana przez Karela Dobbelaere w jego teorii sekularyzacji – legitymizacja uzasadniona wymiarem indywidualnym, organizacyjnym i społecznym. Referat będzie stanowić próbę odpowiedzi na pytanie o to, który z tych poziomów i które typy legitymizacji zyskują największe poparcie Polaków, w jakim stopniu i od jakich czynników to zależy?

Referat stanowić będzie prezentację fragmentu badań, w ramach projektu NCN „Religia a dyskurs publiczny w Polsce. Modele legitymizacji w sporach wokół biopolityki w latach 2004-2014”, realizowanych przez zespół skupiony z Zakładzie Społecznych Badań nad Religią w

Instytucie Socjologii UJ. Materiałem użytym w analizie będą wyniki uzyskane w badaniach przeprowadzonych na reprezentatywnej próbie dorosłych Polaków w lutym 2020 roku.

Gai Halevy (Herzog College, Israel)

gaiah0@walla.com

Towards an integrative theory of identity formation? Three components of religious identity formation process

Religious identity formation process takes an important role in some people's lives however; it has a lack of research. Base on Marcia's identity status model, using qualitative methodology, we conducted 158 interviews over 1.5 years with 20 male adolescents (age 18-20 years) in three post-high-school religious *mechina* gap-year programs in Israel. Content analysis of this longitudinal study distinguished three components of identity: a theological component, a practical component and a collective component. This finding emphasizing variety of dynamic models of religious identity formation in this population, correspond with prior studies from a variety of disciplines and has the potential for an integrative view of religious identity formation.

Hadas Hirsch (Oranim Academic College)

hhirsch@bezeqint.net

Otherness and age: the construction of old people's personal appearance in medieval Islam

The primary source for this study is medieval Muslim jurisprudence that was composed in the Muslim east (*al-Mashriq*) by jurists from different schools of law. These sources reflect a built-in tension between norms and reality; On one hand, hypothec and abstract discussions and on the other hand, reality that reflects the community's needs, aspirations, changes, and developments.

These sources discuss in details age separation between children and adults by means of personal appearance but the discussion of differentiation between adults and old people is rare and coincidence. Except of one verse in the Quran that defines old women as those who do no menstruated anymore there is no definition of old age certainly no its proper personal appearance. Two other verses mention that old women are permitted to lessen their rules of modesty (24: 60) and Zakariya is described as having white hair (19: 4). Nevertheless, Hadith literature discuss in details the options to dye white hair although it was concealed in public sphere.

The use of hair to define old people and the permission for old women to lessen their concealment is a proof of the importance of personal appearance in characterizing their marginality in medieval Muslim societies. On one hand old people were appreciated for their wisdom, religious devoutness, and life experience but on the other hand, they represent the withering of the body, and the temporariness of human existence. The construction of their

otherness by means of personal appearance emphasize the borders between old people and adults who can perform their physical power, personal appearance, sexuality and fertility.

Urszula Idziak-Smoczyńska (Instytut Religioznawstwa, Uniwersytet Jagielloński)

urszula.idziak-smoczynska@uj.edu.pl

Maszal i parabola. Próba aplikacji filozoficznej

Starotestamentowy maszal przekładany między innymi jako przysłowie, porównanie oraz przypowieść, oraz odpowiadająca mu nowotestamentowa parabola, czyli jedna z głównych form nauczania Chrystusa, jest zaskakująco mało znanym gatunkiem literackim. Dopiero krytyczne badanie Pisma Świętego przyznaje jej należną rangę w teologii, stąd pierwsze dzieło jej poświęcone ma jedynie ponad sto lat (A. Jülicher, 1886, 1899). Filozofia religii spotyka zaś przypowieść dopiero na styku zwrotu lingwistycznego oraz komparatystyki literackiej, których przecięcie wiedzie właśnie przez *principium comparationis*, podstawę struktur przedstawieniowych i Ego cogito, które, jak twierdził Deleuze, uniemożliwia myślenie różnicy (Deleuze, 2001). Formuła „jest to jak...” otwiera zatem filozofię na narracyjność, dlatego niezwykle ważnym jest prześledzenie jej religijnych korzeni.

Juliusz Iwanicki (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

iwanicki@amu.edu.pl

World Religions w programie edukacyjnym International Baccalaureate. Założenia teoretyczne i pilotażowe doświadczenia

Celem referatu będzie przedstawianie założeń teoretycznych kursu World Religions funkcjonującego w ramach programu International Baccalaureate, czyli tzw. Matury Międzynarodowej, prowadzonej także przez kilkanaście placówek oświatowych w Polsce. System ten charakteryzuje się edukacją w języku obcym, szerokim przygotowaniem absolwenta w ramach min. kursów językowych, społecznych i matematycznych, cechującym się przeduniwersyteckim i akademickim podejściem w kształceniu.

Bardzo ważnym założeniem tego systemu jest filozofia edukacji wychowująca absolwenta otwartego na świat i rozumiejącego globalne problemy oraz różnice międzykulturowe. W ramach tego programu zaplanowano również kurs przedmiotowy World Religions, zaliczonego do bloku nauk społecznych. Zaproponowano studia nad 9 religiami świata, w tym trzema monoteistycznymi (judaizm, chrześcijaństwo, islam), religiami Dalekiego Wschodu (hinduizm, buddyzm, taoizm), a także innymi religiami z obszaru Azji (dżinizm, sikhizm, bahaizm). Kurs zakłada min. zapoznanie się ucznia z doktrynami, rytuałami, świętymi tekstami danych religii. Uczestnik powinien również z pomocą nauczyciela przemyśleć kluczowe pytania egzystencjalne i antropologiczne tych różnych, wybranych tradycji, pracując nie tylko nad swoją wiedzą religioznawczą, ale również wyobraźnią i myśleniem krytycznym. Uznano, że należy promować dociekliwe, analityczne i empatyczne podejście do różnych religii, także, aby rozumieć wpływ religii na świadomość i życie społeczne ludzkości, a przy tym wspierać odpowiedzialne i świadome obywatelstwo międzynarodowe w duchu pokoju.

W wystąpieniu rozwinę teoretyczne założenia przedmiotu World Religions w programie IB oraz podzielię się swoimi przemyśleniami, a także doświadczeniami z pilotażowych prób wdrażania elementów tego kursu na lekcjach wiedzy o społeczeństwie i historii w Private High School Gaudium et Studium w Poznaniu oraz na Uniwersytecie Otwartym przy Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza, gdzie w roku 2019/2020 prowadziłem autorski kurs „Religie świata. Wprowadzenie do religioznawstwa”.

Karina Jarzyńska (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

karina.jarzynska@uj.edu.pl

Czułe transgresje. Ćwiczenia z wyobraźni religijnej w pisarstwie Olgi Tokarczuk

Jeden z truizmów, jakie Olga Tokarczuk poddała eksperymentowi myślowemu w eseju *Jak wymyślić heterotopię*, brzmi: „Religia jest dobrem wspólnym, należy do działań zbiorowych i prawotwórczych”. Zgodnie z ustalonymi przez siebie zasadami gry, pisarka poddaje to twierdzenie „podejrziwym oględzinom” i pozwala pracować wyobraźni, szukając alternatyw. Po czym formułuje tezę: „Religijność jest czymś niezwykle intymnym (...): ludzie mówią o tym, w co i jak wierzą, tylko najbliższym i tylko szeptem przy świecach. (...) Czasami ktoś się upije i wypapla wszystko albo natrętny paparazzo sfotografuje celebrytę, jak ten przemyka do ukrytej w podejrzanym dzielnicy świątyni. Wszyscy wiedzą, że to się robi, ale jakoś nie wypada o tym mówić”. Te dwa twierdzenia, z pozoru przeciwstawne, pozostają jednak w bardziej złożonej relacji, możliwej do prześledzenia także w pisarstwie samej Tokarczuk.

Podobne ćwiczenia z wyobraźni są ważnym motorem twórczości najmłodszej stażem polskiej noblistki. Jej proza nie tyle prezentuje istniejący stan rzeczy, ile eksponuje jego umowność, destabilizując zastany porządek i działając na rzecz jego zmiany (Kantner 2019). W swoim wystąpieniu skupię się na funkcji, jaką w tak rozumianej strategii artystycznej zajmuje religia. Analizując wybrane utwory Tokarczuk, prześledzę konstruowane tam metafizyczne ramy świata, wierzenia i rytuały konsolidujące portretowane w utworach wspólnoty oraz intymne relacje między przyrodzonymi i nadprzyrodzonymi aspektami tożsamości bohaterów. Zwrócę też uwagę na pozycję narratora tych opowieści, posiłkując się teorią dyskursów konstytuujących (Maingueneau 2015). Koncepcja „czułego narratora” z wykładu noblowskiego Tokarczuk jest bowiem, jak sądzę, ważną przesłanką, by czytać jej pisarstwo jako formę działania na rzecz zmiany zarazem indywidualnej i społecznej poprzez (przeważnie subtelny) modyfikację religijnego imaginarium.

Sławomir Jędraszek (Uniwersytet Gdański)

slawomir.jedraszek@ug.edu.pl

Archeologia religii w kontekście tzw. Wielkiej Świątyni Atona. Wybrana problematyka

Przedmiotem proponowanego wystąpienia pozostaje interpretacja archeologiczna tak zwanej Wielkiej Świątyni Atona w świetle archeologii religii. Na podstawie najnowszych badań możemy sądzić, że dotychczasowe opisy świątyni, które opierają się na konwencjonalnych źródłach, są coraz mniej odpowiednie. Archeologia odsłania inną rzeczywistość, a to z kolei

oznacza, że król Achnaton miał szerszą i bardziej zróżnicowaną wizję, niż powszechnie się przypisuje.

Katarzyna Jędrzejczyk-Kuliniak (Uniwersytet Wrocławski)

katarzyna.jedrzejczyk-kuliniak@uwr.edu.pl

Prześladowania muzułmanów w Mjanmie. Społeczność Rohindża w obliczu ludobójstwa

Rohindźowie jako mniejszość etniczna w Mjanmie są prześladowani od wielu dziesięcioleci, a ich prawa są stale ograniczane zarówno przez rząd państwa, jak i wojsko. Pomimo silnej obecności w mediach, nagłaśniania ich sytuacji poza granicami kraju i działań podejmowanych przez społeczność międzynarodową sytuacja tej grupy nie ulega poprawie. Rodzi to kluczowe pytanie, dlaczego Rohindźowie są tak prześladowani i brutalnie wypędzani z kraju zamieszkania oraz jakie kroki można podjąć, aby poprawić ich warunki życia, zminimalizować przemoc i łamanie praw człowieka. Analizując ten problem należy najpierw skupić się na określeniu sytuacji religijnej i etnicznej w Mjanmie oraz scharakteryzować Rohindżów jako mniejszość etniczną. Następnie konieczne jest przedstawienie międzynarodowych ram prawnych, aby zaprezentować przejawy w zakresie łamania praw człowieka, a nade wszystko celem opracowania jest próba zbadania przyczyn prześladowań tej grupy.

Jednym z często dyskutowanych zagadnień jest sama tożsamość Rohindżów, której określenie jest różnie interpretowane przez rząd państwa, kraje ościenne, jak i społeczność międzynarodową. Większość Rohindżów uważa się za rdzennych mieszkańców kraju, z historią sięgającą VII wieku i osadnictwa arabskiego. Po demokratyzacji Mjanmy etniczni muzułmanie zostali pozbawieni dawnego obywatelstwa, co sprawiło, że stali się bezpaństwowcami, a to dodatkowo komplikuje ich sytuację i możliwości ochrony przed prześladowaniami. Pomimo, że w grudniu 2019 r. przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości rozpoczął się proces przeciwko rządowi Republiki Związku Mjanmy, wysiłki społeczności międzynarodowej mające na celu powstrzymanie przemocy nadal są niewystarczające. Inicjatywę obrony tej grupy etnicznej przejmują kraje muzułmańskie, a zwłaszcza Organizacja Współpracy Islamskiej, której państwo członkowskie Gambia złożyło pozew w sprawie „aktów ludobójstwa”.

Artur Jocz (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

artur.jocz@amu.edu.pl

Literatura i film science fiction – wybrane przykłady recepcji tradycji ezoterycznej

Celem mojego wystąpienia będzie chęć przybliżenia fenomenu popkulturowej transformacji np. gnostycznej idei demiurgii. Będę chciał omówić to zagadnienie poprzez odwołanie się do następujących filmów s-f: *Gwiezdne Wojny*, *Alien*. Zamierzam również przeanalizować sygnalizowany problem poprzez odwołanie do wybranych powieści Adama Wiśniewskiego-Snerga. O tym ostatnim pisałem w: "Ethics in Progress" vol. 10 (2019),no. 2. Artykuł nosił

tytuł: *If Machines Want To Dream... Adam Wiśniewski-Snerg on Ethical Consequences of There Being No Substantial Distinction Between Human and Robots.*

Andrzej Kasperek (Uniwersytet Śląski)

andrzej.kasperek@us.edu.pl

Wierzyby Algernona Blackwooda jako spór o istnienie wielości rzeczywistości. Studium z zakresu socjologii literatury grozy

Z socjologicznego punktu widzenia można spojrzeć na historię zachodniego ezoteryzmu w kategoriach legitymizacji rzeczywistości. W czasach romantyzmu spór między naukową legitymizacją a legitymizacją opartą na wyobraźni nabiera szczególnego znaczenia i znajduje swój szczególnie wyraz w twórczości literackiej, w tym także w popularyzacji literatury grozy. Proponując socjologiczną interpretację utworu *Wierzyby* Algernona Blackwooda (1869-1951), który traktuję jako studium sporu o źródła legitymizacji rzeczywistości oraz źródeł poznania, chciałbym wykroczyć poza traktowanie literatury grozy jako literatury drugiego (gorszego) gatunku. Literatura grozy zostanie przeze mnie potraktowana jako *par excellence* nowoczesny przykład miejsca prowadzenia dyskusji na temat istnienia wielości rzeczywistości.

Yevhen Kharkovshchenko (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

sacerdos@ukr.net

Imagination as the central subject of research by French theologians: the concepts of Henry Corbin and Gilbert Durand

French theology of the twentieth century, contrary to disparate views, includes sophiological concepts. However, it should be noted that in Western theological thought (perhaps, with the exception of Jakob Böhme's alchemical doctrine) there are more sophiological adoptions, and the vision of sophiology.

The idea of Sophia in the works of French theologians and thinkers differ significantly from what appears in the texts of Russian sophiology's researchers. Thus, this abstract is devoted to the French intellectual discussion club "Eranos". In particular, sophiological problems are found in the works of active participants of this community: Carl Gustav Jung, Henry Corbin, as well as his student – Gilbert Durand.

C. G. Jung was the inspiration for many members of the "Eranos" club. He also wrote the work "Response to Job", in which C. G. Jung touches on a sophiological theme, linking the idea of Sophia with the process of creating the world in a broad sense, and also with urban planning in a narrower sense.

The author of another program for this topic is H. Corbin. His "Eternal Sophia" was a reaction to the work of C. G. Jung. It can be said that the H. Corbin's text is a transitional link between the more classical consideration of Sophia as an idea and the "imaginaire" concept of G.

Durand. Here Sophia turns from the idea into the image. In addition, G. Durand has almost no direct references to Sophia, because it morphs into his text in the ultimate abstraction.

This topic reveals the position that faith and knowledge are directly related to the imagination. Thus, the imagination becomes the center of not only cultural, art history, sociological and psychological sciences, but also the center of the science of religion. The relevance of this topic is connected, in particular, with the fact that earlier these aspects have not been studied so comprehensively and in detail.

Martin Klapetek (University of South Bohemia in České Budějovice)

klapetek@tf.jcu.cz

Bremgartenfriedhof w Bernie (Szwajcaria) jako przykład uwieńczonej sukcesem integracji muzułmanów

Referat przedstawi wyniki badań, prowadzonych na miejskim cmentarzu Bremgartenfriedhof w Bernie (Szwajcaria). Sekcja E5 dla muzułmanów leży w centrum cmentarza, dzięki czemu nagrobki są bardziej widoczne dla zwykłych zwiedzających. Odsetek pochowanych dzieci, dorosłych i seniorów jest obecnie zrównoważony.

W trakcie badań zwrócono uwagę na tło kulturowe zmarłych lub żałobników, a także formę grobu. Nagrobki wykonane z granitu i marmuru najczęściej są wynikiem odwołania się do standardowej oferty usług pogrzebowych; nagrobki bardziej skomplikowane są wyjątkowe. Przebadane nagrobki ukazują etniczne zróżnicowanie współczesnej muzułmańskiej ludności Berna, choć nacisk na państwową, religijną, kulturową i światopoglądową tożsamość pochowanego wydaje się marginalny.

Na grobach zaobserwowano wiele zwyczajowych dekoracji, ale tylko niewielka ich część odnosi się do relacji między zmarłymi a żywymi. Sadzenie wiecznie zielonych krzewów zwyczajowo charakteryzuje groby we wszystkich częściach cmentarza miejskiego, choć muzułmanie sadzą je również z innych powodów. Duża ilość dekoracji kwiatowych może być rozumiana jako dowód akceptacji obyczajów lokalnego społeczeństwa.

Stefan Klemczak (Instytut Religioznawstwa, Uniwersytet Jagielloński)

stefan.klemczak@uj.edu.pl

Formuły „tego, co boskie” w myśli Giordano Bruno

Giordano Bruno posługuje się w swoich dziełach licznymi, metaforycznymi koncepcjami takim jak *monadum monas* (jedność jedności) czy *entitas entium*. Bóg w jego ujęciu jest „wszędzie i w żadnym miejscu”, „podstawą wszystkich rzeczy” fundującą „nieskończoną całość”. Przedmiotem wystąpienia jest refleksja nad doborem metafor, ich związkiem z ówczesnymi koncepcjami naukowymi i obrazem świata przedstawionym przez Bruno. Próba ustalenia czy formuły „tego, co boskie” gwarantujące racjonalność jego wizji kosmosu są

przykładem recepcji filozofii antyku i myśli średniowiecznej, czy też stanowią nową koncepcję?

Wojciech Kluj (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie)

w.kluj@uksw.edu.pl

Synkretyzm w służbie ortodoksji (trzy przykłady i próba refleksji)

W niniejszej prezentacji chcę na trzech przykładach przeanalizować sytuacje planowanego synkretyzmu, który miał służyć zachowaniu dotychczasowej wiary w zmieniających się uwarunkowaniach.

Pierwszym przykładem będzie wspólnota w Antiochii znana z kart Nowego Testamentu. We wspólnocie tej, wobec dominującego środowiska hellenistycznego dokonano pierwszych prób przełożenia wiary wspólnoty judaistycznych mesjańczyków z Jerozolimy na realia kultury greckiej. M.in. hebrajskie pojęcie „Mesjasza” przełożono na greckiego „Kyriosa”, co powodowało napięcia i nieporozumienia zarówno wśród „Greków” jak i „judaizujących”. Ostatecznie okazało się, że synkretyzm ten przyjął się jako wyraz ortodoksji.

Drugą ilustracją synkretyzmu chrześcijańskiego, ostatnio nagłośnioną jeszcze filmem „Milczenie”, jest przykład japońskich chrześcijan „ukrytych” (kakure kirishitan), którzy próbując zachować swoją wiarę przejęli pod symbolami i znakami buddyjskimi swoje wierzenia. Doprowadziło to m.in. do powstania nowego buddyjskiego wyobrażenia Kannon. Dla postronnych obserwatorów ta japońska postać prezentuje osobę Maryi w pobożności chrześcijańskiej.

Trzecim przykładem będą współczesne (od połowy XX w.) próby zakładania chrześcijańskich aśramów w Indiach, które zarówno stylem życia, jak i sposobem aranżowania przestrzeni nasuwają skojarzenia hinduistyczne, ale prowadzone są przez chrześcijan. Postawa ta budzi wiele kontrowersji zarówno wśród chrześcijan jak i wśród miejscowej ludności hinduistycznej. Wiele elementów hinduskich zostaje przyjętych w ramach życia chrześcijańskiego.

W podsumowaniu prześledzimy te trzy przykłady w perspektywie zachowania ortodoksji posługując się pojęciami pochodzącymi z wyobrażeń innej religii (synkretyzmem). Dokonane to zostanie w nawiązaniu do współczesnej teorii inkulturacji – w pewnym sensie jako nowego, pozytywnego pojęcia dla negatywnie rozumianego synkretyzmu.

Jerzy Kojkoł (Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni)

j.kojkol@amw.gdynia.pl

Drogi polskiego religioznawstwa. Zarys problematyki i metod

Referat dokonuje krytycznej analizy perspektyw badawczych polskiego religioznawstwa. Analizie poddane zostaną wybrane rezultaty polskich badań religioznawczych od połowy XIX wieku do początku XXI – stulecia. Analiza dotyczyć będzie zarówno problematyki, jak i metod.

Historia polskiego religioznawstwa, pomimo licznych przyczynkarskich publikacji, czeka na całościowe opracowanie, uwzględniające różnorodne uwikłania polskiego religioznawstwa. W swoim wystąpieniu pragnę zasygnalizować kilka kwestii związanych z tą problematyką. Twierdzę, że polscy badacze nawiązywali do różnorodnych tradycji badań religii obejmujących trzy tendencje: pierwsza dążyła do upowszechnienia empirycznego badania konkretnych religii i religijności, druga propagowała stosowanie metody porównawczej w badaniu różnych religii, trzecia zachęcała do budowania własnych koncepcji linii rozwoju religii. Tezę tę dokumentuje poglądami wybranych przedstawicieli polskiej myśli filozoficzno-społecznej oraz religioznawczej.

Jacek Konik (Instytut Historii – Akademia im. Aleksandra Gieysztorą w Pułtusku filia Akademii Finansów i Biznesu Vistula)

jacekkonik0@gmail.com

Zobaczyć i dotknąć – pielgrzymowanie do miejsc świętych jako turystyka archeologiczna

Pielgrzymowanie do miejsc „świętych” pojawiło się wraz z religią jeszcze w epoce kamienia. Świadectwem tego rodzaju aktywności są m.in. miejsca o szczególnym znaczeniu, wielokrotnie odwiedzane przez naszych przodków, takie jak Lascaux, Altamira czy Göbekli Tepe. Tradycja pielgrzymowania do miejsc religijnie ważnych utrzymała się także w następnych stuleciach, wraz z rozwojem cywilizacji i bardziej wyrafinowanych form kultu. Jednak pielgrzymowanie, które można uznać za wczesną formę „turystyki archeologicznej”, zaczyna się rozwijać dopiero po pojawieniu się chrześcijaństwa. Pątnicy z różnych stron świata przybywali do Ziemi Świętej, aby zobaczyć krainę, w której rozegrały się wydarzenia biblijne. Identyfikowano miejsca, poszukiwano artefaktów. Dawne opisy pielgrzymek, poczynając od wyprawy cesarzowej Heleny, przez podróż zamożnej pątniczki Egerii czy mnicha zwanego Anonimem z Piacenzy, są znakomitymi świadectwami takiego podejścia. Mimo upływu stuleci współcześni pielgrzymi szukają tego samego. Nie wystarcza im przeżycie czysto religijne. Pragną „dotknąć” historii swojej wiary. Chodząc śladami wielkich postaci przeszłości, przebywając w tych samych murach i oglądając te same widoki, doświadczają swoistej „podróży w czasie”, która często potęguje doświadczenia duchowe. Dlatego tak wielką popularnością cieszą się dzisiaj wyprawy prowadzone przez archeologów, które stają się sposobem na poznanie prawdziwej historii przykrytej często przez pielgrzymkowy biznes.

Andy Christian Körber (Uniwersytet Łódzki)

andy.korber@edu.uni.lodz.pl

Religijność młodych dorosłych w Polsce w dobie digitalizacji

Wielu badaczy (np. Steve Bruce oraz Detlef Pollack i Gergely László Rosta) zwraca uwagę na toczące się obecnie w niemal wszystkich społeczeństwach świata procesy sekularyzacyjne, sugerując niekiedy scenariusz występowania po kolei trzech zjawisk: pluralizacji, indywidualizacji oraz sekularyzacji. Przemiany te nie muszą jednak oznaczać zaniku religii w dobie Internetu, gdyż młodzi ludzie dużą część swojego wolnego czasu spędzają w przestrzeni

wirtualnej, konsumując w niej przeróżne treści – w tym również takie, które są związane z kultem religijnym i mogą wzbudzać ich zainteresowanie tą tematyką. Młodzi dorośli nie są jednak tylko biernymi odbiorcami, lecz także w miarę możliwości, jakie dają media społecznościowe oceniają i komentują komunikaty dotyczące tej problematyki.

Podstawę wystąpienia ma stanowić analiza danych statystycznych pochodzących z różnego rodzaju źródeł danych zastanych (np. CBOS, GUS, Eurostat, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC) dotyczących zachowań i przekonań religijnych oraz przegląd komunikatów młodych ludzi dotyczących tych kwestii w serwisach społecznościowych. Zamierzam na tej podstawie określić nawyki religijne osób w wieku od 18 do 35 lat w chwili obecnej oraz ich rówieśników sprzed 20 lat.

Temat jest istotny ze względu na mające miejsce przemiany religijności, które wielu badaczy uznaje za procesy sekularyzacji. Młodzi dorośli są grupą istotną dla określenia kierunku tych procesów, gdyż zostali socjalizowani w społeczeństwie diametralnie różniącym się od społeczeństwa ich rodziców i dziadków. Rozpoznanie ich religijności stwarza szansę przewidywania, w duchu jakich wartości będą oni wychowywali swoje potomstwo i jak może się kształtować religijność przyszłych pokoleń.

Andrzej Korczak (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

ak-selex@wp.pl

Pozytywne i negatywne następstwa dalekowschodnich inspiracji w zachodnim religioznawstwie

Otwarcie zachodniej kultury na religie Dalekiego Wschodu stało się nieodwracalnym faktem, który wprowadził do religioznawstwa poważne zmiany. Stało się to, między innymi, dzięki wprowadzeniu do badań pojęć, charakterystycznych dla wschodniej religii i mistyki. Najważniejsze z nich, to pojęcie: joga, kundalini, czakra, nirwana, guru, moksza. Pojęcia te wiążą się wizją świata, która pokazuje, że zachodni paradygmat kulturowy nie jest ani jedyny, ani wyróżniony. Dalekowschodnia wizja świata, zawierająca wyobrażenia archaiczne daje pewien wgląd w zachodnie wizje świata, które odeszły w przeszłość wraz z racjonalnym przełomem, jaki nastąpił w Starożytnej Grecji kilka wieków przed Chrystusem. Wymusza nowe spojrzenie na wiele religijnych faktów, analizowanych dotychczas za pomocą zachodnich narzędzi badawczych. Wiąże się to również z poszukiwaniem zachodnich odpowiedników dalekowschodnich pojęć już niekoniecznie w zachodnich religiach czy zachodniej filozofii, ale w zachodniej psychologii. Prowadzi to do zmiany dotychczasowych horyzontów badawczych. Wiąże symbole religijne i mityczne ze zmianą ludzkiej kondycji poznawczej, która od czasów Kartezjusza wydawała się Europejczykom niezmienna. Każę poważnie traktować wyobrażenia mityczne, które nie znajdują oparcia w faktach historycznych, a są opisami rzeczywistości czysto wewnętrznej. Niejednokrotnie prowadzi to do diagnozowania zachodniej kultury narzędziami nieeuropejskimi. Pomaga przekroczyć redukcjonizm będący dziedzictwem europejskiego oświecenia w naukach o religii. Wprowadza pytanie o zasadność zachodnich narzędzi badawczych do analizowania faktów

religijnych zawartych we wschodniej religii i mistyce. Podczas porównywania wschodnich i zachodnich symboli religijnych pojawia się intuicja uniwersalnych struktur wyobraźni religijnej, różniących się jedynie zależną od kultury artykulacją. Pomimo tej intuicji, powinniśmy zadać pytanie o rzeczywistą czy też jedynie pozorną analogię wschodnich i zachodnich struktur religijnych oraz pytanie o ich każdorazową wystarczalność dla badania określonych wyobrażeń religijnych.

Wojciech Kosior (Jagiellonian University)

wojciech.kosior@uj.edu.pl

Angelic Faith, Demonic Knowledge and Rabbinic Imagination. The Minds of the Supernatural Entities according to the Babylonian Talmud

The Babylonian Talmud is a massive textual composition containing the lore and laws of the post-Judean sages inhabiting the Persian Empire during the reigns of the Sasanian dynasty. Among many other subjects the corpus tackles the problem of the supernatural entities and their complex relationships with the humans. It is exactly this sphere, in which the angels, demons, ghosts and monsters betray their mental anthropomorphic features. The rabbis devote numerous passages to such questions as: what could these entities perceive and how did they interact with the world? what did they know? what skills did they possess? and above all, in what ways were their mental capacities relevant to humans' everyday life?

Krzysztof Kosior (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

krzysztof.kosior@poczta.umcs.lublin.pl

Nieprzekraczalność odwiecznej dharmy. Wyzwolenie w hinduizmie

Hinduizm (dla hindusów *sanatanadharma* – odwieczna powinność) przytłacza ogromem, różnorodnością i różnorodnością. Mnogość i odmienność religijnych idei i praktyk uniemożliwia ich łączne przyswojenie i spójne działanie. Szczęśliwie, religijna powinność może być spełniana na wiele sposobów, w zależności od duchowych kwalifikacji, czy kompetencji jednostki (*adhikara*) i zorientowana ku pożądanemu Bogu (*ishtadewata*), który właściwości wprawdzie posiada (*saguna*), ale zarazem jest ich pozbawiony (*nirguna*). Jednoczesna obecność wielu odmiennych dróg do ostatecznie nieokreślonego Boga czyni hinduską soteriologię, przynajmniej w zamyśle, wszechogarniającą i dlatego nieprzekraczalną.

Agnieszka Kosiorowska (Uniwersytet Warszawski)

a.kosiorowska@student.uw.edu.pl

Katolicy za antykoncepcją? Stanowisko Kościoła katolickiego wobec planowania rodziny a praktyki wiernych

Dziś stanowisko Kościoła katolickiego wobec kontroli urodzeń wydaje się klarowne – akceptowane są wyłącznie tzw. naturalne metody planowania rodziny. Wszelkie inne formy

antykoncepcji uważa się za grzeszne. W Polsce nawet rozmowy o nich, czyli edukację seksualną, często przedstawia się jako wymysły „genderystów” skierowane przeciwko rodzinie, mające na celu „seksualizację” dzieci. Takie myślenie jest jednak stosunkowo nowe.

W referacie przyjrzymy się historii katolickich debat wokół kontroli urodzin oraz temu, jak przekładały się one na praktyki planowania rodziny w wśród wiernych. Odtwarzamy publicystykę postępowych działaczy katolickich z lat 60. XX wieku i zastanawiamy się, jak to się stało, że została ona niemal całkowicie wyparta przez dominujące dziś myślenie konserwatywne, wskazując na rolę, jaką odegrała encyklika Humanae Vitae i pontyfikat Jana Pawła II. Owe dyskursy zestawiamy ze wstępną analizą wywiadów pogłębionych, z reprezentującymi różne pokolenia i grupy społeczne katolikami, dotyczących praktyk związanych z planowaniem rodziny i przekonań, w tym publicystyki katolickiej, leżących u ich podłoża. Wskażemy na rozdźwięk między ustanowionymi zasadami Kościoła katolickiego a praktykami jego wiernych. Badania prowadzone są w ramach projektu „Katolicyzacja reprodukcji, reprodukcja katolicyzmu. Aktywizm i intymność w Polsce od 1930 r. do dziś” (NCN Opus).

Agnieszka Kościańska (Uniwersytet Warszawski)

akoscianska@uw.edu.pl

Katolicy za antykoncepcją? Stanowisko Kościoła katolickiego wobec planowania rodziny a praktyki wiernych

Dziś stanowisko Kościoła katolickiego wobec kontroli urodzeń wydaje się klarowne – akceptowane są wyłącznie tzw. naturalne metody planowania rodziny. Wszelkie inne formy antykoncepcji uważa się za grzeszne. W Polsce nawet rozmowy o nich, czyli edukację seksualną, często przedstawia się jako wymysły „genderystów” skierowane przeciwko rodzinie, mające na celu „seksualizację” dzieci. Takie myślenie jest jednak stosunkowo nowe.

W referacie przyjrzymy się historii katolickich debat wokół kontroli urodzin oraz temu, jak przekładały się one na praktyki planowania rodziny w wśród wiernych. Odtwarzamy publicystykę postępowych działaczy katolickich z lat 60. XX wieku i zastanawiamy się, jak to się stało, że została ona niemal całkowicie wyparta przez dominujące dziś myślenie konserwatywne, wskazując na rolę, jaką odegrała encyklika Humanae Vitae i pontyfikat Jana Pawła II. Owe dyskursy zestawiamy ze wstępną analizą wywiadów pogłębionych, z reprezentującymi różne pokolenia i grupy społeczne katolikami, dotyczących praktyk związanych z planowaniem rodziny i przekonań, w tym publicystyki katolickiej, leżących u ich podłoża. Wskażemy na rozdźwięk między ustanowionymi zasadami Kościoła katolickiego a praktykami jego wiernych. Badania prowadzone są w ramach projektu „Katolicyzacja reprodukcji, reprodukcja katolicyzmu. Aktywizm i intymność w Polsce od 1930 r. do dziś” (NCN Opus).

Magdalena Kozak (Akademia Ignatianum w Krakowie)

magdalena.kozak@ignatianum.edu.pl

Reakcja na zło jako religijna odpowiedź człowieka na doświadczenia XX w. – między Emmanuelem Levinasem a Hansem Jonasem

Myśl filozoficzna E. Levinasa w sposób oczywisty ufundowana jest na wyraźnych źródłach i przesłankach judaistycznych. Niemożliwym wydaje się zrozumienie najważniejszych postulatów etycznych Levinasa bez uwzględnienia fundamentów religijnych, z których wyrasta jego myślenie etyczne. Pokrewieństwo religii i etyki u Levinasa jest tak głębokie i tak bliskie, że można się zacząć zastanawiać: czy nie nazbyt bliskie?

Celem mojego wystąpienia będzie próba odszukania granicy pomiędzy religią a etyką w myśleniu Levinasa przy równoczesnym prześledzeniu drogi intelektualnej jaką pokonuje filozof. Przedstawię wybrane, najważniejsze momenty w interpretacji religii przez Levinasa wskazując jednocześnie ich automatyczne przełożenie na terminy i interpretacje filozoficzne. Levinas rozumie religię jako więź między Toż-samym a Innym, która nie tworzy całości tylko uwalnia świat od totalizmu. Tylko religia rozumiana jako zaprzeczenie całości i totalności może ocalić prawdziwą transcendencję. Ale źródłowa transcendencja odbywa się twarzą w twarz z drugim człowiekiem. Ślady Boga można odnaleźć tylko i wyłącznie w obliczu Drugiego. Nie ma zatem innej drogi do Nieskończonego jak poprzez relację etyczną z Innym. „Relacja moralna łączy więc od razu samoświadomość i świadomość Boga. Etyka nie jest dopełnieniem wizji Boga, sama jest tą wizją” – jak pisze Levinas. Filozof sam bardzo wyraźnie stawia problem zrównując to, co święte z tym, co etyczne. To niezwykle oryginalna, ale i niebezpieczna wizja, bo czy rzeczywiście etyka (filozofia) jest tożsama z religią? Na ile znaczące jest tu przesłanie samego judaizmu, na którym Levinas funduje swoje przekonania? Dla Levinasa „Poznać Boga znaczy wiedzieć, co należy czynić”, ale czy to wystarczy do autentycznego zbliżenia się do Boga? Levinas wyklucza bezpośrednią relację Ja-Bóg, odrzuca także mistycyzm jako sposób przeżywania Nieskończoności. Z czego to wnika i do czego to prowadzi?

W niezwykle ciekawy sposób Levinas igra z samym językiem hebrajskim, utożsamiając choćby termin „sprawiedliwy” z „pobożny”. To w praktyce oznaczałoby, że człowiek religijny to ten, który wyświadcza sprawiedliwość innym ludziom. A sprawiedliwość to dla Levinasa bycie odpowiedzialnym za innych – bez kresu, bez jakichkolwiek granic aż po substytucję. To kolejny przykład absolutnego zbliżenia do siebie religii i etyki. Bycie świętym to w rzeczywistości gotowość do coraz większego ofiarowywania siebie za innych, poświęcania siebie za bliźnich aż po absolutną ofiarę z siebie w postaci substytucji. Rodzi się więc kolejny problem: jeśli oprzeć wizję etyki na tak rozumianej „świętości”? Czy uprawnione jest budowanie etyki na idei poświęcenia siebie aż po kres? Czy religia rzeczywiście może wymagać ode mnie tak skrajnego i radykalnego heroizmu moralnego? Co to za etyka (a może co to za religia?), której celem jest swoiście rozumiane samobójstwo etyczne? Gdzie u Levinasa przebiega granica między wiarą a wiedzą?

Joanna Krotofil (Institute for the Study of Religions, Jagiellonian University)

joanna.krotofil@uj.edu.pl

Making of the moral self, reflexivity and agency – the case of Polish converts to Islam

The conversion to Islam in Western countries poses important questions about the place of religion in the lives of individuals engaging with rapidly changing, globalized plural social worlds. In this paper we aim to explore how Polish female converts to Islam who enter the new religious field engage in the moral project of reconstructing the self. In our analysis we draw on the conceptualization of self, proposed by E. Goffman as well as Bourdieu's seminal concept of habitus and its more recent re-conceptualizations.

The discussion presented here is based on the fieldwork conducted among Polish female converts to Islam. Our data includes notes from participant observation conducted during the mosque based, female-only weekend gatherings organized for Polish converts, and individual in-depth interviews conducted with 29 women.

We argue that the identity transforming conversion process requires some degree of active engagement with the routinised patterns of thought and action embedded in converts' heritage religion. The catholic habitus continues to influence convert's choices made in the new religious field, but can be transformed into a new moral self. The examples discussed in this paper illustrate how agency takes shape in this process of deliberate, intentional learning and appropriation of new religious practices. Converts learn and cultivate new religious knowledge, symbols and practices and negotiate multiple past and present roles and social identities and the discontinuity of their biographical trajectories. This reflexive process of becoming Muslim entails restructuring of the moral self.

Tomasz Królak (Instytut Kultury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego)

tomasz.m.krolak@gmail.com

O wielości światów religijnych – ujęcia Schützowskie w badaniach nad religią

W myśli Alfreda Schütza, jednego z ojców socjologii wiedzy oraz nurtu fenomenologicznego w naukach społecznych, niezwykle istotny jest problem świata ludzkiego, czy może raczej wielu światów i rzeczywistości doświadczanych, zamieszkiwanych i konstruowanych przez ludzi. Choć Schütz jedynie dość pobieżnie podejmował kwestię religii, jego kontynuatorzy (w tym choćby słynni socjologowie religii Thomas Luckmann i Peter Berger) zaproponowali liczne sposoby ujmowania religii w perspektywie Schützowskiej koncepcji wielości rzeczywistości. Z jednej strony możliwe jest przeciwstawienie unikalnej rzeczywistości doświadczenia religijnego świata życia codziennego, w którym człowiek przebywa, działa i komunikuje się na co dzień. W takim ujęciu świat religii stanowi jedną z Schützowskich "ograniczonych dziedzin znaczenia", pomiędzy którymi może przełączać się nasza świadomość (takich jak sen, fantazja czy namysł teoretyczny). Z drugiej strony, jak w *Świętym Baldachimie* Bergera, religia może być przedstawiana jako źródło całościowej wizji rzeczywistości, nie tylko wyznaczającej kształt świata życia zamieszkiwanego przez

jednostkę, ale i ustanawiającej oraz legitymizującej rzeczywistość społeczną. Z trzeciej strony, religia może być rozpatrywana jako jeden z obszarów świata społecznego, posiadający swoją specyfikę ustanawianą poprzez systemy wiedzy, symboli, praktyk i instytucji. Wreszcie niektórzy badacze, jak choćby Ruth Ayaß, podejmują się Schützowsko inspirowanej analizy transcendentnych światów, ku którym religia jest skierowana. W swoim wystąpieniu mam zamiar nie tylko zaprezentować te różnorodne perspektywy, ale - co ważniejsze - pokazać, jak uzupełniają się one i splatają, jak różne formy światów religii wzajemnie się warunkują i ustanawiają, i jak połączenie tych perspektyw umożliwia prowadzenie złożonej, wielopoziomowej refleksji nad zjawiskami religijnymi.

Renata Król-Mazur (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

reniakrol@poczta.onet.pl

Ormiański Kościół Apostolski jako strażnik bezpieczeństwa kulturowego Republiki Armenii

Dla bezpieczeństwa wewnętrznego Republiki Armenii niezwykle ważnymi fundamentami jest kultura narodowa i powiązana z nią religia chrześcijańska, tradycja, duchowe dziedzictwo – wszystko to utożsamiane z Ormiańskim Kościołem Apostolskim. Dlatego też właśnie Ormiański Kościół Apostolski jest głównym szermierzem walczącym z zagrożeniami kulturowymi i przeciwnikiem sekularyzacji. Celem wystąpienia będzie pokazanie w jaki sposób doszło do wykształcenia się na przestrzeni wieków wśród Ormian połączenia etnicznych i religijnych składników tożsamości ormiańskiej i jak przekłada się to na obecną sytuację społeczno-polityczną Republiki Armenii. Ormianie używają identyfikacji Hayk-k'ristonya – co oznacza ormiańskość i chrześcijaństwo, przy czym to ostatnie rozumiane jest jako przynależność do Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego. W ciągu 1700-letniej historii chrześcijaństwa w Armenii, chrześcijaństwo stało się częścią tożsamości etnicznej Ormian, zamiast identyfikacji religijnej. Ormiański Kościół Apostolski jest współtwórcą ideologii narodowej, która manifestowana jest w kontekście tożsamości narodowej i kulturowego/duchowego bezpieczeństwa. Głoszone w ciągu ostatnich dwudziestu kilku lat przez kolejnych katolikosów hasło „jeden naród, jeden kościół” przyczynia się do wzrostu nacjonalizmu i narusza naturalne i obywatelskie prawa obywateli Republiki Armenii.

Ludmila E. Krysh-top (Peoples' Friendship University of Russia (RUDN University))

ricpatric@gmail.com

Historical criticism and religious hermeneutic: points of contact and discrepancy

An entirely new approach to the Holy Scriptures and the religion of Revelation, based on it, is emerging in the 18th century in Germany. This method was later called historical criticism. It was this revolution that ultimately served as the basis for the beginning of the processes of revising the attitude to the concept of Revelation, which spilled out already in the 20th century the position of exclusivism is replaced by the position of inclusivism (in the framework of Catholic and Protestant theology). It is interesting to us today also for other reasons. It was within this area of thinking that the problems that are relevant also for us

today for the first time were clearly formulated. The main of these problems are following: the difference between theology and both religious studies as well as philosophy of religion, the difference between theological knowledge and religious practice, the combination of a claim to universal truth characteristic of monotheistic religions with pluralism of democratic societies, etc. Undoubtedly, the first representatives of the direction of philosophical and theological thought named as historical criticism were interested in the analysis of the text of the Bible and the essential truths of Christian faith. However, the general presuppositions on which this method was built could easily be extended nowadays to the analysis of other religions. The article will analyze this line of thought with modern religious hermeneutics, and will attempt to find similarities as well as differences. An analysis of the method of religious hermeneutics will be based on the work of G. Oberhammer.

Marcin Krzyżanowski (Jagiellonian University in Kraków)

krzyzanowski822@gmail.com

Twitting the Revolution: Ayatollahs on Social Media

In Iran Islamic religious law is intended to cover all spheres of life of the faithfuls. Muslim clergy not only lead prayers in the mosque, but they are also judges in family, criminal and business matters, they often become notaries when preparing all, not only religious documents. In small towns and villages they easily become local leaders. Such a strong position means that whenever state failed, the clergy is in superior position to take over politics. During the Kajar dynasty they did it with the help of a telegraph, then during the Islamic revolution by means of a radio and telegraph - today this function is slowly taken over by the new media. Modernity has brought gradual changes in Iranian Shi'ism. On one side there are millions of recipients, but thanks to new media there are also thousands of broadcasters. This, combined with religious legitimacy, gives ayatollahs an advantage over the leaders of secular political movements. Observing the Iranian Internet, it is impossible not to notice that practically most ayatollahs have their website, YouTube channel or Instagram account. The faithful can therefore choose in terms of worldview, morals or politics. Interestingly, the promotion to ayatollah also depends to a some extent on support in the new media, because the number of mujahidid's students also includes his online followers. Those who have a large number of observers and are able to mobilize them can count on their support, such as Ayatollah Hossein Shirazi (260,000 followers on Instagram), who was sentenced to 120 years in prison for calling Khamenei a pharaoh, and was released as a result of protests from his followers.

In the face of growing friction between secular and spiritual authorities in Iran, the activity of ayatollahs in new media is increasingly important. In the light of the research conducted by the authors of the paper, questions arise whether new media have an impact on the shape of modern Shi'ism in Iran and to what extent social media can be a factor mobilizing faithfuls to protests against the authorities. Among others this are the questions the authors will want to answer in their paper.

Paweł Kusiak (Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni)

kusiakp@gmail.com

Abdykacja Benedykta XVI oraz jej konsekwencje dla Kościoła katolickiego i jego działalności instytucjonalnej

Abdykacja Benedykta XVI spowodowała, że Kościół katolicki znalazł się w sytuacji dla siebie nowej. O ile historia Kościoła zna przypadki abdykacji papieży; o tyle po raz pierwszy w historii Papież, który odszedł z urzędu, otrzymał formalny status emeryta i możliwość nieskrępowanego uczestnictwa w życiu Kościoła oraz świata (czy też – innymi słowy – w życiu społecznym). Fakt ten nie pozostaje bez wpływu na instytucję Kościoła, jego doktrynę, wiernych oraz otoczenie zewnętrzne.

Głównym celem niniejszego referatu jest opisanie i uporządkowanie widocznych obiektywnie już dziś konsekwencji abdykacji papieża Benedykta XVI. Celem dodatkowym jest zaś przedstawienie oraz krytyczna analiza, obecnych w dyskursie naukowym i popularnonaukowym hipotez, dotyczących długofalowych konsekwencji odejścia Papieża z urzędu.

W pierwszej części referatu autor zamierza poddać analizie najważniejsze wypowiedzi pisemne i ustne Benedykta XVI, jakich ten udzielił po swojej abdykacji w roku 2013. Zostaną one uporządkowane ze względu na poruszaną problematykę i oddźwięk jaki wywołały. Autor pragnie także dokonać przeglądu sposobów interpretowania wspomnianych wypowiedzi. W drugiej części autor podda analizie wpływ abdykacji Benedykta XVI na instytucje Kościoła, szczególnie na spór pomiędzy wewnątrzkościelnymi grupami nacisku, które ogólnie można określić jako tradycjonalistyczne i modernistyczne. W trzeciej i zarazem ostatniej części, autor mówi, jaki wpływ abdykacja Benedykta XVI oraz precedens z nią związany, wywierają na doktrynę społeczną Kościoła a w szerszym rozumieniu na mit Kościoła obecny we współczesnej kulturze.

Jakub Kwiatkowski (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)

jakub.kwiatkowski@poczta.umcs.lublin.pl

Pięciu i Jedno – koncepcje Boga Najwyższego w starożytnej religii chińskiej

Tematem wystąpienia będą znaczenie i rozwój pojęcia najwyższego bóstwa w starożytnej religii chińskiej, od czasów pierwszej historycznej dynastii królewskiej Shang/ Yin (1766-1122 p.n.e.), przez najdłużej panującą w dziejach Chin dynastię Zhou (1122-221 p.n.e.), aż po pierwsze dynastie cesarskie w Państwie Środka: Qin (221-206 p.n.e.) i Han (206 r. p.n.e.-222 r. n.e.). Celem badań autora jest przedstawienie nieznanych szerzej polskiemu i europejskiemu religioznawstwu zagadnień religijnych z kluczowego dla rozwoju Chin okresu starożytności, kiedy powstawały aktualne do dziś zręby kultury wiecznotrwałego organizmu Państwa Środka. W swojej pracy autor opiera się na dziełach uznanych sinologów z obszaru Chin i Zachodu. W rezultacie przeprowadzonych badań dochodzi się do wniosków, że w pragmatycznych realiach kultury chińskiej, ujmowanych dynamicznie, jako rzeczywistość

procesualno-relacyjna, od zarania spierały się ze sobą dwie koncepcje Boga Najwyższego: bóstwa pod pięcioma postaciami oraz holistyczna idea Absolutu jako Jedni, dopełniająca koncepcję politeistyczną. Poznanie religii starożytnych Chińczyków, warunkujące jej zrozumienie, pozwala głębiej wniknąć w zawiłości pozornie zbyt odległej i niepojętej dla człowieka Zachodu kultury Chin, co wydaje się niezbędne w obliczu gwałtownych zmian o charakterze cywilizacyjnym we współczesnym świecie i nieuchronnej konfrontacji obu wspomnianych, dominujących kultur.

Katarzyna Leszczyńska (Wydział Humanistyczny, Akademia Górniczo-Hutnicza)

kaleszcz@agh.edu.pl

Opór czy uległość? Praktyki płci w Polskich Misjach Katolickich w Anglii i Szwecji

Polskie Misje Katolickie istnieją w wielu krajach na świecie. Ich celem jest wspieranie polskich migrantów. Z jednej strony działają na rzecz wzmocnienia integracji migrantów i migrantek z krajami docelowymi. Z drugiej Misje służą podtrzymywaniu relacji diaspory z Kościołem katolickim w Polsce, wzmocnieniu polsko-katolickiej tożsamości oraz budowaniu więzi migrantów i migrantek z polskim społeczeństwem i tradycją. Usytuowanie Misji w skomplikowanych i sprzecznych transnarodowych kontekstach pomiędzy społeczeństwami przyjmującym, często obyczajowo liberalnymi i religijnie zróżnicowanymi, a bardziej tradycyjnym i monoreligijnym kontekstem polskim oferuje interesujący obszar badawczy dla refleksji nad praktykami płci realizowanymi w takich religijnych organizacjach.

W naszym wystąpieniu, analizując praktyki dopuszczania lub wykluczania obecności ministrantek oraz szafarek w Polskich Misjach Katolickich, pokażemy w jaki sposób takie transnarodowe konteksty modyfikują praktyki płci w ramach struktur Kościoła katolickiego. W referacie odwołujemy się do badań jakościowych - obserwacji i wywiadów pogłębionych, które przeprowadziłyśmy z mężczyznami i kobietami świeckimi i konsekrowanymi, aktywnymi w organizacjach polskich misji w Anglii i w Szwecji w latach 2016-2018.

Radosław Lis (Instytut Religioznawstwa, Uniwersytet Jagielloński)

radoslaw.lis@doctoral.uj.edu.pl

Model elipsy hermeneutycznej życia duchowego, skonstruowany na podstawie Henry'ego Corbina fenomenologii wyobraźni

W referacie przedstawię niektóre z wyników moich badań nad myślą francuskiego filozofa i orientalisty H. Corbina (1903-1978). Uczony ów, w interpretacjach dzieł Sohrawardiego (1154/55-1191), Ibn 'Arabiego (1165-1240) i innych myślicieli, szczególnie tych powiązanych z kręgami hermeneutyki szyickiej, sformułował wiele uwag dotyczących pojęć:

- „Wyobraźni czynnej” (*Imagination active*), pośredniej oraz pośredniczącej (pomiędzy empirycznym porządkiem faktyczności, czyli planem naoczności doświadczeniowych, a czysto możliwościowym porządkiem naoczności istotnościowych) domeny naoczności wyobraźniowych i aktywności symbolizacyjnej,

- tego, co „orientalne”, a ściślej, ze względu na konotacje inne niżli tylko geograficzne: „orientowe” (*oriental, ishrāqī*) – pojęcie wielopoziomowo funkcjonujące w ramach badanych przez Corbina metafizyk, które określe jako fotyczne (od gr. *fos*, światło),
- „wyobraźniowego” (*imaginal*), „orientowego” „bieguna niebieskiego” (*pôle céleste*), punktu odniesienia zorientowania duchowego,
- *récit*, czyli „powiadania” (jak tłumaczę w nawiązaniu do przekładu heideggerowskiego terminu *Sage*) o doświadczeniu duchowym, ustrukturyzowanym zgodnie z wytycznymi szyickiej „hermeneutyki ezoterycznej”, *ta’wil*. Jej rdzeń stanowi oryginalna i złożona koncepcja dialektycznej konstytucji sensu poprzez jego *bāṭin* i *zāhir*, czyli aspekt jawny i powierzchniowy oraz ukryty, głębinowy.

Wychodząc od corbinowskich spostrzeżeń, definiuję pojęcie duchowości, której wyrazy stanowi religia, jak też filozofia i sztuka. Następnie konstruuje ogólniejszy, filozoficzny model życia duchowego, który nazywam hermeneutyczną elipsą. Pierwsze z jej ognisk stanowi posiadany przez osobę sens jej usytuowania na świecie (sens jej *gdzie*), czyli biegun powierzchniowy życia duchowego, związany zasadniczo z procesem rozumienia. Drugim ogniskiem jest obraz samej wyobraźni czynnej (obraz tego, że *jest*, czyli bycia osoby) – biegun głębi. Odniosę to do przykładów myślenia religijnego obracającego się wokół sensu i obrazu światła.

Marcin Lisak (Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, Warszawa)

marcinlisak@yahoo.com

Odnowiona winnica klasztorna w Sandomierzu w perspektywie socjologii monastycyzmu

Wiele analiz socjologów monastycyzmu prowadzi ku postrzeganiu życia klasztornego jako formy utopii (Séguy 1971), realizowanej w oddzielonych od reszty świata miejscach świętych (Veilleux 2012, Voyé 2012), gdzie panują odrębne zasady życia (Hervieu-Léger 2014). Referat jest próbą reorientacji przywołanego stanowiska badawczego. Analiza przypadku odnowienia winnicy przy Klasztorze św. Jakuba w Sandomierzu, założonego przez dominikanów w 1226 roku, prowadzi do identyfikacji realizmu życia zakonnego oraz redukuje wartość dualistycznych kategorii poznawczych.

Odnowiona tradycja winiarska stanowi formę atrakcji enoturystycznej (Grubka i Lisak 2019), będąc zarazem „nieoficjalnym” miejscem świętym (Goh Ze Song 2020), które oddziałuje instytucje i przenika przestrzeń świecką (della Dora 2018). Rozwój winnicy przynosi wsparcie dla ekonomii klasztoru (Jonveaux 2014), co podkreśla antyutopijność życia zakonnego, oraz stanowi formę działań misyjnych, kulturotwórczych i autorefleksyjnych, odwołujących się do duchowości (Voyé 2012).

Zbigniew Łagosz (Polskie Stowarzyszenie Badań nad Zachodnim Ezoteryzmem)

lagoszzbigniew@gmail.com

Ezoteryka a coaching czyli współczesny rozwój osobisty w kontekście korzeni „wiedzy tajemnej”

Coaching to doktryna kładąca nacisk na jednostkę i jej indywidualność, jednoznacznie definiująca swe prymarne założenia w kontekście rozwoju osobistego oderwanego od doświadczenia wspólnoty. Idee coachingu zaczynają obejmować niemal wszystkie strefy życia i stają się niezwykle popularne. Wraz z wzrostem popularności pojawia się również mroczna strona ukazująca oszustwa i niskie pobudki coachów, a sam system nazywany jest paranauką czy nowoczesnym wróżbiarstwem. Co wspólnego ma coaching z ezoteryką? Czy rozwój indywidualności z pomocą pytania trenera to New Age w nowej odsłonie? Na te i inne zagadnienia postaram się odpowiedzieć w swoim wystąpieniu.

Anna Maćkowiak (Institute for the Study of Religions, Jagiellonian University)

anna.mackowiak@uj.edu.pl

Social actors and discourses of the annual temple festival in Lingsar, Indonesia

The annual festival of the shared Lingsar Temple — *Pujawali* — is unique because it connects Hindus of Balinese origin and Sasak Muslims. *Pujawali* culminates in *Perang Topat* — a war (*perang*) between the two groups, in which rice cakes (*ketupat*) replace weapons. This ritual symbolizes ethno-religious harmony and brotherhood; it is portrayed as a perfect showcase of the “unity in diversity” Indonesian national motto. But can we speak of a genuine ethno-religious brotherhood embodied in the festival when there is no consensus on its meaning, origin, and ownership? Establishing the meaning of this ritual is embedded in complex discourses. My aim is to describe social actors as the participants of discourses on *Pujawali*. Their list includes not only the local Muslim and Hindu communities but also scholars, government officials, journalists, travel and tourism professionals, and foreign visitors. How do beliefs turn into knowledge? This question was constantly recurring during my fieldwork (2017–2018) and the subsequent analysis (2019) of ritual actors’ statements. Many politicians and some academics have treated the recently promoted Sasak legendary account of the Lingsar Temple as the source of objective historical knowledge. The changing power relations have led to the legitimization of the Sasak Muslim myth at the expense of the Hindu Balinese side of the story.

Jakub Majchrzak (Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych UMCS w Lublinie)

jakub.majchrzak@poczta.umcs.lublin.pl

Zjawisko „nocy ciemnej” w mityce zachodniej a zaburzenia psychiczne – współczesna kontekstualizacja funkcjonalna

Żyjemy w zsekularyzowanym świecie. Wpływ religii na życie społeczeństw, nie licząc grup religijnych ekstremistów, jest w zasadzie marginalny. Z kolei konsumpcjonizm koncentruje

uwagę człowieka na materialnej sferze życia. Jednak potrzeby duchowe wcale nie zanikły. W rzeczywistości inaczej je zaklasyfikowano i przyporządkowano dziedzinie medycyny a nie duchowości. Warto doszukiwać się źródeł kryzysów i zaburzeń psychicznych na gruncie duchowości, tyle że na znacznie głębszym poziomie, dotykając bezpośrednio problemów człowieka. W toku referatu zaprezentuję trzy istotne perspektywy podejścia do tej problematyki z punktu widzenia duchowości zjawiska „nocy ciemnej”, znanego mistyce zachodniej. W pierwszej kolejności skupię się na kwestii duchowych przyczyn depresji, hysterii, oraz zaburzeń obsesyjno-kompulsyjnych i odniosę się do tego, że to, co obecnie często jest klasyfikowane jako zaburzenie psychiczne, w istocie może okazać się kryzysem natury duchowej, z którym można zmierzyć się na płaszczyźnie ducha, a nie na psychoanalitycznej koczetce, czy w izolatorium.

Drugim kontekstem, który należy rozważyć, jest popadanie w inną skrajność i bagatelizowanie rzeczywistego kryzysu psychicznego, chociażby stojąc na stanowisku, że ma się do czynienia z doświadczeniem „nocy ciemnej”. Nawet jeśli każdy kryzys człowieka, w tym także ten *stricte* psychiczny, ma swoje źródło w duchowości, to jednak zasadniczo trzeba pamiętać, że mistyczne doświadczenie „nocy” przebiega na głębszym poziomie niż chociażby depresja. Wreszcie zachodzi też trzecia możliwość, a więc współwystępowanie nakładających się na siebie doświadczeń „nocy ciemnej” i zaburzenia psychicznego. Okazuje się, że są to dość częste przypadki, a wynika to najprawdopodobniej właśnie ze względu na różnego rodzaju zbieżności, jakie zachodzą pomiędzy tymi zjawiskami.

Joanna Malita-Król (Institute for the Study of Religions, Jagiellonian University)

j.malita-krol@uj.edu.pl

Choosing the place? The open Wiccan rituals in the city of Warsaw – a case study

The phenomenological approach to sacred space turns attention to yet another participant of the ritual – the place itself, with all its particularities. This means that from the believer's point of view, sacred sites can actually draw people with their mysterious power and speak. According to philosopher Edward S. Casey (1993), there are six such features or “moments” in the exchange between the embodied subject and a perceived landscape.

Bearing this approach in mind, I would like to present ritual places used by a small group following the Wiccan wheel of the year in Warsaw. The group, started in March 2015 by a Wiccan High Priestess for non-initiated persons, has evolved to an eclectic community of witches and/or adherents to certain Neopagan paths. Three locations for rituals have been used, each of them in the bosom of nature, yet still within the city borders, which led me to the main research question: what constitutes a good ritual place?

My initial supposition was that technical aspects would prevail, like privacy, accessibility and proximity of the four elements. However, the participant observation and semi-structured interviews proved that for the members of the group the main reason behind choosing the place was based on the experience and the interpretation of the feeling evoked by the place:

namely, whether the atmosphere was right and the entities dwelling there were seen as welcoming or not.

Sławomir Mandes (Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski)

mandess@is.uw.edu.pl

Formy religijnie motywowanego zaangażowania społecznego

Motywacja i częstotliwość zaangażowania społecznego może być uwarunkowana zarówno czynnikami indywidualnymi, jak i kulturowymi. Badania pokazują, że istotne znaczenie mają na ogół kapitał ludzki, umiejętności obywatelskie oraz położenie w sieciach społecznych. Ważną rolę odgrywa również religijność. Mniej natomiast wiadomo o tym, jakiemu rodzajowi zaangażowania społecznego sprzyja religijność.

Celem wystąpienia będzie analiza indywidualnych i społecznych mechanizmów łączących religijność i zaangażowanie społeczne. Stawiam dwie hipotezy: i) zgodnie z zasadą homofilii (*homophily principle*) religijność sprzyja zaangażowaniu nastawionemu na aktywność na rzecz własnej grupy; ii) im większa religijność kościelna, tym większe zaangażowanie na rzecz swojej grupy. W analizie odróżnię dwa typy religijności: kościelną i subiektywną. Przeanalizuję, w jaki sposób religijność motywuje do ogólnego zaangażowania społecznego – w działalność wielu różnych organizacji – lub do zaangażowania w działalność organizacji religijnych i kościelnych. Zweryfikuję, w jaki sposób mechanizmy te wpływają na zaangażowanie i wybór określonych sfer aktywności.

Analiza będzie oparta na danych pochodzących z Europejskiego Studium Wartości z ostatnich czterech edycji dla wybranych krajów Europy Środkowej i Zachodniej. Wystąpienie rozpocznę od pokazania, jak zmieniło się zaangażowanie społeczne od 1989 roku. Następnie przeanalizuję wpływ czynników demograficznych, strukturalnych (status społeczno-ekonomiczny), ideologicznych (nastawienie polityczne) i religijnych na zaangażowanie w zależności od typu religijności. Na koniec zweryfikuję przyjęte hipotezy.

Halina Marlewicz (Jagiellonian University in Kraków)

halina.marlewicz@uj.edu.pl

Gerhard Oberhammer on the experience of transcendence

“The experience of transcendence always opens up in acting towards the ‘the target’ (Woraufhin) of each particular transcendental ‘reaching-out’, performed in the senseanticipation, which demands ‘mythisation’ (Mythisierung) for each such ‘acting-towards’ (SichVerhalten-zu) as the condition of it becoming possible. [...] One cannot act towards an a priori principle of a particular transcendence, which was never arrived at by means of language. [...] The actual experience of transcendence, which transforms ‘knowledge’ conveyed in the faith in a concrete fulfilment, and transforms it radically [...], communicates itself as an experience of the meaningful reality of the ‘beyond of what-is’ (Jenseits des Seienden), which is already ‘known’ from faith [...], and is structured by the language and

concepts of actual experience of transcendence, which without any ultimate 'linguistic' formulation would not be thinkable".

The above, short excerpts from Gerhard Oberhammer writings – a contemporary Austrian philosopher and Indologist - already reveal a few distinct features of the thinker's idea of the experience of transcendence: its unavoidable, as well as immediate relation to language, and its phenomenological conceptualization. One can also notice in this context, that Oberhammer's theoretical approach to the phenomenon of religion consists in focusing on the existential dimension of religion, which the thinker sees as the factor and stimulus occasioning the event of experiencing, or 'encountering' transcendence by the subject. In my talk I am going to focus on Oberhammer's idea of the 'mythization', or of "addressing" a reality – a pre-logical, pre-conceptual and internally developed immediate disposition of a cognizing subject towards the reality to be encountered. In relation to the idea of 'mythization', Oberhammer's conceptual frames of the experience the transcendence by the cognizing subject will be discussed.

Tomasz Matuszewicz (Politechnika Poznańska)

tomasz.matuszewicz@put.poznan.pl

Etyczno-religijne fundamenty zawodu architekta. Próba odczytania traktatu Lecha Niemojewskiego Uczniowie Cieśli

Celem moich dociekań będzie próba przybliżenia etycznych i religijnych poszukiwań, które na gruncie teorii architektury prowadził Lech Niemojewski (1894-1952). W okresie międzywojennym był on nie tylko wziętym architektem i projektantem wnętrz (np. projekt wystroju transatlantyku Józef Piłsudski), ale również badaczem, ponieważ od 1928 roku stał na czele Katedry Historii Sztuki na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej.

Przedmiotem mojej szczególnej uwagi chciałbym uczynić traktat Niemojewskiego *Uczniowie Cieśli*. Tekst ów stanowi podsumowanie 33 lat pracy autora w środowisku architektonicznym, a także jego aktywności projektowej, pedagogicznej i społecznej. Uważam, że filozoficznie sytuuje się on pomiędzy przesłaniem zawartym w *Twierdzy* Antoine'a de Saint-Exupery oraz przemyśleniami Simone Weil. Jednocześnie Niemojewski chce pokazać, że materialistyczna ideologia twórców nowej, socjalistycznej Polski dopuszcza do odtwarzania w architekturze wzorców wynikających z duchowości chrześcijańskiej, która przez wieki kształtowała podstawy europejskiej kultury. Adresując ten traktat do młodych architektów, autor chce ich zachęcić do twórczego dialogu z nową społeczno-filozoficzną rzeczywistością i jednocześnie do poszanowania uniwersalnych wartości duchowych i estetycznych. U fundamentów kultury europejskiej manifestowały się one za sprawą tradycji grecko-rzymskiej, a później chrześcijańskiej. Nowe czasy nie powinny prowadzić do ich deprecjacji. Właśnie owe sygnalizowane idee autora *Uczniów Cieśli* chciałbym zrekonstruować w moich referacie.

Niestety efektem publikacji traktatu było pozbawienie Niemojewskiego przez władze uczelni funkcji Dziekana Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. Przedstawiciele nowego porządku społecznego nie byli chętni do dialogu.

Astrid Męczkowska-Christiansen (Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni)

a.meczowska-christiansen@amw.gdynia.pl

Kulturowy i psychospołeczny wymiar wychowania religijnego u Marii Montessori. Ekumenizm czy metodyczność?

Treść proponowanego wystąpienia dotyczy społeczno-kulturowych oraz psychologiczno-duchowych aspektów edukacji religijnej w pedagogice Marii Montessori. Punktem wyjścia dla prowadzonych rozważań jest spostrzeżenie dotyczące popularności montessoriańskiej koncepcji wychowania religijnego w tak odległych od siebie kulturach (i wyznaniach) jak kraje europejskie (Włochy, Polska) i Indie, co skłania autorki do postawienia tezy o jej ekumenicznym wymiarze.

Teoretyczna weryfikacja tejże tezy przebiega m. in. w odniesieniu do analizy znaczenia wychowania religijnego dla socjalizacji oraz kształtowania formacji duchowej dziecka, z wykorzystaniem teorii odwołujących się do jednego z psychologicznych ujęć duchowości, akcentującej jej transcendentalny i aksjologiczny wymiar (Frankl, Maslow, Thoresen, Miller), filozoficznych i psychologicznych teorii rozwoju moralnego (Kant, Kohlberg), a także ujęcia dziecka jako podmiotu oddziaływań wychowawczych w pedagogice Marii Montessori. Ekumenizm rozumiemy z kolei w terminach szerszych niż zazwyczaj stosowane, a odnoszących się do „pierwszeństwa tego, co duchowe w życiu ludzkim” (Jan Paweł II, *Redemptor hominis*) a zarazem przyjmujących międzywyznaniowy, ponadchrześcijański wymiar (Charlesworth 1995, Shannon 2006).

Larysa Michalska (Uniwersytet Jagielloński)

larysamichalska@gmail.com

Wróg wyobrażony, czyli współczesne antyżydowskie teorie spiskowe

Ekskluzywizm, odrębność religijna i kulturowa, a czasem także językowa, sprawiły, że Żydów zaczęto traktować jako „obcych”. Z biegiem czasu postępowała demonizacja i diabolizacja postaci Żyda, dając podstawy do antyjudajizmu, a potem także antysemityzmu. Pierwsze antyżydowskie teorie spiskowe dotyczyły udziału Żydów w śmierci Jezusa. W okresie średniowiecza był to często używany motyw, aby pogłębiać uczucie obcości i wrogości między chrześcijanami, a wyznawcami judaizmu. W czasie krucjat Żydzi zostali rozpoznani jako „niewierni” i padli ofiarą wielu pogromów. Powstała po tych wydarzeniach teoria spiskowa zakładała żydowską zemstę. Oskarżenia wówczas wyartykułowane (Żydzi byli oskarżani o zatrucie wody w studniach i innych zbiornikach wodnych, o kradzież i profanację hostii, a także o rytualne morderstwa) legły u podstaw przekonania o światowym żydowskim spisku.

Teorie o żydowskim spisku rozwijały się i rozprzestrzeniały w całej Europie. Trafiły na podatny grunt, a często były także legitymizowane przez duchownych chrześcijańskich. Przez długi czas aspekt religijny był kluczowy w antyżydowskich teoriach spiskowych. Prawdziwy przełom przyniósł wiek XIX i wykrystalizowanie się pojęcia narodu. Od tego momentu można zaobserwować rozwój spiskowego antysemityzmu. Pojawia się literatura antysemitcka, która

trafia do coraz szerszych kręgów odbiorców. Najbardziej znana publikacja o takim charakterze to „Protokoły Mędrców Syjonu”, falsyfikat opisujący Pierwszy Kongres Syjonistyczny w Bazylei. Falsyfikat, który do dziś pobudza wyobraźnię i jest narzędziem w rękach współczesnych spiskologów. W trakcie mojego wystąpienia chciałabym przedstawić współczesne antyżydowskie teorie spiskowe, ich strukturę i komponenty oraz zastanowić się na ich oddziaływaniem społecznym.

Ewa Michna (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

ewa.michna@uj.edu.pl

Religia na granicach etnicznych. Kазus Łemków i Tatarów polskich

Relacje między religią i etnicznością mogą mieć wieloaspektowy charakter. Z jednej strony religia może być używana jako główny marker etniczności i być na stałe ulokowana na granicach symbolicznych grupy. Z drugiej zaś, religia może być używana w interakcjach społecznych sytuacyjnie, w celu komunikowani podobieństw i różnic między społecznym aktorami.

W swoim wystąpieniu chcemy przeanalizować strategie identyfikacyjne realizowane przez członków dwóch mniejszości etnicznych i religijnych – Łemków i Tatarów polskich. Ich porównanie pozwoli pokazać pewne ogólne problemy dotyczące relacji między religią a etnicznością, a szczególnie roli tej pierwszej w procesach konstruowania tożsamości wspólnotowej, jak i specyfikę każdej z grup wynikającą z odmiennych historycznych i kulturowych zasobów będących w ich dyspozycji.

Paweł Mirowski (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie)

mirowski@agh.edu.pl

Teoria U – między ekologią Capry a antropozofią Steinera

O fenomenie Teorii U Otta C. Scharmera, poza środowiskiem zainteresowanym antropozofią, mogli usłyszeć także badacze organizacji, specjaliści w dziedzinie zarządzania oraz trenerzy personalni. Trzonem jej innowacyjności jest alternatywne nastawienie do uczenia się i radzenia sobie w sytuacji kryzysowej. Nauka i doświadczenie zostają w niej odrzucone, a w ich miejsce wchodzi "uważność" i przyjmowanie zbliżającej się przyszłości.

Rezygnacja z tradycyjnego systemu nauczania ma związek z wątkiem biograficznym Scharmera, który uczył się w szkole waldorfskiej, a jego ojciec prowadził farmę biodynamiczną. Twórca "TU" sam zresztą podkreśla duże znaczenie myśli Rudolfa Steinera w jego koncepcjach. Oprócz chęci znalezienia nowej formy kształcenia liderów grup, motywacją dla Scharmera były również zaobserwowane przez niego kryzysy, między innymi klimatyczny. Wpływ na niego wywarł również Fritjof Capra, "Tao Fizyki" oraz propagator odejścia od nauki opartej o osiągnięcia Kartezjusza i Newtona.

Traktując Teorię U jako pole działań i realizacji alternatywnych postaw, chciałbym zaprezentować wspomniane powyżej ścieżki ekologiczne i wskazać miejsca, w których się przeplatają. Ciekawym jest faktem, że europejski mistycyzm Steinera oraz inspirowana myślą Wschodu ekologia głęboka Capry dążą do tego samego – duchowego przeżywania obecności w naturze.

Natalie Moreno-Kamińska (Uniwersytet Łódzki)

natalie.moreno@uni.lodz.pl

Dziedzictwo religijne w kontekście współczesnych motywacje podróży. Rozważania na przykładzie opactwa w Cluny oraz opactwa benedyktynów w Tyńcu

We współczesnym świecie tradycja i dziedzictwo religijne, w tym chrześcijańskie, podlegają reinterpretacji, przyjmując nowe cechy i funkcje. Świątynie i inne obiekty sakralne, w tym opactwa, choć w pewnym stopniu związane ze wspólnotami religijnymi, stają się celem podróży nie tylko pielgrzymów, ale i turystów poszukujących nowych przeżyć i doświadczeń. Obecnie dominującym powodem odwiedzania miejsc o charakterze sakralnym oraz podróżowania szlakami pielgrzymkowymi nie jest – jak dawniej – motywacja religijna. Zastąpiła ją chęć poznawania historii, architektury zabytków, zrozumienia istoty ich dziedzictwa kulturowego.

Celem wystąpienia będzie podjęcie rozważań nad znaczeniem dziedzictwa religijnego w kontekście współczesnych motywacji podróży, w tym także kulturowych i turystycznych. Analiza przeprowadzona zostanie na przykładzie dwóch opactw benedyktyńskich: w Cluny oraz w Tyńcu. Dobór miejsc nie jest przypadkowy z kilku powodów. Opactwo w Cluny dziś traktowane jest w charakterze zabytku, reliktu dawnej świetności potęgi kluniackiej. Już od wieków nie funkcjonuje w nim wspólnota. Opactwo benedyktynów w Tyńcu, związane historycznie z Cluny, jest – choć nie bez przerwy – działającym klasztorem, zamieszkiwanym przez społeczność ponad trzydziestu mnichów. Jest to najstarsze w Polsce opactwo, Pomnik Historii. Oba opactwa podejmują różne działania przeznaczone dla turystów – od zwiedzania z przewodnikiem, przez ekspozycje muzealne, warsztaty tematyczne dla różnych grup wiekowych. Oba obiekty należą także do Szlaku Miejsc Kluniackich, należącego do Wielkich Szlaków Rady Europy.

Ze względu na specyfikę zagadnienia analizie poddane zostaną m.in. materiały zebrane w badaniach terenowych.

Agata S. Nalborczyk (Uniwersytet Warszawski)

a.nalborczyk@uw.edu.pl

Muzułmańskie przywództwo religijne w Polsce a przemiany w polskim islamie

Islam w Europie funkcjonuje nieco inaczej niż w tzw. świecie muzułmańskim. Główne różnice wynikają z odmiennych ram prawnych dotyczących relacji państwo-religie. Szczególnie różnice te dotyczą muzułmańskich społeczności autochtonicznych. Legislacja państwowa w

tej dziedzinie wymaga lub wspiera powstanie organizacji muzułmańskiej na wzór kościoła autokefalicznego z muftim (lub *rais al-ulama*) w roli przywódcy. Struktury prawne tego typu często pochodzą z przeszłości – np. w Rosji i na terenach jej podległych tworzono je w XIX w. Imamowie nierzadko pełnią lub pełnili więcej funkcji niż tylko prowadzenie modlitwy – wśród tych funkcji są: zarządzanie lokalną fundacją religijną, prowadzenie ksiąg parafialnych, bycie świadkami przysięg i sporządzanie testamenty.

Muzułmanie mieszkają na obecnym terytorium Polski od ponad 300 lat, a na historycznych terenach Rzeczypospolitej od ponad 600 lat. W tym czasie ich sytuacja prawna zmieniała się kilkakrotnie – wynikało to ze zmian systemu prawnego państwa, ale także z przebiegu historii kraju; zmianie uległ także skład etniczny mniejszości muzułmańskiej w Polsce. Wraz z tymi zmianami przemianom ulegała forma sprawowania przywództwa religijnego, zmieniały się pochodzenie, sposób wyboru, a także zakres obowiązków imama.

Po upadku komunizmu większość imamów była wykształcona przed II wojną światową i raczej w podeszłym wieku. Sytuacja zaczęła się zmieniać w latach 2000., kiedy większość starych imamów zmarła, a młodszy wrócili po zakończeniu edukacji za granicą. Zaczęto też zatrudniać tureckich lub arabskich imamów.

W artykule omówione zostaną zmiany w sytuacji imamów w lokalnych muzułmańskich społecznościach tatarskich: zmiana pochodzenia imamów, rodzaju i miejsca ich kształcenia oraz ich relacji z członkami społeczności tatarskich. Omówione zostaną również relacje imamów ze światową *ummą* muzułmańską.

Bina Nir (The Department of Communication Studies, The Max Stern Academic College of Emek Yezreel, Israel)

binan@yvc.ac.il

Religion, Culture and Science Fiction

Western Christianity, both as a religion and as a culture, arose from the foundation laid by Jewish scriptures (Hacohen 2006, 23), which were disseminated throughout the various regions of the Roman Empire (Malkin 2007, 44) The Jewish Bible, or the Old Testament, is a holy text in both Judaism and Christianity; that is to say, it is perceived as absolute truth, the product of divine revelation. As such, it has permeated Western culture, and it is still possible to discern myths and narratives that originate in the biblical canon in numerous contemporary cultural productions in the West. After all, religion is an explicit marker of culture. The religious doctrines of any given culture reflect its thought systems and cultural values (Durkheim 1971, 418–21). According to Bergson, even such secular concepts as the law, ethics and scientific thought, were born out of religion, remained intertwined with it for a long time, and are still very much steeped in its spirit (Bergson 1954, 317). Mircea Eliade, in turn, argues that religious myths provide explanations for man's cultural behavior, and as such they attest to past experience, as well as provide patterns for future actions (Eliade 1959, 42–43).

The cultural study presented in this paper focuses on the presence of biblical myths and narratives in contemporary cultural productions, namely based on the analysis of the science fiction film *Interstellar* (USA, 2014). Despite its extensive reliance on scientific ideas – which the paper discusses in detail – the film also includes numerous religious references and motifs borrowed from the Judeo-Christian narrative, which are the paper's main subject of inquiry. In addition, we shall show that it is even possible to make the connection between at least some of the scientific knowledge that informs *Interstellar* and the religious ideas contained within the film.

Diana Oboleńska (Uniwersytet Gdański)

diana.obolenska@ug.edu.pl

Aktualność antropozoficznego modelu kulturowego

Wydaje się, że nie ma dziś bardziej aktualnego tematu niż przestrzeń kulturowa odzwierciedlająca postawę człowieka i jego potrzebę określenia siebie i świata. Wskazywał już na to chociażby tekst A. Kroebera i C. Kluckhohna *Culture: a Critical Review of Concepts and Definitions* (1952) ukazujący znaczącą liczbę różnorodnych ujęć kultury, uzupełnioną do dziś o kolejne pozycje.

W artykule *Aktualność antropozoficznego modelu kulturowego* została podjęta próba określenia jeszcze jednego modelu kulturowego, jakim była propozycja antropozoficzna. Jej specyfika i uniwersalność może stanowić dobre podłoże dla rozważań nad aktualnością tego modelu, a być może i ciągłą jego atrakcyjnością dla szerokiego kręgu odbiorców. Zaproponowany temat ponownie przywołuje do życia nieco zapomnianą wizję Rudolfa Steinera i wpisuje ją w dzisiejszą przestrzeń rozważań nad kulturą.

Jerzy Ochman (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

jerzy.ochman@uj.edu.pl

Logika żydowska i jej specyfika

Logika żydowska jest tematem rozwijanym przez myślicieli współcześnie żyjących i zajmujących się tematyką tożsamości żydowskiej. Ich teza naczelną głosi, że istotą „żydowskości” jest nie religia, rasa, narodowość, lecz logika. Logika żydowska tkwi ona głęboko w podświadomości każdego Żyda, jest specyficzna, wyraża się w skojarzeniach, pojęciach i związkach logicznych, ma swą historię i ciągłość. Za najważniejszą cechę logiki żydowskiej uważa się jej związek z etyką. Logika rozwijana była nie „dla siebie”, lecz „dla etyki” i służyła głównie do formułowania przykazań. Drobne (drugorzędne) modyfikacje pojawiały się w żydowskich nurtach religijnych (np. ortodoksji, mistyce) bądź mentalności Żydów w różnych okresach i regionach. Podział na to co istotne („kamienie węgielne”) i to co drugorzędne (zmienne) przyzwyczajał Żydów do tolerancji dla Żydów wyznających odmienne poglądy drugorzędne. Historia logiki oparła się na logice Tory i logice Pism Prorockich (newiim) a rozwijała się głównie w postaci reguł hermeneutyki. Najważniejsze były reguły hermeneutyczne Hillela Starszego (7 reguł) i Ismaela (13 reguł). Wielkimi wydarzeniami dla

rozwoju logiki były: przekład Tory na język grecki (Septuaginta), gdy starano się przekroczyć olbrzymi dystans między logiką żydowską a grecką, oraz powstanie chrześcijaństwa, które wypracowało własną logikę. Kolejnymi etapami rozwoju była logika Miszny, Talmudu, logika Majmonidesa (XIII w), ustalenia Haskali (XIX wiek) oraz powstanie języka neo-hebrajskiego (XX wiek). Logika przyczyniała się do integracji narodu (szczególnie w diasporze), do jednomyślności myślenia, do przetrwania narodu, wpływała na psychikę i zachowania indywidualne i społeczne Żydów.

Zbigniew Pasek (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie)

pasek@agh.edu.pl

Chrześcijańska ezoteryka w Polsce. Studium historii idei na przykładzie pewnego śpiewnika

Zaliczane do ezoteryki rozmaite nurty polskiej kultury wyróżniają się na tle europejskim pewną specyfiką. Stanowi o niej m.in. silny wpływ idei mesjanistycznych i romantyzmu, szczególnie filozofii genezyjskiej Juliusza Słowackiego, oddziaływanie kręgu Towiańskiego (w tym późne pisma Adama Mickiewicza), religijne poematy Zygmunta Krasińskiego silnie osadzone w kręgu chrześcijańskim ale także popularna wówczas metempsychoza, czy szerzące się pod koniec XIX wieku idee teozoficzne. Artykulacja wyobrażeń religijnych powstałych pod wpływem tych inspiracji przybierała rozmaite formy. Jedną z nich jest powstały w latach trzydziestych XX wieku i wydany w Wiśle przez Oficynę Wydawniczą Hejnał niewielki *Zbiór pieśni*. Przez współczesnych nazwany został „śpiewnikiem spirytystycznym”, choć studium jego zawartości pokazuje interesujący melanz treści romantycznego mesjanizmu, XIX wiecznej ezoteryki i protestanckiej literatury ewangelizacyjnej. Proponowane wystąpienie ma za zadanie wskazanie zasad na jakich doszło do połączenia tych idei.

Grzegorz Pelczyński (Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego)

grzegorz.pelczynski@uwr.edu.pl

Od duchoborców do ewangelicznych chrześcijan-baptystów. Kształtowanie się rosyjskiego ewangelikalizmu

Dla życia religijnego w Rosji charakterystyczne było zawsze bogoiskatielstwo - intensywne poszukiwania religijne, prowadzone przez przedstawicieli chyba wszystkich grup społecznych. Stosunkowo wielu z owych bogoiskatieli podążało tymi samymi drogami, co zachodni reformatorzy chrześcijaństwa, którzy utworzyli kościoły protestanckie. Widać to już w wierzeniach osiemnastowiecznych duchoborców. Wyłonieni spośród nich mołokanie, zwłaszcza wodni mołokanie położyli podwaliny pod rosyjski ewangelikalizm, najpełniej rozwinięty w ramach dwudziestowiecznego i współczesnego ugrupowania ewangelicznych chrześcijan-baptystów. Ugrupowania z racji na swoją doktrynę zaliczanego do światowego ewangelikalizmu. Jest rzeczą wielce zastanawiającą, na ile jest ono tworem rodzimym, a na ile wpływ nań wywarły społeczności reprezentujące zachodni protestantyzm – menonici i luteranie-pietyści.

Konrad Pędziwiatr (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

konrad.pedziwiatr@uek.krakow.pl

The YouTube-Monk. A study in the life conducts of the Young Polish middle class

This paper investigates the life conduct of a new Polish middle class. Drawing on Weber's insight on the importance of "practical theology," sources that matter to people in shaping their daily practices and views, our starting point is the medial presence of Adam Szustak, a 41-year-old Dominican monk.

Szustak is known for his guiding videos (on relations, marriage, parenting) and sermons on YouTube, but also his "rekolekcje" in parishes, churches and his worships ("wielbienia") in concert halls as well as large-scale crowd-founding schemes.

Through new channels of communication his followers accompany him through his daily life. He is active – he doesn't seem to sleep much – and travels around the world, but is not a completely ascetic figure: one also sees him craving for coffee and his phone, eating junk food, driving cars and flying a lot.

Analyzing a sample of Szustak's videos and comments as well as interviews with some of his followers, we argue that he embodies and speaks to a new generation's self-confidence, and a certitude explicitly grounded in religious sources. His popularity, or charisma, which relies on novel methods of preaching, seems to be anchored both in his reflection and the shaping of a new, young, Catholic Polish middle class.

Konrad Pędziwiatr (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

konrad.pedziwiatr@uek.krakow.pl

Islam w przestrzeni publicznej w Polsce – perspektywy przedstawicieli głównych organizacji muzułmańskich w kraju

Islam jak żadna religia mniejszościowa w Polsce stał się w ostatnich dwu dekadach przedmiotem regularnych dyskusji i zajmuje ważne miejsce polskiej przestrzeni publicznej. W debatach tych wyznawcy islamu są często esencjonalizowani i urasawiani (Pędziwiatr 2015, 2016; Bobako 2017). Wydarzeniem, które w ostatnim czasie szczególnie przyczyniło się do nasilenia publicznej ekspresji poglądów antymuzułmańskich w Polsce było zbiegnięcie się wyborów parlamentarnych z kryzysem migracyjnym w 2015 oraz późniejsza dalsza sekurytyzacja islamu i popularyzacja postaw islamofobicznych w polityce, mediach i innych sferach życia społecznego. Ma ona miejsce w sytuacji wyraźnego zwrotu w dotychczasowej populistycznej mobilizacji od nacjonalizmu do „cywilizacjonizmu”, w którym islam, często pojmowany w sposób kulturowy, jest prezentowany jako główne zagrożenie dla istnienia państwa i narodu (Brubaker 2017).

Tylko sporadycznie w dyskusjach o islamie w Polsce i szerzej w Europie uczestniczą przedstawiciele krajowych społeczności muzułmańskich i niewiele uwagi poświęca się na wpływ dominujących narracji na te społeczności.

Celem wystąpienia będzie przedstawienie najważniejszych kontekstów, w ramach których islam stawał się przedmiotem debat publicznych w ostatniej dekadzie oraz stanowiska przedstawicieli głównych organizacji muzułmańskich w kraju (Muzułmańskiego Związku Religijnego i Ligi Muzułmańskiej) wobec tych zjawisk. Wystąpienie będzie bazować na analizie źródeł zastanych oraz badaniach własnych, na które składały się przede wszystkim wywiady pogłębione z przedstawicielami społeczności muzułmańskich w Polsce prowadzone głównie w miastach, gdzie działają najprężniejsze ośrodki muzułmańskie w kraju, w tym w Warszawie, Krakowie, Gdańsku, Poznaniu, Wrocławiu i Białymstoku od czerwca 2016 do lutego 2018.

Konrad Pędziwiatr (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

konrad.pedziwiatr@uek.krakow.pl

Religia imigrantów w Krakowie w czasach pandemii Covid-19

W ostatnich latach wraz ze wzmożonym napływem imigrantów z wielu regionów świata znacząco zmienia się pejzaż religijny Krakowa. Pojawiają się nowe sale modlitewne i świątynie, a istniejące miejsca kultu odnotowują napływ nowych cudzoziemskich wiernych i parafian. Przemianom ulegają też niektóre praktyki religijne. Niekiedy przybycie nowych wiernych powoduje konieczność wprowadzenia zmian organizacyjnych, zwiększenia częstotliwości posługi religijnej lub włączenia dodatkowych języków do komunikacji z przybyszami. Imigracja ma zatem znaczący wpływ na życie religijne w mieście, pewne obszary kreując, inne wyraźnie modyfikując.

W trakcie prezentacji przedstawimy wnioski z badań ukazujących przemiany wspólnot religijnych w Krakowie w rezultacie przybywania do miasta coraz liczniejszej grupy cudzoziemców ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu pandemii Covid-19. Celem naszych badań była m.in. analiza dynamiki obecności migrantów w największych wspólnotach wyznaniowych w mieście, kanały z pomocą których docierają one do imigrantów, a oni do wspólnot, recepcję cudzoziemców przez dotychczasowych członków wspólnot i duchownych, a także wpływ migrantów na funkcjonowanie wybranych wspólnot religijnych. Ich realizacja przypadła na "śródpandemiczne" miesiące od maja do listopada 2020.

W odwołaniu do zebranych materiałów (m.in. 41 wywiadów pogłębionych z imigrantami i nie-imigrantami wchodzącymi w skład różnych wspólnot wyznaniowych) omówimy skutki obostrzeń sanitarnych w życiu wspólnot religijnych z najliczniejszą reprezentacją imigrantów w Krakowie. Pokażemy także strategie podjęte przez wybrane wspólnoty religijne wobec sytuacji kryzysowej i wzmożonej niepewności. Te zjawiska nierzadko o wiele bardziej boleśnie dotknęły oddalonych od swoich bliskich i krewnych oraz sieci wsparcia obcokrajowców niż obywateli polskich.

Paweł Plichta (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

pawel.plichta@uj.edu.pl

Napięcia między wiarą pielgrzymów – wyobraźnią caminowiczów – wiedzą turystów na Camino de Santiago

Popularność tematycznych szlaków kulturowych tworzonych w oparciu o określone kryteria lub odtwarzanych na podstawie wiedzy o tradycjach z przeszłości świadczy o konkretnych potrzebach ich odbiorców – podróżujących w XXI wieku. Użyte w tytule określenia odpowiadają obserwowanym napięciom między osobami przemierzającymi w różny sposób Szlaki Jakubowe w Hiszpanii. Różnym motywacjom do odbycia „drogi życia” towarzyszą wspólne kulturowe obrazy – wyobrażenia o średniowiecznych peregrynantach. To właśnie w zderzeniu i w odniesieniu do wyobrażeń powstałych na bazie wierzeń i religijnych praktyk pobożności ludowej a dalej hagiografii, itinerariów, ikonografii można opisywać i analizować zjawisko Camino de Santiago, stosując opozycyjne terminy „pielgrzym” – „turysta” oraz mediacyjne „caminowicz”.

Teza proponowanego wystąpienia brzmi następująco: wyobraźnia pełni mediacyjną rolę między wiarą a wiedzą jako wyznacznikami postaw osób pochodzących z różnych krajów świata, przedstawicieli wielu kultur i tradycji – w tym również tych określających się jako agnostycy lub ateści – a wspólnie zmierzających z różnych miejsc Starego Kontynentu do sanktuarium św. Jakuba Większego w Galicji i dalej kończących swoją wędrówkę w miejscu wyobrażanym przez średniowiecznych jako „koniec świata” (*finis terrae*). Argumenty przedstawione zostaną na podstawie narracyjnych oraz ikonograficznych wspomnień o Camino de Santiago oraz obserwacji uczestniczących autora.

Antoni Płoszczyniec (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie)

antoni.ploszczyniec@up.krakow.pl

Samotność jako substrat religii. Indywidualizm i mistycyzm Henryka Elzenberga

Prywatyzacja religii jest wieloaspektowym zjawiskiem charakterystycznym dla współczesności. Przejawy prywatyzacji religii są widoczne w wielu obszarach, także w dokumentach osobistych polskiego aksjologa Henryka Elzenberga (1887-1967). Celem proponowanego referatu jest przedstawienie jego koncepcji radykalnie indywidualistycznej *quasi*-mistycznej religii oraz przedstawienie jej jako przejawu prywatyzacji religii. Na początku referatu zostanie zarysowany aksjocentryczny charakter filozofii Elzenberga, a następnie przeciwstawienie dwóch sfer realizacji wartości: kultury oraz religii. Wartości realizowane jako wartości kulturalne aspirują do uznania przez daną wspólnotę, a nagrodą za realizację wartości w kulturze jest sława. Natomiast religia jest sferą ściśle indywidualną, ponieważ wartości religijne realizuje się wyłącznie w samotności. Jak pisał autor *Kłopotu z istnieniem*, świadomie oddalał się od etymologicznego rozumienia religii jako tego, co wiąże jednostki ze sobą (*religio – religare*). Dominującą motywacją w religii jest szczęście i samorealizacja, która ma charakter *quasi*-mistyczny. Mistyka filozoficzna Elzenberga jest mistyką zogniskowaną wokół niepredykabilnego Absolutu, określanego przez myśliciela jako

Nieokreślone. Referat zmierza do wykazania, że Elzenbergowski zwrot od „religii kultury” do mistyki filozoficznej był uwarunkowany dążeniem do „wkorzenia się” w rzeczywistość, a tym samym do przełamania samotności ontycznej, która czyni intymne porozumienie między ludźmi niemożliwym. W tym świetle religijność Elzenberga stanowi próbę znalezienia religijnego zbawienia we własnym wnętrzu poprzez intususcpcję, przez którą wartości stanowią „tworzywo”, z którego indywidualna jaźń buduje własną treść. Referat kończy analiza porównawcza między Elzenbergowską *quasi*-mystyką samotności a typowymi przejawami prywatyzacji religii.

Grzegorz Polak (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

grzegorz.polak@poczta.umcs.lublin.pl

Język paradoksu. Apofatyczne elementy doktryny wczesnego buddyzmu Chan

Abstrakt: Stereotypowe przedstawienia buddyzmu chan skupiają się przede wszystkim na katafatycznych elementach jego doktryny. Podkreśla się zwłaszcza znaczenie koncepcji pierwotnie czystego umysłu (*benlai qingjing xin* 本來清淨心), prawdziwego umysłu (*zhenxin* 真心), prawdziwej natury (真性 *zhenxing*) lub zwyczajnego umysłu (*pingchangxin* 平常心). Obraz ten jednak jest bardzo jednostronny. Szereg tekstów wczesnego Chan odkrytych w Dunhuang rzuca zupełnie nowe światło na to zagadnienie.

Celem tej prezentacji jest krytyczna analiza apofatycznych elementów doktryny wczesnego Chan. Analizie poddane zostaną wybrane teksty Bodhidharmy, Daoxina i Hongrena, Szkoły Północnej oraz szkół Heze, Niutou, Baotang i Hongzhou. Analizie poddaje się zawartą w tekstach wczesnego chan koncepcję, zgodnie z którą zewnętrzny świat, którego doświadczamy, nie istnieje w obiektywny, niezależny od umysłu sposób. Myśl, język i kategorie pojęciowości w istotnym stopniu pośredniczą w naszym procesie poznawczym, który nie odzwierciedla w pasywny sposób struktury rzekomo niezależnej rzeczywistości, ale ją aktywnie konstruuje. Według tekstów chan możliwe i niezbędne jest jednak zawieszenie odpodmiotowych elementów pojęciowych w najwyższym stanie medytacyjnym.

Rezultatem jest radykalna dekonstrukcja zwyczajnego doświadczenia ludzkiego. Będący efektem tej dekonstrukcji stan opisywany jest w tekstach chan przy użyciu języka apofatycznego, poprzez zanegowanie wszelkich typowych kategorii zwyczajnego doświadczenia. Stan ten jest jednocześnie stanem głęboko poznawczym, ale związany z nim wgląd jest niewyrażalny, a będąca jego rezultatem wiedza ma charakter niewerbalny.

Zaprezentowana zostanie też zaskakująco wyrafinowana koncepcja języka obecna w tekstach wczesnego chan, a w szczególności podział na język apofatyczny i katafatyczny obecny w pismach Baizhanga.

Natalia Pomian (Uniwersytet Warszawski)

n.pomian@student.uw.edu.pl

Katolicy za antykoncepcją? Stanowisko Kościoła katolickiego wobec planowania rodziny a praktyki wiernych

Dziś stanowisko Kościoła katolickiego wobec kontroli urodzeń wydaje się klarowne – akceptowane są wyłącznie tzw. naturalne metody planowania rodziny. Wszelkie inne formy antykoncepcji uważa się za grzeszne. W Polsce nawet rozmowy o nich, czyli edukację seksualną, często przedstawia się jako wymysły „genderystów” skierowane przeciwko rodzinie, mające na celu „seksualizację” dzieci. Takie myślenie jest jednak stosunkowo nowe.

W referacie przyjrzymy się historii katolickich debat wokół kontroli urodzin oraz temu, jak przekładały się one na praktyki planowania rodziny w wśród wiernych. Odtwarzamy publicystykę postępowych działaczy katolickich z lat 60. XX wieku i zastanawiamy się, jak to się stało, że została ona niemal całkowicie wyparta przez dominujące dziś myślenie konserwatywne, wskazując na rolę, jaką odegrała encyklika Humanae Vitae i pontyfikat Jana Pawła II. Owe dyskursy zestawiamy ze wstępną analizą wywiadów pogłębionych, z reprezentującymi różne pokolenia i grupy społeczne katolikami, dotyczących praktyk związanych z planowaniem rodziny i przekonań, w tym publicystyki katolickiej, leżących u ich podłoża. Wskażemy na rozdźwięk między ustanowionymi zasadami Kościoła katolickiego a praktykami jego wiernych. Badania prowadzone są w ramach projektu „Katolicyzacja reprodukcji, reprodukcja katolicyzmu. Aktywizm i intymność w Polsce od 1930 r. do dziś” (NCN Opus).

Adam Pomieciński (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

adpom@amu.edu.pl

Wyobraźnia religijna jako wyobraźnia kulturowa. Przykład Jezydów w Armenii

Głównym przedmiotem moich zainteresowań będą wspólnoty Jezydów, które w Armenii tworzą największą mniejszość etnoczno-wyznaniową. Stanowią około 1,3% ogółu ludności Armenii. Są oni społecznością kastową, posługującą się językiem kurmandżi (odmiana języka kurdyjskiego) i skupioną wokół doktryny religijnej, której centralną postacią jest Bóg-Paw (Melekê Tawûs). Większość Jezydów prowadzi w Armenii koczowniczy tryb życia, a tylko niektórzy mieszkają i pracują w miastach (głównie w Erywaniu). Ludność jezydzka przybyła na obszar Kaukazu Południowego w kilku falach migracyjnych (począwszy od lat 20. XIX wieku). Endogamiczny charakter społeczności sprawił, że zachowali oni swoją własną kulturę. Doktryna Jezydów przekazywana w systemie kastowym wykształciła nie tylko specyficzną wyobraźnię religijną wraz z praktykami wierzeniowymi, ale również wizję własnej społeczności i jej miejsca w otaczającym świecie. Jednocześnie Jezydzi poddawani byli ciągłej presji grup większościowych (np. ulegli rusyfikacji, zmuszono ich do uczestnictwa w ormiańskim systemie edukacyjnym, wymuszono dostosowanie prawa zwyczajowego do prawa narodowego). Wojna w Syrii i Iraku sprawiła, że ludność jezydzka żyjąca w diasporach doświadczyła etnობójstwa. Jezydzi z tych krajów zmuszeni zostali do ucieczki, a część z nich

otrzymała bezpieczny azyl w Armenii. Lokalne wspólnoty Jezydów musiały dostosować się to tej sytuacji, rekonfigurując własną tożsamość i poczucie etniczno-religijnej odrębności. W swoim referacie zwracam szczególną uwagę na procesy armenizacji i transformacji tożsamości wśród Jezydów, a także związki ze wspólnotami jezydzkimi w innych krajach kaukaskich oraz z tymi żyjącymi w Syrii i Iraku. Referat będzie bazował na wnioskach z badań etnograficznych, które przeprowadziłem w latach 2018-2019 na obszarze Kaukazu Południowego.

Olha Prymak (Taras Shevchenko National University of Kyiv)

peckeby@gmail.com

“Faith on guard of humanity and humankind”: analysis of modern cinema’s usage of religion and religiosity’s phenomena

Over the past few decades, cinema coverage of religiosity’s phenomenon has changed its tone from a skeptic, satirical or apathetic to respectful, showing a genuine interest in its spiritual depth. The presented report examines and interprets the functions and motives of using the phenomenon of religious faith (religiosity) and religion in general on the example of such modern films as “Mom!”, “Hacksaw Ridge”, “Silence”, “Electrick Children” and the series “Broken”, “Young Pope”, “New Pope”, “Scam”(season 4). The following projects elucidate a peculiar process where religiosity, losing its dogmatic frame, becomes purely humanistically determined. Finding a source in man himself and analyzing oneself in an exclusively profane manifestation, religiosity becomes a characteristic of true, meaningful humanity. Traditional religion, giving way to religiosity in semantic significance, becomes something completely different, universal, over-religious, which is not the result of secularization, but a qualitative modification, the search for oneself and the elimination of “artificial” religious groups in favor of a direct “beating of life”. Distinguishing is the film creators’ attempt to do a “human sacralization” of religiosity in the modern world, while simultaneously investigating its origin in human nature. Also, the directors’ exploration of the nature of human faith as one of the best abilities, where a real human implicitly becomes an acting Absolute, is quite demonstrative. Faith in oneself is portrayed by a new religiosity in some of the presented movies, where a person’s self-perception of integrity and autonomy is accompanied by evident privatization of the Divine power by own power of faith, while the question of the “God of religion” is indifferently or inquisitively taken out of the scope.

Tomasz Przesławski (Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Uniwersytet Warszawski)

tomasz.szymanski@uwr.edu.pl

Normy prawne i normy religijne w XXI wieku

Głównym przedmiotem referatu jest przedstawienie relacji zachodzących pomiędzy dwoma porządkami normatywnymi, a także wzajemnymi zależnościami, sposobami uzasadniania norm prawnych i religijnych oraz oddziaływania powołanych norm społecznych na kulturę społeczną.

Maria Katarzyna Przybylska (Nicolaus Copernicus University in Toruń, Faculty of Philosophy and Social Sciences, Institute of Philosophy, Department of Practical Philosophy)

mariaprzybylska@doktorant.umk.pl

Is ecology a religion? An attempt to analysis of the statements of the hierarchies of the Catholic Church in Poland as a trigger point for discussion on the fideistic status of environmentalism

Nowadays, in polish public debate, it happens that an 'environmentalism' is called an 'ideology' – in isolation from its dictionary meaning – referring to a direction of philosophical reflection, concerned on human's relations with the natural environment [1]. It was archbishop Jędraszewski, who induced the fierce discussion, but many others politicians [2], journalists [3] and hierarchs of Polish Catholic Church [4] followed in his footsteps. What is typically known as a particular group of philosophical standpoints, sometimes is even refereed to as 'new religion' which "is rising, in Europe especially, from the ruins of a disbelieving world" [3, 5]. I want to ask if is this denomination entitled?

The Oxford Companion to Philosophy defines 'ideology' firstly as a "style of explanation in which the prelevance of certain beliefs and values is attributed [...] to a non-epistemic role that they serve for the individuals who hold them or for society at large [6]". Do the environmental philosophy match this description? Or can it be referred to as an any kind of religious system (secular)?

There arises an important question about critical force of calling a belief 'ideological': in post-communist countries this force is even stronger, as demonstrated in Poland by an earlier dispute over "gender ideology". In terms of problems posed, I compare and analyze selected intellectual positions (e.g. Donna Harroway's "kinism" [7], Bruno Latour's "Gaia hypothesis" [8], E. O. Wilson's "biophilia" [9], integral ecology [10]) and "pro-ecological" practices, beliefs and behaviors manifested in the public sphere.

References:

- [1] *The Oxford Companion to Philosophy*. (2005). Honderich, T. (ed.). Oxford University Press, p. 255-256.
- [2] Relich, P. (2019). Sośnierz: ekologizm, w odróżnieniu od ekologii zacierza różnice między człowiekiem i zwierzęciem. "pPolonia Christiana", <http://www.pch24.pl/sosnierz--ekologizm--w-odroznieniu-od-ekologii-zacierza-roznice-miedzy-czlowiekiem-i-zwierzeczkiem,73028,i.html#ixzz6EoM5qXQU> [access: 2020-01-30].
- [3] Kowalczyk, D. (2020). Ekologia a ekologizm (ecology and environmentalism - MKP). "Gość.pl", <https://www.gosc.pl/doc/6095292.Ekologia-a-ekologizm> [access: 2020-01-30].
- [5] Bruckner, P. (2013). Against Environmental Panic. „The Chronicle of Higher Education”, <https://www.chronicle.com/article/Against-Environmental-Panic/139733/> [access: 2020-01-30].
- [6] The Oxford Companion ..., p. 419.
- [7] Haraway, D. (2015). Anthropocene, capitalocene, plantationocene, chthulucene: Making kin. *Environmental humanities*, 6(1), 159-165.
- [8] Latour, B. (2017). *Facing Gaia: Eight lectures on the new climatic regime*. John Wiley & Sons.
- [9] Wilson, E. O. (1984). *Biophilia*. Harvard University Press.
- [10] O'Neill, E. (2016). The Pope and the environment: Towards an integral ecology?. *Environmental Politics*, 25(4), 749-754.

Ruzana V. Pskhu (Peoples' Friendship University of Russia (RUDN University))

r.pskhu@mail.ru

'Mythizierung' Versus 'Inklusivismus': interpretation of Hacker's concept by Oberhammer

The most illustrative example of inclusivism in the history of religious thought of India is vishishtādvaita system, which gives the strong philosophical foundation for the beautiful and kind idea, that everybody and everything is nothing but aspects of God. Hacker's concept of inclusivism is not enough for explanation and schematization of such a philosophical idea.

The things are going not in such a simple way. God, whose aspects are human souls (jīva) and the world (jagat) and who is described consequently by the various religions, is the definite person with his own story, biography, attributes etc. To say that God is the universal source for everything means for vishishtādvaita system that Vishnu is such a source, but this concrete image of God is higher and more important than his philosophical concept. The process of ontologisation of symbols, myths etc. is called Mythizierung. This term was proposed by Oberhammer and can be regarded as a substitute for the term 'inclusivism'.

The paper deals with the strong and weak points of both concepts. Some samhitas of Pancaratra literature and 'Agamapramanya' of Yamuna will be considered as illustrative material.

Magdalena Pycińska (Institute of the Middle and Far East, Jagiellonian University)

magdalena.pycinska@uj.edu.pl

Multiple experiences and expressions of Palestinian religiosities. Towards religious intersectionality

Intersectional approach, coined within the feminist's theory by Kimberle Crenshaw, has brought to our attention the very wide variety of axes of interests, powers and differences in women's lives. It is time to go beyond the feminist research field and acknowledge that rather than a theory it is a form of methodological approach that can be utilized in other research disciplines. Intersectionality rejects single-axis framings and construction of social relations. But this tool focuses mainly on specific kinds of oppression and resistance. I challenge the secular rationale behind the notion of agency as representing an independent personality, that strives for empowerment and resists those that hinder its independence.

In recent years there has been a growing interest in research concerning "Islam in everyday life" that has been often juxtaposed against inquiries into Islamic orthodoxy and piety, that are viewed as not representative of the multitudes of ambiguities of Muslim lives (Nadia Fadil, Mayanthi Fernando in Rediscovering the "everyday" Muslim; Samuli Schielke, Liza Debevec in Ordinary lives and grand schemes: An Athropology of everyday religion). The concept of the everyday raised by Schielke and others excludes those human interactions that don't meet certain degree of ambiguity and contestation (for example members of the Salafi movement). This concept also relies to heavily on the notion of oppressive religious orthodoxy and the

resistance of the everyday life. Demonstrating Palestinian experiences, I explain how we can escape the negative frames of individual and social relations towards religion and move beyond the limits of contemporary views of intersectionality, that don't ignore the intragroup differences. I challenge the secular-humanist emancipatory and oppositional religious subject (agent), and don't treat religion as a privatized, ideational part of social sphere, that can be differentiated from practices, politics, social and economic structures.

Svetlana Riazanova (Perm Federal Research Centre of Russian Academy of Sciences)

svet-ryazanova@yandex.ru

Religion as a compensation of trauma: Baptist and Pentecostal psychological strategies

This presentation aims at demonstrating the role of religion in the process of neutralizing trauma that resulted from the antireligious policy in the USSR. The persecutions concerned not only the Soviet believers but their children and grandchildren as well. Some of them felt alienated from their relatives, while others had negative reception from their schoolmates and neighbors. This situation was characteristic of both so called traditional (Orthodox Christian and Muslim) religious communities, and evangelical (Protestant) faith communities, whose members were severely oppressed during the Soviet period.

At present the presenter observes two model of perception of antireligious persecutions, which depend on religious affiliation. Muslim and Orthodox Christian believers recall these events as catastrophic for their families, which had Soviet identity. Their experience is traumatic up to nowadays. Evangelical churches interpret the persecutions not only as an opportunity to spread Christian doctrine in a new environment but also as a specific way of preserving the church from secular influences and moral degradation. The presenter analyzes how trauma is being transformed into soteriology, and what exactly in the doctrine and practice of Baptist and Pentecostal churches is the basis for this religious strategy.

The research is based on two series of in-depth interviews with the members of Islamic communities and the believers belonging to Baptist and Pentecostal churches (2019) in the Perm krai and on the analysis of special literature of evangelical faith communities.

Lilia Roman (Peoples' Friendship University of Russia)

lily.roman3012@gmail.com

The Problem of the Phenomenon of the Modernization of Buddhist Teaching

Today, in the conditions of the so-called spiritual renaissance, there is an interest of Western people in Eastern traditions and religions, especially in relation to Buddhist teachings. However, the latter, penetrating into Western countries, collides with other ideological attitudes. The traditionalism of Buddhist teachings in this sense is opposed to the modernity of the West. In this regard, they note the modernization of teaching, its adaptation to a new time, a new era. But is such modernization justified, does it not distort the teaching? All these issues are considered in this work.

Monika Rzczycka (Uniwersytet Gdański)

monika.rzczycka@ug.edu.pl

„Żywa ziemia”. Rozwój biodynamiki jako efekt duchowej nauki (antropozofii) Rudolfa Steinera

Rudolf Steiner, twórca antropozofii – jednego z najważniejszych nurtów ezoteryzmu europejskiego XX wieku prawie sto lat temu przedstawił kompleksową propozycję stopniowej przemiany człowieka i otaczającego go świata. Jednym z jej istotnych wątków było nowe podejście do uprawy ziemi, traktowanej jako żywy organizm. Osiem wykładów Steinera zatytułowanych Podstawy wiedzy duchowej dla powodzenia w rolnictwie, wygłoszonych w 1924 roku w Kobierzycach na Dolnym Śląsku, dało początek tak zwanemu rolnictwu biodynamicznemu, które zyskało popularność najpierw w kręgach uczniów twórcy antropozofii oraz kontynuatorów jego dzieła, a następnie rozpowszechniło się w środowiskach niezwiązanych z tym nurtem. Wystąpienie dotyczyć będzie duchowych podstaw biodynamiki, a także złożonego procesu ich recepcji i ewolucji tej koncepcji w Polsce w XX wieku.

Marcin Rzepka (Instytut Religioznawstwa, Uniwersytet Jagielloński)

marcin.rzepka@uj.edu.pl

Tożsamości hybrydyczne chrześcijan ewangelikalnych w Iranie

Odrzucenie islamu traktowanego jako siła polityczna przez Irańczyków dokonujących konwersji na chrześcijaństwo wymaga od nich swoistego przededefiniowania chrześcijaństwa i uznania go za część tradycji irańskiej. Odrzucenie islamu uruchamia jednocześnie proces formowania, konstruowania, czy też rekonstruowania nowej chrześcijańskiej i irańskiej tożsamości. Konstruowana przez nich tożsamość ulega jednak zamięnieniu, hybrydyzacji (będącej nierzadko następstwem fizycznego przeniesienia), a w końcu również połączeniu uniwersalizowanych irańskich wartości kulturowych z uniwersalistyczną wizją chrześcijaństwa.

Prezentacja stawia sobie za cel ukazanie mechanizmów „iranizacji” chrześcijaństwa poprzez analizę procesu inicjacji i formacji w Kościołach protestanckich prowadzonych przez Irańczyków w zgoła odmiennych warunkach politycznych i kulturowych – w Teheranie oraz w Londynie.

Zofia Sawicka (Uniwersytet Rzeszowski)

zofia.sawicka83@gmail.com

Twitting the Revolution: Ayatollahs on Social Media

In Iran Islamic religious law is intended to cover all spheres of life of the faithfuls. Muslim clergy not only lead prayers in the mosque, but they are also judges in family, criminal and business matters, they often become notaries when preparing all, not only religious documents. In small towns and villages they easily become local leaders. Such a strong

position means that whenever state failed, the clergy is in superior position to took over politics. During the Kajar dynasty they did it with the help of a telegraph, then during the Islamic revolution by means of a radio and telegraph - today this function is slowly taken over by the new media. Modernity has brought gradual changes in Iranian Shi'ism. On one side there are millions of recipients, but thanks to new media there are also thousands of broadcasters. This, combined with religious legitimacy, gives ayatollahs an advantage over the leaders of secular political movements. Observing the Iranian Internet, it is impossible not to notice that practically most ayatollahs have their website, YouTube channel or Instagram account. The faithful can therefore choose in terms of worldview, morals or politics. Interestingly, the promotion to ayatollah also depends to a some extent on support in the new media, because the number of mujahidid's students also includes his online followers. Those who have a large number of observers and are able to mobilize them can count on their support, such as Ayatollah Hossein Shirazi (260,000 followers on Instagram), who was sentenced to 120 years in prison for calling Khamenei a pharaoh, and was released as a result of protests from his followers.

In the face of growing friction between secular and spiritual authorities in Iran, the activity of ayatollahs in new media is increasingly important. In the light of the research conducted by the authors of the paper, questions arise whether new media have an impact on the shape of modern Shi'ism in Iran and to what extent social media can be a factor mobilizing faithfuls to protests against the authorities. Among others this are the questions the authors will want to answer in their paper.

Vladimir Shokhin (Institute of Philosophy, Russian Academy of Sciences)

vladshokhin@yandex.ru

Which attitude to interreligious interrelations is presented by Udayana' s Nyayakusumanjali?

Unlike in former ages and decades, Indian classical philosophy is being recognized today not only as a field of narrow circles of experts in Sanskrit scientific literature but as a participant of the global philosophical process as it really is. This shift is very fruitful, and the great dialectician Udayana (11th century A.D.) is not an exclusion to this rule, inasmuch as his developments in logic, epistemology, rational theology and analytic methodology are being included into the general contexts of these areas. But his presentation of modalities of interreligious consciousness is also to be scrutinized. It is habitual after writings of John Hick and his followers to consider Hindu attitudes to religious "otherness" as pluralistic, in opposition to general Christian outdated exclusivism and (after the 2nd Vatican council) Catholic inclusivism (regarded as "the disguised exclusivism").

To verify this strong assertion one has to embark on the introductory verses of the *Nyayakusumanjali* where an opponent's view is expressed that arguments for the existence of God (to which the whole text is devoted) is superfluous because all people of different occupations, followers of "non-theistic" religions and even atheists (Lokayatikas) in reality

acknowledge him under different names. It turns out that we have no pluralism even here but just the same inclusivism which has by no means been a Catholic invention but also a typical attitude of Indian mind (cf. Paul Hacker's view) closer to the very nature of inclusivism than, e.g., such concepts as "anonymous Christianity" which are considered its classical representations.

Scott Simpson (Institute of European Studies, Jagiellonian University)

scott.simpson@uj.edu.pl

Contested Nativeness and Public Monuments Associated with Slavic Native Faith in Poland

'Nativeness' is one of the key concepts in Polish Rodzimowierstwo (Slavic Native Faith), a form of Contemporary Paganism that is frequently inspired by local folklore and local folkways. This is sometimes stated in opposition to global forces, but they may also find themselves in opposition to other competing visions of nativeness, especially those expressed by local adherents of Roman Catholicism. Adherents in Rodzimowierstwo may approach all kinds of representation of local identity or cultural heritage with their own specific frame of reference. In particular this can be seen in public space where monuments to local history or folklore are open to competing interpretations and reactions. Recent cases have seen figures which were raised for secular educational and identity-building purposes denounced as 'demonic' by some members of the local community, whereas the Rodzimowierstwo community has reacted by defending those same monuments as having not only educational but also sacred value. Parallel examples may be found in the reactions to live re-enactments of history, in particular of the pre-Christian period in the Polish lands, such as Krakow's Rękawka festival.

Renata Siuda-Ambroziak (Centrum Studiów Amerykańskich Uniwersytetu Warszawskiego & Universidade do Estado do Rio de Janeiro)

r.siuda@uw.edu.pl

Współczesna kultura religijna brazylijskiej Polonii

Referat dotyczy kultury religijnej współczesnych potomków tzw. „starej”, polskiej imigracji w Brazylii (najliczniejszej, chłopskiej, katolickiej fali imigracyjnej z terenów zaborów z końca XIX i początku XX wieku), która, czerpiąc z tradycji ludowego katolicyzmu o pol-skich i brazylijskich korzeniach, tworzy swój własny, nieoficjalny podsystem religijny. Jego cechą charakterystyczną są synkretyzmy i hybrydyzacje, w tym nieakceptowane przez kler formy życia religijnego i zachowania wiernych, np. wiara w: magię (czarną i białą) wywo-dzącą się z religii afrobrazylijskich; pośrednictwo niekanonizowanych świętych ludowych; bezpośrednią interwencję duchów i znaczenie medium, wywodzące się z kardekańskiego spirytyzmu; skuteczność praktyk terapeutycznych tzw. benzedeiros – znachorek powiąza-nych z ludowym katolicyzmem i leczących modlitwą i ziołami, których działalność jest obecnie szczególnie popularna w najbardziej polonijnym stanie Brazylii - Paraná. Analizie poddane zostaną

główne wymiary religijnej kultury polonijnej w stanie Paraná, oddające zewnętrzne manifestacje związane z wiarą i religijnością, formy i sposoby wyznawania religii, ale również sferę norm i wartości odnoszących się do katolicyzmu ludowego oraz inspirowanych nimi zachowań, włączając kontekst tradycyjnej medycyny ludowej praktykowanej przez benzedeiros.

Diana Sivakova (Peoples' Friendship University of Russia)

dv.sivakova@gmail.com

Interpretation of S.S. Uvarov's "Treatise on the Eleusinian Mysteries"

Sergey Uvarov was one of the first scientist in Russia who expressed the guess about oriental (in particular, Indian) origin of Greek mythology. He used the phenomenon of Eleusinian Mysteries as an example to prove this theory. The first Uvarov's scientific treatise was dedicated to this subject, and he was interested in it till the end of his life.

Jędrzej Skibowski (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie)

skibowski@agh.edu.pl

Philosophia perennis: Jung, Neumann, Peterson

Tytułowe hasło filozofii wieczystej, które zafascynowało wybitnego, brytyjskiego powieściopisarza Aldousa Huxleya, a datujące się na czas działalności renesansowego humanisty, teologa i antykwariusza Agostina Steuco może być – jak pisze Charles Schmitt – przypisane do daleko szerszego kręgu odniesień. Philosophia perennis sensu largo mogłaby być datowana już od ruchu neoplatonickiego w późnej starożytności, którego przedstawicielem byłby Plotyn i jego Jednia, lub też jeszcze starsze myśli hinduskiej Wedanty, czy bardziej utożsamianego z ezoteryzmem, a trudniejszego w datowaniu hermetyzmu.

Ta wiara, przekonanie i zarazem aktywne dążenie i poszukiwanie pewnej jedności przeciwieństw, różnych ujęć rzeczywistości, obiektywizmu i subiektywizmu, nominalizmu i realizmu, idealizmu i materializmu, a wreszcie obiektywizmu i subiektywizmu, które Carl Gustav Jung tłumaczył podstawowymi nastawieniami do odbioru otaczających nas bodźców, a czego naukowym obrazem ma być jego teoria ekstrawertyzmu i introwertyzmu, swoich przedstawicieli i propagatorów znajduje również w XX i XXI wieku. W swoim referacie chciałbym połączyć owe przekonania i dążenia uczonych z dalekiej i bliższej przeszłości z czasami nam współczesnymi.

By tego dokonać sięgnę do takich myślicieli, związanych ze Szkołą z Ascony (myśliciele związani z konferencjami Eranos), jak Erich Neumann oraz jego myślowy antenat, wspomniany już, C. G. Jung oraz Jordan B. Peterson, którego wykłady poświęcone szukaniu wspólnych, archetypicznych znaczeń pośród kultur i religii całego globu i próba tworzenia uniwersalnych map myśli na tej podstawie dowodzi niesłabnącego potencjału jak i zapotrzebowania na tego typu dyskurs w szeroko pojętej kulturze.

Vilém Skopal (University of Pardubice)

vilem.skopal@gmail.com

How to understand “not-self” teaching? From knowledge in Buddhism to knowledge about Buddhism

Knowledge (*paññā*) in Pāli Buddhism consists of a penetration of three marks of existence (*tilakkhaṇa*): impermanency (*anicca*), suffering (*dukkha*) and not-self (*anattā*). Since the problem of knowledge is obviously too broad, I will focus on the last mark and ask a question “What kind of knowledge it is?” During the speech I will introduce several important Pāli discourses on the topic to show an unease how to understand them.

The first way how to tackle the reading of texts is to look into an academic work on Buddhism to seek help. Despite particular ambiguities among authors there is one common presupposition: the teaching on not-self provides us with an explanation of what human beings are. Different and interesting line of understanding the teaching on not-self is provided by scholar-monk Thanissaro Bhikkhu who claims that the teaching is meant not as an ontology but as a practical strategy.

Here we face a problem: there are two explanations standing on firm grounds and it seems completely arbitrary which one to pick. To avoid the arbitrariness, one needs to use a theoretical background guiding subsequent exploration. I have found helpful Comparative Science of Cultures research program since it provides us with ideas enabling us to tackle the question about the not-self teaching.

Aleksandra Skowron (PJATK)

aleksandraskowron@poczta.onet.pl

Logiki paradoksu jako wyzwanie dla wyobraźni i rozumu

Paradoks jako stwierdzenie prowadzące do sprzeczności, element nieakceptowalny w racjonalnym rozumowaniu człowieka, traktowany jest w sposób automatyczny jako pozbawiony sensu absurd, który nie ma nic wspólnego z rzeczywistością. W kontekście religijnym należy jednak odróżnić kategorię absurdu od kategorii paradoksu. Ta ostatnia może być bowiem podstawą konsekwentnie stosowanego systemu logicznego, języka danej religii, a tym samym wyrażać jej fundamentalne założenia. Tak pojmowana kategoria paradoksu nie jest zatem błędem rozumowania, ale konsekwentnie stosowaną zasadą ustanawiającą relację pomiędzy elementami. Warto zatem poddać refleksji tego typu logiki, w szczególności warto rozważyć rodzaj relacji zdefiniowanej paradoksovo, zbiór elementów połączonych tą relacją oraz pełnione przez nią funkcje.

Celem prezentacji jest przedstawienie typologii symetrycznych logik paradoksu w odniesieniu do poglądów wybranych myślicieli japońskich nawiązujących w swych rozważaniach do buddyjskiej szkoły zen. Pokazane zostanie jakie funkcje pełni ten typ logik w systemie

filozoficznym – Nishida Kitarō (1870–1945), a jakie w religijnym – Hisamatsu Shin'ichi (1889–1980), Suzuki Daisetsu [Daisetz] Teitarō (1870–1966), Abe Masao (1915–2006).

Małgorzata Słowik (Instytut Pedagogiki Akademii Pomorskiej w Słupsku)

malgorzata.slowik@apsl.edu.pl

Przejawy "obrony religijnej" jako elementu oporu przed zmianą – w kontekście poradnictwa rodzinnego

Osoby świadczące poradnictwo rodzinne dla małżeństw katolickich w kryzysie obserwują niekiedy występowanie tzw. „obrony religijnej”. „Obrona religijna” może być elementem oporu przed wzięciem własnej odpowiedzialności za wyjście z kryzysu małżeńskiego, za pracę nad własnym rozwojem. Wiąże się ona z funkcjonowaniem pewnych psychologicznych mechanizmów obronnych: na przykład racjonalizacji, wyparcia, czy magicznego myślenia. W proponowanym wystąpieniu zaprezentowane zostaną wyniki badań jakościowych, których głównym celem będzie odkrycie i wyjaśnienie przejawów wspomnianej „obrony religijnej”, między innymi w postaci określonych przekonań blokujących proces zmiany: „trzeba dźwigać swój krzyż”, „Bóg sam wystarczy”, czy „nie stawiajcie oporu złu” itp. Zastosowaną metodą badawczą będą wywiady pogłębione z osobami świadczącymi poradnictwo rodzinne we Wspólnocie Trudnych Małżeństw Sychar.

Małgorzata Sosnowska (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu)

msosnowska@pwsz.com.pl

Karnoprawne aspekty przestępstw z nienawiści w Polsce a kwestia bezpieczeństwa w demokratycznym państwie prawnym

Przestępstwa z nienawiści stanowią dość dużą grupę przestępstw, w ramach której można wymienić: stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej (art. 119 kk), nawoływanie do nienawiści (art. 256 §1 kk), znieważenia (art. 257 kk), dyskryminację wyznaniową (art. 194 kk), ponadto przestępstwa związane z czynami mającymi na celu wyniszczenie całości albo w części grupy narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub grupy o określonym światopoglądzie (art. 118, 118a, 126a, 126b kk). Ogólnie mówiąc do omawianej grupy nauka prawa karnego i judykatura zalicza przestępstwa, które zostały popełnione dlatego, że osoba pokrzywdzona, ma cechę odróżniającą ją od sprawcy albo wyróżniającą ją z większości społeczeństwa, w którym funkcjonuje. Pokrzywdzeni takimi przestępstwami są więc wybierani przez sprawców celowo tylko z uwagi na to, że na przykład pochodzą z innego kraju lub innego kręgu kulturowego lub wyznają inną religię.

Referat stanowił będzie z jednej strony zestawienie przestępstw z omawianej grupy i omówienie ich znamion, a także wątpliwości jakie pojawiają się w związku z ich wykładnią w nauce prawa karnego i orzecznictwie. Z drugiej strony zasadniczą część wystąpienia będzie stanowić próba odpowiedzi na pytanie, czy aktualnie obowiązujący kodeks karny stanowi odpowiedni instrument służący realizowaniu zadań w zakresie ochrony bezpieczeństwa w

demokratycznym państwie prawnym w aspekcie problemu przestępstw popełnianych z nienawiści.

Ewa Stachowska (Uniwersytet Warszawski)

ewa.stachowska@uw.edu.pl

Współczesne trendy religijne – niszowość i mainstream

Współczesne trendy w sferze religijnej ogniskują się m.in. wokół rewitalizacji, uśpienia, latencji, sekularyzacji. Każda z tych tendencji odmiennie przebiega w poszczególnych społeczeństwach i częściach świata, co sprawia, że z jednej strony niektóre z nich plasują się jako niszowość, związana bądź ze zmniejszaniem się popytu, bądź też wyłaniające się dopiero zjawisko w obszarze religijny. Z drugiej zaś strony zauważalne są dominujące nurty sygnujące przestrzeń religijną, które zidentyfikować można jako mainstream. Celem referatu jest próba ukazania głównych tendencji występujących w sferze religijnej, gdzie egzemplifikacje zostaną zogniskowane na chrześcijaństwie. Analiza przeprowadzona zostanie na podstawie danych World Christian Data oraz European Social Survey runda 1. (2002) i 7. (2018).

Ewa Stachowska (Uniwersytet Warszawski)

ewa.stachowska@uw.edu.pl

Wiara i niewiara uczonych (panel dyskusyjny)

W potocznych przekonaniach uczeni należą do osób albo niewierzących w istnienie Boga i jego moc sprawczą, albo przynajmniej dystansujących się od niejednego z tych wierzeń, które jest udziałem przeważającej części społeczeństwa. Prowadzone w tym zakresie badania pokazują, że w praktyce różnie wyglądają proporcje między uczonymi wierzącymi i niewierzącymi, jednak nawet w takich przodujących pod względem naukowych osiągnięć krajach jak Stany Zjednoczone ci drudzy nie stanowią zdecydowanej większości, a ci, którzy deklarują swoją niewiarę, to nie tylko ateści, ale także agnostycy.

Łukasz Suski (Uniwersytet Warszawski)

lukasz.mikolaj.suski@gmail.com

Felix culpa – analiza wizerunku oraz kultu Poncjusza Piłata w Kościele egipskim

Obraz Poncjusza Piłata nie zarysował się w Kościele pierwszych wieków w sposób jednoznaczny. Najwcześniejsze oraz najbliższe okresowi rządów rzymskiego prefekta w Judei źródła odznaczają się niejednokrotnie tendencyjnym charakterem, a ich autorzy prowadzą narrację ze ściśle określonego punktu widzenia. Wolna przestrzeń, która powstała w wyniku braku uzupełniających i różnorodnych relacji odnoszących się do działalności Piłata po procesie i śmierci Jezusa dała możliwość do wyłonienia się dwóch głównych nurtów. Tradycja zachodniego chrześcijaństwa ukazywała owego namiestnika w negatywnym świetle, z kolei tradycja wschodnia (ze szczególnym wyróżnieniem Egiptu, Syrii, Etiopii oraz Nubii) pozytywnym, a nawet uświęcającym. W drugim ujęciu wyraźna do odnotowania staje się

przemiana od obcego, złowieszczygo przedstawiciela rzymskiej administracji do „jednego z nas” – Egipcjanina, chrześcijanina, nieraz uznawanego za męczennika za wiarę.

Poncjusz Piłat wraz ze swoją żoną – Klaudią Proklą zostali uznani w odizolowanych od chrześcijaństwa zachodniego kościele etiopskim i koptyjskim za świętych. Cykl Piłata zawiera bardzo bogate i zróżnicowane pod względem formy teksty apokryficzne (m. in. *Acta Pilati vel Evangelium Nicodemi*). Widać szczególną potrzebę „dopowiedzenia” historii Piłata, która została zaprezentowana w ramach ewangelii kanonicznych. Charakterystyka kultu, świętości oraz widocznego naśladownictwa literackiego (np. motyw władcy) również odnajdą swoje istotne miejsce w wywodzie.

W referacie zostanie zaprezentowana charakterystyka wizerunku, świętości oraz kultu Poncjusza Piłata we wschodnich gminach chrześcijańskich. Paradoksalnie, analizy, które mają przybliżyć osobę Poncjusza Piłata przekazują więcej informacji nie o nim samym (tj. o jego historyczności), lecz o ludziach poszczególnych epok, dla których dana opowieść była bliska. Cechą charakterystyczną badań jest ich dwutorowość – prześledzenie rozwoju dzieł opowiadających o Piłacie oraz to, w jaki sposób, teksty przekazują informacje o ich autorach, ich postrzeganiu świata, moralności, sfery *sacrum*. Ponadto zostanie przeprowadzona próba odpowiedzi na pytanie – jakie czynniki społeczne, kulturowe, polityczne, gospodarcze przyczyniły się do tak przychylnego obrazu oraz czego Piłat miał stać się symbolem.

Wojciech Szczerba (Ewangelikalna Wyższa Szkoła Teologiczna we Wrocławiu & Von Huegel Institute at St Edmund's College & University of Cambridge)

w.szczerba@ewst.pl

The Concept of Apocatastasis as a Symbol of Religious Inclusion

The concept of *apocatastasis* understood as a teaching of universal salvation was officially condemned during the 2nd Constantinople Council in 533 A.D. as a theory contradicting the teaching of the Scripture. However, regardless the anathema, the concept has not vanished in theological-philosophical Christian reflection. In various forms it has survived in the thought of numerous thinkers like Origen, Eriugena, Schleiermacher, Evdokimov, von Balthasar or Hryniewicz. *Apocatastasis* is an important religious theory based on such assumptions as e.g.:

- the concept of evil devoid of ontological status,
- the concept of *imago dei* grounding the kinship between all human beings.
- the universal character of God's pedagogy, including preventive character of *theodicy*.

Religion, especially in its ecclesiastical-political dimension naturally tends to be exclusivist. This exclusivism is often grounded in the assumption that a particular religion is *the* faithful depositary of metaphysical truths. Through exclusivist lenses, this *ecclesia* grants itself the right to influencing the social order in which it exists, according to the practically accepted formula *extra Ecclesiam nulla salus*.

However, it is possible to point to a number of theological-philosophical concepts, which can break the religious exclusivism and lead into more inclusivist interpretation of reality. In the soteriological sense, the concept of *apocatastasis*, states that finally all the ways for human

beings lead to the "Paradise", and the end of the history will symbolically repeat its beginning, before the fall of creation. Understood this way, soteriology crosses divisions as it refers to the final fate of humanity and naturally influences the earthly reality of human beings as a prologue of eschatology. The presentation indicates the importance of the concept of *apocatastasis* as a symbol of religious inclusion.

Piotr Szlanta (Wydział Historii Uniwersytetu Warszawskiego)

p.szlanta@uw.edu.pl

Wiara, naród i rewolucja. Fenomen mariawityzmu w świetle raportów austro-węgierskich i niemieckich konsuli warszawskich z lat 1906-1914

Na początku kalendarzowego XX w. na ziemiach polskich narodził się mariawityzm. Jego powstanie ściśle wiązało się z sytuacją społeczną (narastające nierówności majątkowe, kryzys gospodarczy, wzrost bezrobocia) i polityczną (niewydolność struktur autokratycznego państwa, klęski w wojnie z Japonią, narodziny masowych partii politycznych, ogłoszenie ukazu tolerancyjnego przez cara Mikołaja II) w Królestwie Polskim i zbiegło się z rewolucją. Rozwój tego nowego, w pierwszym okresie istnienia bardzo dynamicznego ruchu religijnego było bacznie obserwowane przez niemieckich i austro-węgierskich dyplomatów, zwłaszcza konsuli tych państw pracujących w Warszawie. Ślali oni do swych central w Berlinie i Wiedniu obszernie raporty dotyczące genezy ruchu, jego rozwoju, doktryny, programu społecznego, reakcji władz rosyjskich i kościoła katolickiego czy potencjalnej działalności misyjnej na obszarze pozostałych zaborów. W swych analizach starali się nakreślić polityczne, społeczne i religijne uwarunkowania tego polskiego fenomenu oraz szanse i metody pozyskiwania nowych wiernych. Raporty dyplomatyczne stanowią unikalne i dotąd w nieznacznym stopniu wykorzystywane źródło do badania mentalności, wyobrażeń i postaw religijnych w dobie intensywnych przemian społecznych zachodzących na ziemiach polskich przed wybuchem Wielkiej Wojny.

Sławomir Sztajer (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

sztajers@amu.edu.pl

Media społecznościowe w religijności młodych Polaków

W wystąpieniu zaprezentowane zostaną wyniki badań nad rolą mediów społecznościowych w religijności młodych dorosłych Polaków. Młodzi dorośli stanowią pierwsze pokolenie, które wychowało się w świecie powszechnej dostępności mediów elektronicznych. Choć użycie mediów społecznościowych oraz mediów elektronicznych w ogóle w kontekście religijnych poszukiwań, praktyk i przedsięwzięć wspólnotowych nie jest powszechne wśród młodych dorosłych w Polsce, wyodrębnić można kilka typów aktywności w mediach społecznościowych.

Wielokrotnie stawiano tezę, że młodzi dorośli traktują media społecznościowe jako „naturalne” narzędzia komunikacji, stając się tzw. cyfrowymi tubylcami. Zgromadzone przeze mnie dane wskazują jednak, że postawa młodych dorosłych wobec mediów

społecznościowych nie jest bezkrytyczna i często wiąże się z manifestowaniem wobec nich dystansu oraz świadomością ograniczeń narzucanych przez media, zwłaszcza w obszarach, które traktowane są jako należące do domeny prywatnej. Dotyczy to również religijności rozumianej jako prywatna sprawa jednostki.

Obszerną grupę stanowią młodzi dorośli, którzy wykorzystują media społecznościowe w życiu religijnym i duchowym. Szczególną rolę odgrywa uczestnictwo w wirtualnych wspólnotach, które w wielu przypadkach nadbudowane są nad uprzednio istniejącymi w świecie realnym wspólnotami religijnymi. W polskich realiach są to zazwyczaj wspólnoty zakorzenione w strukturach instytucjonalnych Kościoła katolickiego (np. wspólnoty parafialne oraz akademickie). Media społecznościowe są ponadto polem religijnych i duchowych poszukiwań, forum dyskusyjnym, na którym zderzają się różne światopoglądy religijne i gdzie dokonuje się wymiana doświadczeń, katalizatorem przemyśleń oraz przeżyć religijnych, a także narzędziami, za pomocą których dokonuje się nauczanie religijne. Odmienną funkcję zdają się pełnić wszystkie te treści religijne w mediach społecznościowych, które wiążą religię z rozrywką. Szczególną rolę w tej grupie odgrywają memy zawierające treści religijne.

Sławomir Sztajer (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

sztajers@amu.edu.pl

Wiara i niewiara uczonych (panel dyskusyjny)

W potocznych przekonaniach uczeni należą do osób albo niewierzących w istnienie Boga i jego moc sprawczą, albo przynajmniej dystansujących się od niejednego z tych wierzeń, które jest udziałem przeważającej części społeczeństwa. Prowadzone w tym zakresie badania pokazują, że w praktyce różnie wyglądają proporcje między uczonymi wierzącymi i niewierzącymi, jednak nawet w takich przodujących pod względem naukowych osiągnięć krajach jak Stany Zjednoczone ci drudzy nie stanowią zdecydowanej większości, a ci, którzy deklarują swoją niewiarę, to nie tylko ateści, ale także agnostycy.

Anna Szwed (Instytut Socjologii, Uniwersytet Jagielloński)

anna.szwed@uj.edu.pl

Religia w życiu kobiet. Codzienne praktykowanie religii wśród polskich katoliczek z dużych miast

Praktyki religijne w polskim kontekście kojarzone są, i w ten sposób najczęściej badane, z udziałem w nabożeństwach, przyjmowaniem komunii, modlitwą itp. Na podstawie badań ilościowych wiemy np., że poziom tak rozumianych praktyk religijnych pozostaje w Polsce stosunkowo wysoki na tle innych krajów europejskich, choć wielkość wskaźnika dominantes spada (od ok. 50% na początku l. 90. XX w. do nieco ponad 38% w 2018 [ISKK]). Spadek praktyk religijnych szczególnie widoczny jest wśród osób młodych, z wyższym wykształceniem oraz mieszkańców wielkich miast. Kobiety pozostają wciąż bardziej „praktykujące”, niż mężczyźni, ale regularność ich praktyk również ulega zmianie.

W swoim wystąpieniu dotyczącym katolickich kobiet w Polsce, chciałabym zaproponować nieco inne spojrzenie na problem praktyk religijnych, osadzone w perspektywie teoretycznej „lived religion” (Ammermann 2019). W ujęciu tym przedmiotem zainteresowania staje się religia tak, jak jest ona praktykowana, doświadczana i wyrażana przez zwykłych ludzi w kontekście ich codziennego życia (McGuire 2008: 12). Praktyki religijne są tu rozumiane wielowymiarowo, jako obejmujące m.in. ucieleśnienie, materialność, emocje, estetykę, narrację itp. (Ammermann 2019). Odnosząc się do wyników badań prowadzonych w 2019 i 2020 r. przez zespół badaczek w ramach projektu poświęconego religijności polskich kobiet, chcę pokazać, w jaki sposób religia jest „praktykowana” w życiu wykształconych, zaangażowanych religijnie katoliczek z dużych miast. Szczególnie interesować mnie będzie odpowiedź na pytanie o to, w jaki sposób religia zostaje włączona w trajektorię codzienności i jak praktyki religijne krzyżują się z innego typu praktykami. Postaram się także pokazać, jaką rolę w praktykowaniu religii przez badane kobiety odgrywa szeroko rozumiana materialność oraz ucieleśnienie.

Marek Szymański (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

marek.szymanski@poczta.umcs.lublin.pl

Rola wyobraźni w indyjskim buddyźmie tantrycznym

W praktykach indyjskiego buddyźmu tantrycznego ważną rolę odgrywała wyobraźnia. Adept wizualizował w wyobraźni określone postaci, symbole, zdarzenia lub procesy. Techniki wizualizacji podporządkowane były realizacji celów magicznych lub soteriologicznych. Pragnąc wywołać określone skutki doczesne, wyobrażano sobie (w kontekście rytualnym) zdarzenia do nich prowadzące. Wizualizowano działania bóstwa, które miały wywołać pożądane skutki, lub identyfikowano się z uobecnianym w wyobraźni bóstwem w celu tymczasowego przejęcia i określonego wykorzystania jego mocy. Kluczowym elementem tzw. jogi bóstwa (oryginalnej soteriologicznej metody wadźrajny) była identyfikacja własnej osoby z określonym buddą, którego adept uobecniał jakoby w danym miejscu dzięki aktywności wyobraźni. Proces prowadzący do pełnego utożsamienia z buddą obejmował metodyczną imaginację rozmaitych treści. Przywołane zostaną przykłady tego rodzaju praktyk (znane z literatury). Rozpatrując typowe dla wadźrajany przekonanie o sprawczej sile imaginacji, trudno nie postawić pytania o to czy w indyjskim buddyźmie tantrycznym mamy do czynienia z archaicznym (i raczej infantylnym) przekonaniem o możliwości bezpośredniego kształtowania rzeczywistości przez imaginację, czy może z wpływem idealistycznej metafizyki, zgodnie z którą błędnie lokalizujemy granicę między tym, co rzeczywiste, a tym, co zjawiskowe. Prelegent spróbuje odpowiedzieć na to pytanie.

Tomasz Szymański (Uniwersytet Wrocławski)

tomasz.szymanski@uwr.edu.pl

Francuskie XIX-wieczne koncepcje ewolucji religijnej ludzkości a „renesans orientalny”

XIX wiek to czas niesłabnącego zainteresowania problematyką religijną we Francji. Okres ten zostanie zwieńczony utworzeniem pierwszej sekcji religioznawstwa na École Pratique des

Hautes Études w Paryżu w roku 1886. Jednak obok rozwijającej się powoli metodologii pozytywistycznej zorientowanej na badanie religii od strony historycznej, należy odnotować charakterystyczne dla romantyzmu próby ujęcia w sposób całościowy ewolucji religijnej ludzkości. Podejmują się jej tacy autorzy jak Pierre-Simon Ballanche, Pierre Leroux czy Edgar Quinet, którzy czerpią z rozmaitych źródeł: ezoterycznych, filozoficznych, mitologicznych, literackich czy historycznych, snując odważne rozważania o charakterze porównawczym. Choć ich dzieła różnią się co do założeń oraz końcowych wniosków, można z nich wyłować pewne wspólne elementy. Ich teorie są nieodłączne od przekonania o istnieniu jednej powszechnej religii oraz stojącej za nią tradycji. Tradycja ta zaś w przypadku wszystkich trzech wymienionych autorów przekazywana jest i rozwija się od Wschodu na Zachód, a pierwotny indyjski panteizm przewyciężany jest na kolejnych etapach religijnej ewolucji w kierunku coraz większego upodmiotowienia człowieka. Istotną rolę w tym kontekście odgrywa stosunek Ballanche'a, Leroux i Quineta do tzw. renesansu orientalnego. Wystąpienie będzie okazją do przyjrzenia się wybranym przykładom interpretacji przez nich elementów tradycji dalekowschodnich oraz sposobu, w jaki zostały one włączone do ich wizji religijnej ewolucji ludzkości.

Tomasz Szyszlak (Uniwersytet Wrocławski)

tomasz.szyszlak@uwr.edu.pl

Idea kalifatu tiumeńskiego jako przykład ekstremizmu religijnego wśród muzułmanów w Federacji Rosyjskiej

Rosja podlega gigantycznym procesom depopulacyjnym, zarówno związanym z naturalnym ubytkiem ludności (ujemnym przyrostem naturalnym), jak wyjazdami młodych i wykształconych Rosjan poza granice kraju. W statystykach wychodźstwa z kraju zajmuje trzecie miejsce w skali świata, za Indiami i Meksykiem. Bez stałego napływu imigrantów stanęła by przed widmem załamania gospodarki narodowej. Z drugiej strony Rosja jest drugim po USA najpopularniejszym kierunkiem imigracji na świecie, ściągając pracowników z obszaru byłego ZSRR – co można interpretować w kontekście migracji poimperialnych – jak również państw takich jak Chiny i Wietnam.

Migracje z państw postradzieckich stają się coraz bardziej zislamizowane. O ile wcześniej wychodźcy z Azji Środkowej czy Azerbejdżanu nie przywiązywali wagi do kwestii kulturowych i religijnych, o tyle obecnie młodzi ludzie zachowują się zgodnie z muzułmańskim sposobem życia, nie spożywają alkoholu, nie konsumują żywności zabronionej przez wiarę, zabierają ze sobą do pracy dywany modlitewne, regularnie uczęszczają do meczetów. To w 9 na 10 przypadków młodzi mężczyźni, co powoduje, że tam gdzie się pojawią nie pozostaje to bez wpływu na strukturę demograficzną. Wobec powszechnej wśród muzułmanów opinii o „dostępności” kobiet innych wyznań często na tym tle dochodzi do konfliktów, co ma swoje odzwierciedlenie w badaniach socjologicznych: ponad 40% Rosjan dostrzega związek między wzrostem imigracji muzułmańskiej a zagrożeniem ekstremizmem.

Zachodnia Syberia to obszar projektowanego przez muzułmańskich ekstremistów Kalifatu Tiumenia. Radykałowie odwołują się do wizji jakoby cała nafta na świecie została darowana prawowiernym przez Allacha, a Rosjanie władają nią bezprawnie. W zachodniosyberyjskich dzamaatach prowadzi się wykłady na ten temat, a wahabici uczą, że Chanty-Mansyjski Okręg Autonomiczny, Jamalsko-Niemiecki Okręg Autonomiczny, Republika Komi i obwód tiumeński powinny stać się fundamentem dla nowego państwa muzułmańskiego, które kontrolować będzie największe na świecie zasoby węglowodorów. Podkreśla się, że islam w tej części Federacji Rosyjskiej jest religią tradycyjną, gdyż status religii państwowej posiadał on w Chanacie Syberyjskim, istniejącym po upadku Złotej Ordy, a przed opanowaniem tych ziem przez Rosjan.

Analizie poddane zostaną informacje prasowe i internetowe, raporty policyjne, dotychczasowe opracowania naukowe dotyczące działalności ekstremistycznej muzułmanów na obszarze projektowanego kalifatu tiumeńskiego oraz reakcji społeczeństwa większościowego (rosyjskiego). Przeciwno migrantom sukcesywnie organizowane są tzw. ruskie marsze, również w Jurgze. Jeden z ich organizatorów, lider Partii Narodowo-Demokratycznej Władlen Kralin, znany pod pseudonimem Władimir Tor, podkreślał, że nie można dopuścić do sytuacji, kiedy odsetek muzułmanów przekroczy w danej miejscowości 10% populacji, gdyż to stanowi doskonałą pożywkę dla wahabitów, dążących do przejęcia kontroli.

Maciej Śmigiel (Uniwersytet Warszawski)

m.smigiel@uw.edu.pl

Nowa teologia muzułmańska? Islam, Koran i współczesność według Muḥammada Šaḥrūra

W debacie na temat kondycji, miejsca i przyszłości islamu we współczesnym świecie jeden z ciekawszych głosów zabiera syryjski myśliciel Muḥammad Šaḥrūr (1938-2019). Będąc świadkiem najnowszej historii świata arabsko-muzułmańskiego doszedł do wniosku, że znajduje się on w stanie intelektualnego i kulturowego zacofania. Jako przyczyny takiego stanu rzeczy wskazywał anachroniczny, osadzony w średniowiecznych paradygmatach sposób myślenia, który nie jest w stanie dostarczyć odpowiedzi na wyzwania nowoczesności, przekładający tradycję nad niezależne, otwarte myślenie.

Šaḥrūr zdawał sobie przy tym sprawę, że najważniejszym elementem cywilizacji muzułmańskiej i głównym punktem odniesienia pozostaje Koran, dlatego próby stworzenia nowej jakości intelektualnej muszą mieć swoje źródła w sposobie jego interpretowania. Zaproponował więc własną metodę filozoficzno-lingwistyczną, której podstawowymi założeniami są całkowite odrzucenie dotychczasowego, tradycjonalistycznego podejścia i odczytanie Koranu na nowo „tak, jakby objawiono go wczoraj”, z uwzględnieniem obecnego stanu wiedzy naukowej i postępu społecznego. Jego podejście całkowicie redefiniuje większość podstawowych pojęć związanych z islamem i stara się go ukazać jako przede wszystkim system etyczny, który nie wyklucza się z racjonalistycznym patrzeniem na świat, a jego głównym celem jest nieustający progres.

Šahrūr porusza przy tym kwestie związane nie tylko z wiarą muzułmańską, ale i istotą religii jako takiej. Na przestrzeni blisko trzech dekad swojej działalności zyskał wielu zwolenników oraz przeciwników, budząc skrajne opinie od nazywania go „zwiastunem muzułmańskiego Oświecenia” po oskarżenia o naiwność, herezję czy apostazję. Faktem jednak jest, że znacząco zaznaczył swoją obecność w dzisiejszym muzułmańskim dyskursie religijnym, a spójność jego metodologii oraz skala wpływu wciąż czekają na kompleksowe opracowane przez współczesnych badaczy.

Agata Świerzowska (Uniwersytet Jagielloński)

agata.swierzowska@uj.edu.pl

Dieta wegetariańska jako wyraz ekologicznej troski w tradycjach ezoterycznych przełomu wieków

Dieta wegetariańska była postrzegana przez ezoteryków przełomu XIX i XX wieku jako jedyny sposób odżywiania, który pozostawał w pełni zgodny z kosmicznymi (boskimi) prawami. Przyjęcie go było zatem traktowane nie tylko jako recepta na utrzymanie zdrowia (czyli równowagi psycho-fizycznej) i jego ewolucję duchową, ale także obowiązek człowieka wobec Natury i sposób na zachowanie jej pierwotnego, czystego i przez to dobroczynnego charakteru. Celem prezentacji jest analiza pro-wegetariańskich (jarskich) i jednocześnie pro-ekologicznych poglądów ezoteryków przełomu wieków. Na przykładzie przede wszystkim polskich ezoteryków-jaroszy (m.in. S. Breyera, K. Moes-Oskragiełły, J. Drzewieckiego, B. Włodarza) ukazana zostanie specyfika argumentacji oraz charakterystyczne obrazowanie. Wspomniane zostaną także działania, które były praktyczną realizacją głoszonych postulatów.

Barbara Thériault (Université de Montréal)

barbara.theriault@umontreal.ca

The YouTube-Monk. A study in the life conducts of the Young Polish middle class

This paper investigates the life conduct of a new Polish middle class. Drawing on Weber’s insight on the importance of “practical theology,” sources that matter to people in shaping their daily practices and views, our starting point is the medial presence of Adam Szustak, a 41-year-old Dominican monk. Szustak is known for his guiding videos (on relations, marriage, parenting) and sermons on YouTube, but also his “rekolekcje” in parishes, churches and his worships (“wielbienia”) in concert halls as well as large-scale crowd-founding schemes.

Through new channels of communication his followers accompany him through his daily life. He is active – he doesn’t seem to sleep much – and travels around the world, but is not a completely ascetic figure: one also sees him craving for coffee and his phone, eating junk food, driving cars and flying a lot.

Analyzing a sample of Szustak’s videos and comments as well as interviews with some of his followers, we argue that he embodies and speaks to a new generation’s self-confidence, and a certitude explicitly grounded in religious sources. His popularity, or charisma, which relies on

novel methods of preaching, seems to be anchored both in his reflection and the shaping of a new, young, Catholic Polish middle class.

Anna Tomaszewska (Institute of Philosophy, Jagiellonian University)

anna.tomaszewska@uj.edu.pl

Spinoza's Critique and the Making of Modern Religion in the Enlightenment Era

In *Spinoza's Critique of Religion*, Leo Strauss characterized the Radical Enlightenment as a tendency aimed at a critique of the revealed religion that can be traced back to Antiquity (Strauss 1982: 35f.). One of the aspects of the critique is epistemological and consists in undermining the veracity of texts which, as believers think, mediate the divine revelation. For example, on the basis of historical and philological analyses, the authenticity of certain passages of the Bible, such as the Prophecy of Daniel, or the authorship of certain texts, such as that of the Pentateuch, has been questioned (cf. Schröder 2011: 75-83). Challenging the veracity of texts considered sacred would reinforce the picture, popular among the radical enlighteners, of religion as imposture (Israel 2011: 20; cf. Schröder 1998). Against this background, I will discuss a strategy, to be found in the writings of Immanuel Kant, which allows endorsing the arguments of the radical critics without agreeing to their final conclusion. Kant holds that since we can have no epistemic access to revelation, we cannot trust in every word of the Scriptures read literally (Br, AA 10:178). Rather, the text should be "fitted" to our rational capacities by means of an interpretation which, wherever possible, ascribes *moral*, hence *not cognitive*, senses to Biblical doctrines (RGV, AA 6:110). Thus, what can be called Kant's religious rationalism, an outlook he shares with many unorthodox Christians (e.g. J.J. Spalding, J. Jelles, H. Roëll, A. Wissowatius etc.), provides a way of defending the revealed religion against its radical critics.

Robert Trochonowicz (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

robert.trochonowicz@wp.pl

O oświeceniu inaczej. Krytyka religijnych starań na drodze do religijnego urzeczywistnienia

We współczesnej kulturze promowane są coraz to nowe formy praktyk religijnych, stanowiących rzekomą odpowiedź na problematyczne pytanie o metodę duchowej transformacji (oświecenia), tak silnie poszukiwanej przez współczesnego człowieka.

Prezentacja dotyczyć będzie problematyki wysiłku na drodze ku oświeceniu. W przeważającej części literatury buddyzmu chan wszelka forma starania się, w odniesieniu do duchowej praktyki (medytacji), jest oceniana jako całkowicie daremna. Inicjowanie wysiłku postrzegane jest jako próba nieuprawnionej ekstrapolacji do religijnej rzeczywistości, technicznego sposobu myślenia (*know-how*), użytecznego w życiu codziennym.

Realność „metody osiągnięcia” oświecenia dobitnie krytykował mistrz Linji Yixuan (zm. 866). Współcześnie zawziętością w krytyce nie ustępował mu Uppaluri Gopala Krishnamurti

(1918-2007). Deklaracje obydwu sytuują ich na biegunie zupełnej negacji wartości wszelkich form duchowej praktyki. Uważane są one przez nich nie tylko za obojętne w stosunku do ostatecznego celu, ale postrzegane są jako poważne przeszkody w duchowym wyzwoleniu, lub jeszcze mocniej, jako jedyna prawdziwa przeszkoda.

W prezentacji zarysowana zostanie paralela pomiędzy poglądami mistrza wczesnego chanu dynastii Tang a deklaracjami współczesnego indyjskiego myśliciela U. G. Krishnamurtiego. To w osobie i aktywności Krishnamurtiego dokonuje się powrót do obrazoburczego podejścia w stosunku do wszelkich duchowych poszukiwań, tak silnie akcentowanego przez mistrza Linji i innych mistrzów chan z jego „złotego okresu”. Zaproponowany zostanie również kierunek, w jakim badania nad zagadnieniem oświecenia mogłyby zmierzać, aby w przyszłości móc przekroczyć pozorną aporię „wysilania się bez wysiłku” na drodze ku oświeceniu.

Izabela Trzcńska (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie)

trzcinska@agh.edu.pl

Duchowość człowieka przyszłości. Teozoficzne koncepcje wychowania

Nowatorskie koncepcje pedagogiczne stały się wyróżnikiem ezoterycznych nurtów powstałych na przełomie XIX i XX wieku. W tym obszarze szczególnie zaznaczyły się działania teozofów, propagujących pedagogikę Marii Montessori, a następnie praktyki antropozoficznych szkół waldorfskich. Helena Bławatska podkreślała, że nauczanie może być rodzajem duchowej alchemii, transformującej umysły ludzi na potrzeby nowej, doskonalszej epoki. Twierdziła nawet, że „dzieci są naszym zbawieniem” (Theosophy and Education). Teozofowie przygotowali całościowy program edukacyjny, odwołujący się do sztuki i kreatywności, kształtujący osobistą wrażliwość, a także umiejętności praktyczne i działania społeczne. Realizacja tak wszechstronnego projektu była możliwa dzięki indywidualistycznemu podejściu do uczniów i podkreślaniu ich wolności, a przede wszystkim dzięki odwołaniu się do postulatów teozoficznej duchowości. Także polscy teozofowie okresu międzywojnia starali się wcielać w życie programy wychowawcze młodego pokolenia..

Patrycja Trzeszczyńska (Uniwersytet Jagielloński)

patrycja.trzeszczynska@gmail.com

Religia imigrantów w Krakowie w czasach pandemii Covid-19

W ostatnich latach wraz ze wzmożonym napływem imigrantów z wielu regionów świata znacząco zmienia się pejzaż religijny Krakowa. Pojawiają się nowe sale modlitewne i świątynie, a istniejące miejsca kultu odnotowują napływ nowych cudzoziemskich wiernych i parafian. Przemianom ulegają też niektóre praktyki religijne. Niekiedy przybycie nowych wiernych powoduje konieczność wprowadzenia zmian organizacyjnych, zwiększenia częstotliwości posługi religijnej lub włączenia dodatkowych języków do komunikacji z przybyszami. Imigracja ma zatem znaczący wpływ na życie religijne w mieście, pewne obszary kreując, inne wyraźnie modyfikując.

W trakcie prezentacji przedstawimy wnioski z badań ukazujących przemiany wspólnot religijnych w Krakowie w rezultacie przybywania do miasta coraz liczniejszej grupy cudzoziemców ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu pandemii Covid-19. Celem naszych badań była m.in. analiza dynamiki obecności migrantów w największych wspólnotach wyznaniowych w mieście, kanały z pomocą których docierają one do imigrantów, a oni do wspólnot, recepcję cudzoziemców przez dotychczasowych członków wspólnot i duchownych, a także wpływ migrantów na funkcjonowanie wybranych wspólnot religijnych. Ich realizacja przypadła na "śródpandemiczne" miesiące od maja do listopada 2020. W odwołaniu do zebranych materiałów (m.in. 41 wywiadów pogłębionych z imigrantami i nie-imigrantami wchodzącymi w skład różnych wspólnot wyznaniowych) omówimy skutki obostrzeń sanitarnych w życiu wspólnot religijnych z najliczniejszą reprezentacją imigrantów w Krakowie. Pokażemy także strategie podjęte przez wybrane wspólnoty religijne wobec sytuacji kryzysowej i wzmożonej niepewności. Te zjawiska nierzadko o wiele bardziej boleśnie dotknęły oddalonych od swoich bliskich i krewnych oraz sieci wsparcia obcokrajowców niż obywateli polskich.

Jacek Uglik (Instytut Filozofii, Uniwersytet Zielonogórski)

j.uglik@ifil.uz.zgora.pl

Kategoria „wiary” w rozprawie O istocie chrześcijaństwa Ludwika Feuerbacha

Referat będzie poświęcony znaczeniu i zakresowi jednego z istotnych terminów obecnych w krytycznej wobec chrześcijaństwa myśli niemieckiego filozofa dziewiętnastego wieku, Ludwika Feuerbacha – pojęciu „wiary”. Zawarta zostanie w nim odpowiedź na następujące pytania: jakie konsekwencje dla relacji międzyludzkich niesie ze sobą wiara?, czym jest wiara i czym jest wiara jako obowiązek wobec Boga?, czy obowiązek wobec Boga kłóci się z obowiązkiem wobec człowieka?, jak w obrębie chrześcijaństwa kształtuje się napięcie między wiarą i moralnością?, oraz – dlaczego, a także w jakim sensie, Feuerbach akcentuje sprzeczność wiary i miłości?

Sylwia Urbańska (Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski)

urbanskas@is.uw.edu.pl

Płeć, księża i porządek moralny w społeczności wiejskiej parafii. Sprawczość kobiet w procesie reprodukcji i renegocjowania strategii rodzinnych i władzy

Zmiana społeczna w obszarze praktyk i modeli życia rodzinnego sporadycznie badana jest w kontekście społeczności lokalnej. Socjologia rodziny od kilku dekad ogniskuje swoje zainteresowanie w przeważającej mierze na relacjach w nuklearnej rodzinie, wywodzącej się z wielkomiejskiej klasy średniej. Analogiczną lukę można dostrzec w pomijaniu kontekstu religii w jakościowych analizach procesów zmiany społecznej w obszarze praktyk i modeli życia rodzinnego w Polsce. Dlatego badania terenowe nad procesami (de)tradycjonalizacji wzorców i modeli życia rodzinnego w środowisku wiejskim stwarzają unikatową szansę połączenia tych istotnych dla zrozumienia złożoności zmiany społecznej wymiarów.

Spróbuję pokazać, jaką rolę odgrywa dzisiaj społeczność wiejskiej parafii wraz z jej lokalnymi porządkami moralnymi (wzorcami płci, kontrolą społeczną) w renegocjowaniu strategii rodzinnych. Omówię strategie interakcyjne podejmowane przez jednostki i grupy kobiet, które próbują renegocjować normatywne porządki moralne i wzorce płci w społeczności wiejskiej parafii. Przyjrzę się ich relacjom ze znaczącymi w społecznościach 'entrepreneurami moralnymi' (księża, znaczący inni w lokalnym świecie społecznym). Zastanowię się, czy podejmowane strategie przyczyniają się do zmiany porządków moralnych, czy raczej są mechanizmem ich reprodukcji?

Prezentowane wyniki opracowane zostaną na podstawie danych pochodzących z prowadzonych badań etnograficznych w społecznościach wiejskich wschodniej Polski (Mazowsze/Podlasie) realizowanych ramach projektu: „(Nie)tradycyjni tradycyjni? Przemiany rodzin wiejskich z perspektywy kobiet w latach 1989-2019”. Podstawą analizy będą zarówno dane pochodzące z terenowych obserwacji uczestniczących (obserwacje interakcji, spotkań, wydarzeń), rozmów codziennych, jak i wywiadów autobiograficznych (30 IDI).

Nedim Useinow (Uniwersytet Warszawski)

n.useinow@uw.edu.pl

Kobiety w ruchu narodowym Tatarów krymskich po II wojnie światowej

Ruch społeczno-polityczny Tatarów Krymskich w XX wieku, stawiający sobie za cel powrót na Krym z miejsc stalinowskiej deportacji tradycyjnie kojarzy się z nazwiskiem Mustafy Dżemilewa. Tymczasem bliższe przyjrzenie się walce narodu o swoje postulaty i hasła pozwala dostrzec rolę kobiet, bynajmniej nie sprowadzającą się wyłącznie do funkcji matek i żon działaczy.

Po przykłady można sięgać choćby w 1905 roku, kiedy córka wybitnego krymskotatarskiego reformatora oświaty Ismaila Gasprińskiego, Szefika, redagowała czasopismo „Alem-i nisvan” („Świat kobiet”), a w roku 1917 została posłanką do Kurułtaju – zgromadzenia narodowego, na którym Tatarzy Krymscy proklamowali niepodległość. Po ofensywie bolszewickiej wyemigrowała w roku 1930 do Turcji, gdzie prowadziła Związek kobiet krymskotatarskich.

Gasprńska uznawana jest za prekursorkę tradycji angażowania się kobiet w ruchu narodowym, która natchnęła do walki legendarne działaczki takie jak Safinar Dżemilewa, Ajsze Seitmuratowa czy Wedżyje Kaszka. Pamięć o czynach tych kobiet jest utrwalona w materiałach prasowych, ludowym folklorze i – aczkolwiek nielicznych - podręcznikach historii. W publicystyce naukowej brakuje rzetelnej oceny fenomenu działaczek-muzułmanek, które walczyły z komunistycznym aparatem represji i często poświęcały życie na wolności ideałom politycznym na równi z mężczyznami.

Celem niniejszej publikacji jest wypełnienie opisanej luki poprzez analizę roli, jaką odegrały kobiety w dziejach narodu na przestrzeni XX wieku. Autor na przykładzie sylwetek najwybitniejszych postaci spróbuje wykazać, że działaczki krymskotatarskie niejednokrotnie

wykonywały kluczowe zadania w najbardziej decydujących momentach historii, co w niemałym stopniu wpłynęło na relatywnie wysokie usytuowanie kobiet w hierarchii społecznej narodu.

Tadeáš Vala (Department of Philosophy and Religious Studies, University of Pardubice & Department of Political Science, University of Hradec Králové)

tadeasvalaz@gmail.com

Convivencia as a Surviving Myth of Spanish National Historiography?

Disputes about the uniqueness of Spanish history and related alleged unique coexistence of Muslims, Christians and Jews on the Iberian Peninsula in the Middle Ages – Convivencia – initiated by the Spanish exiles of Franco's regime Américo Castro (1885-1972) and Claudio Sánchez-Albornoz (1893-1984) in the mid-20th century, survives to this day.

On the one hand, many academic writers and lay people use Castro's term *convivencia* to refer to the history of unusually tolerant religious coexistence in medieval Spain, without these authors successfully defining and clarifying the very concept of tolerance.

On the other hand, the authors still follow the idea of Sánchez-Albornoz that Islam had little or no significant contribution to the positive development of Spain's unique history. The contribution will be devoted to the phenomenon of *convivencia* and its persistent presence in professional and non-academic discussions.

Olga Vecherina (Moscow State University of Psychology and Education)

o.p.vecherina@gmail.com

Psychological and Cultural Mechanisms of Self-injury in Tamil Bhakti

The author considers the phenomenon of self-injuring behavior in Tamil bhakti based on the analysis of the lives of 63 Tamil saints-bhaktas of Śiva, described in Sēkkiḷār's *Periyapurāṇam* (12th century). Acts of self-injury recorded in a wide variety of cultures since ancient times and were an essential part of mourning and healing rituals and different religious practices being a way to overcome Self boundaries and to achieve a new dimension of transcendence and spirituality (Hudson 1989; Yokum 1990; Shulman 1993; Favazza 1996; Menninger 2000; Smith 2006; Polskaya 2011, 2017; Vecherina 2015, 2018). Among the damaging bodily practices in Sēkkiḷār purāṇa closely related to the "cruel love" (*vannanbu*) (Vamadeva 1995), the author distinguishes three different types:

1. Damage to the body of bhakta by Śiva
2. Damage to the bhakta's relatives' body, done by order of Śiva
3. Bhakta's self-injury, both with and without an apparent suicidal component

The author shows the unreasoning bhakta's readiness to harm his or his relatives' body as his primary attitude psychologically caused by cultural practices. All devotees considered the approval of this action by Śiva as a sign of bhakta's transition to a fundamentally different

state of being Śiva's chosen atiyār with no return to the previous life. These highly valued practices were a visible marker of bhakta's exclusivity based on a deep and ancient cultural tradition.

Eran Viezel (Ben Gurion University)

eviezel@bgu.ac.il

Why God forbids to Eat Meat and Milk Together? The Function of Eating Restrictions in Human Societies

The prohibition against eating meat and milk together is among the most widely known legal requirements in Judaism. This prohibition is not mentioned explicitly in the Bible, and it apparently was not known even at the end of the Second Temple period. However, in the first centuries of the common era it was firmly established, and to this day it is a practice that distinguishes religiously observant Jews from the non-observant. Over the course of Jewish history, the prohibition against eating meat and milk together was at the center of many lively discussions. The sages sought to justify and explain the prohibition in a variety of ways, and the considerations they raised show the complexity that arises from the encounter of daily eating practices with the dictates of faith. In this paper, we will examine the different explanations proposed, and we will propose a new solution to the question of the explanation for this restriction, along with other dietary restrictions recognized in world religions.

Katarzyna Warمیńska-Zygmunt (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

warminsk@uek.krakow.pl

Religia na granicach etnicznych. Kazus Łemków i Tatarów polskich

Relacje między religią i etnicznością mogą mieć wieloaspektowy charakter. Z jednej strony religia może być używana jako główny marker etniczności i być na stałe ulokowana na granicach symbolicznych grupy. Z drugiej zaś, religia może być używana w interakcjach społecznych sytuacyjnie, w celu komunikowani podobieństw i różnic między społecznym aktorami. W swoim wystąpieniu chcemy przeanalizować strategie identyfikacyjne realizowane przez członków dwóch mniejszości etnicznych i religijnych – Łemków i Tatarów polskich. Ich porównanie pozwoli pokazać pewne ogólne problemy dotyczące relacji między religią a etnicznością, a szczególnie roli tej pierwszej w procesach konstruowania tożsamości wspólnotowej, jak i specyfikę każdej z grup wynikającą z odmiennych historycznych i kulturowych zasobów będących w ich dyspozycji.

Joanna Wawrzenuk (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie)

j.wawrzenuk@uksw.edu.pl

Ogień na Podlasiu

Ogień z punktu widzenia zjawisk fizyczno-chemicznych jest sumą obserwowalnych zjawisk towarzyszących spalaniu i składa się ze światła, płomieni, ciepła i dźwięków. W kulturze

zwraca uwagę jego ambiwalentna symbolika. Obecność ognia w różnych kulturach widoczna była w wielu obrzędach i czynnościach domowych. Oczyszczał, chronił, niszczył. Dawał i odbierał życie ludziom, zwierzętom, przedmiotom.

Jak głęboka była wiara w ogień i jakie wiążą się z nim archaizmy przedstawione zostanie na podstawie analizy zapisów etnograficznych i badań archeologicznych z Podlasia koniecznie w kontekście materiałów z sąsiedniej Białorusi. Omówione również zostanie w jaki sposób wykorzystanie umiejętności jego wzniecania i utrzymywania miało wpływ na codzienne funkcjonowanie jednostki, rodziny i grupy w społeczności wiejskiej omawianego regionu.

Marta Widy-Behiesse (Uniwersytet Warszawski)

m.widy-behiesse@uw.edu.pl

Revolucja muzułmańskiej kultury popularnej w krajach Zachodu. Od Le The Au Harem D'archi Ahmed po Medina Oh la la!

W krajach Zachodu muzułmanie żyją już od kilku pokoleń, a od połowy lat 80. XX w. tworzą własną kulturę, która stanowi unikatową mieszankę zachodnich trendów oraz bogactwa kulturowego i religijnego krajów muzułmańskich. Często też artystyczne środki wyrazu są stosowane celem wyrażenia, dookreślenia czy nawet umocnienia własnej tożsamości religijnej twórcy, w zachodniej przestrzeni publicznej. Odbiorcy zaś tworzą wzorce nowych form religijności, opartych na konsumpcjonizmie – z jednej strony – i – doświadczeniu artystycznym – z drugiej. Scharakteryzowanie wskazanych mechanizmów i procesów zostanie w referacie zobrazowane przykładami twórczości literackiej, komiksowej, kinematograficznej i muzycznej muzułmanów żyjących na Zachodzie.

Magdalena Więckowska (Institute of Archaeology, Jagiellonian University)

m.wieckowska92@onet.pl

Sacred mountain and its copy in Mesoamerica. Mountain as "being alive"

Sacred landscape for centuries fulfill very important function for many communities. Rivers, lakes, mountains, volcanoes, caves were not common elements of surrounding world but with time become objects of cult. Unusual role in these beliefs had mountains. We can find examples nearly everywhere. In Poland in can be Łysa Góra in Świętokrzyskie Mountains (ang. The Holy Cross Mountains), in Japan Mount Fuji, in Australia Uluru etc. In Mesoamerica mountains were associated with places that fill the role in mythology and cosmivision. For local people these places were so much unique that they decided to make a copy of it in the form of buildings on their main urban centers. However, not every building can be associated as a copy of sacred mountain. Usually, such constructions were accompanied by a set of unique features such as decorations, location, function or dedication for specific deities. It is also worth paying attention to the concept of the mountain as a "being alive" which was a subject to cultural changes.

Using scientific fields like landscape archaeology and anthropogeography, I would like to introduce subject related to sacred mountains and their copies in both pre-Columbian and modern Mesoamerica. What is more, using concepts like “genius loci”, an ontological and a phenomenological approaches I would like to summarize what the sacred landscape has been to local communities and how it has evolved along with their beliefs.

Dobrosława Wiktor-Mach (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

Religia imigrantów w Krakowie w czasach pandemii Covid-19

W ostatnich latach wraz ze wzmożonym napływem imigrantów z wielu regionów świata znacząco zmienia się pejzaż religijny Krakowa. Pojawiają się nowe sale modlitewne i świątynie, a istniejące miejsca kultu odnotowują napływ nowych cudzoziemskich wiernych i parafian. Przemianom ulegają też niektóre praktyki religijne. Niekiedy przybycie nowych wiernych powoduje konieczność wprowadzenia zmian organizacyjnych, zwiększenia częstotliwości posługi religijnej lub włączenia dodatkowych języków do komunikacji z przybyszami. Imigracja ma zatem znaczący wpływ na życie religijne w mieście, pewne obszary kreując, inne wyraźnie modyfikując.

W trakcie prezentacji przedstawimy wnioski z badań ukazujących przemiany wspólnot religijnych w Krakowie w rezultacie przybywania do miasta coraz liczniejszej grupy cudzoziemców ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu pandemii Covid-19. Celem naszych badań była m.in. analiza dynamiki obecności migrantów w największych wspólnotach wyznaniowych w mieście, kanały z pomocą których docierają one do imigrantów, a oni do wspólnot, recepcję cudzoziemców przez dotychczasowych członków wspólnot i duchownych, a także wpływ migrantów na funkcjonowanie wybranych wspólnot religijnych. Ich realizacja przypadła na “śródpandemiczne” miesiące od maja do listopada 2020.

W odwołaniu do zebranych materiałów (m.in. 41 wywiadów pogłębionych z imigrantami i nie-imigrantami wchodzącymi w skład różnych wspólnot wyznaniowych) omówimy skutki obostrzeń sanitarnych w życiu wspólnot religijnych z najliczniejszą reprezentacją imigrantów w Krakowie. Pokażemy także strategie podjęte przez wybrane wspólnoty religijne wobec sytuacji kryzysowej i wzmożonej niepewności. Te zjawiska nierzadko o wiele bardziej boleśnie dotknęły oddalonych od swoich bliskich i krewnych oraz sieci wsparcia obcokrajowców niż obywateli polskich.

Maksymilian Woch (Institute for the Study of Religions, Jagiellonian University)

maksymilian.woch@uj.edu.pl

The Tulkus of Panchen Lamas of Tibet. Between Politics and Religion

The paper is based on doctoral research on the institution of reincarnated lamas - tulku (sprul sku) in Tibetan Buddhism. Part of the project was to study the Panchen Lama traditions, one of the main lineages of tulkus in Tibet. During the presentation, a question will be asked about the importance of the Panchen Lama tradition in Tibetan Buddhism. What are the main

factors that have placed this lineage of reincarnated lamas in such an extraordinary position in Tibetan culture? To answer this question, I have used a methodology based on the presentation of the Panchen Lama tradition through the "emic" concepts of Tibetan culture that relate to the topic under discussion. In other words, within the network of interrelated factors that have shaped the institution of the Panchen Lama, some particularly important ones need to be identified and explained.

The first concept is a particular relationship between a master and a disciple in Tibetan Buddhism called "spiritual father and spiritual son" (*yab sras gnyis*). Since this kind of spiritual unity is the dominant way of connecting the lama with his close disciple in Tibetan culture, it has also connected the successive incarnations of the Dalai Lamas and Panchen Lamas through the centuries of their presence in Tibet. The second concept is the idea of "religion teacher and lay donor" (*mchod yon*). In line with this concept, it will be discussed whether individual Panchen Lamas benefited from this kind of relationship with the Qing Emperors in the 18th-19th centuries and the Kuomintang (20th century) respectively, as well as with many Tibetan donors who have perpetually supported monastic institutions throughout the centuries. The third concept revolves around the issue of "the permeation of religion through politics" (*chos srid zung 'brel*). The question will be asked whether this type of understanding can be meaningfully applied in the context of the Panchen Lamas, given their involvement in politics in Central Asia from the 17th century to the present day, which somehow reflected their influence on the internal affairs of the Tibet.

Finally, I will briefly discuss this conceptual framework made up of the three above-mentioned terms and its explanatory value for explaining such complex religious phenomena as the Tibetan Panchen Lama tradition.

Irena Wodzianowska (Katolicki Uniwersytet Lubelski)

irkawod@kul.lublin.pl

Wyobrażenia religijne wiernych obrządku greckokatolickiego na Podolu w świetle wizytacji generalnej z lat 1782-1785

Ludność greckokatolicka zamieszkiwała głównie wschodnie krańce Rzeczypospolitej. Zdecydowana większość parafii Kościoła katolickiego obrządku wschodniego obejmowała obszary wiejskie. Sieć parafii unickich w tym regionie była znacznie gęstsza niż innych wyznań, gdyż ośrodki religijne znajdowały się prawie we wszystkich większych wsiach. Protokoły powizytacyjne ponad 2000 parafii stanowią właściwe jedyne masowe źródło przedstawiające znajomość modlitw oraz wyobrażenia religijne ludności drugiej połowy XVIII wieku. Praktyka wizytacyjna Kościoła wschodniego wyróżniała się tym, że wizytator nie tylko rozmawiał z osobami świeckimi, ale też egzaminował wiernych z prawd katechizmowych, sprawdzając w ten sposób czy miejscowy paroch naucza ludzi i głosi kazania. Raporty powizytacyjne więc odnotowują znajomość podstawowych prawd wiary, praktyki modlitewne jak i odchylenia w ich stosowaniu. Podole stanowiło mozaikę ludnościową, gdzie obok siebie mieszkali wyznawcy katolicyzmu, prawosławia, judaizmu czy islamu. Swoistą

gwarancją przynależności do wiary katolickiej było przystępowanie do spowiedzi wielkanocnej czy praktykowanie przykazania kościelnego „dzień święty święcić”. W dekrecie poprawy odnotowywano ponadto niemoralne zachowania, wiarę w gusła i zabobony, co pozwala bliżej przyjrzeć się wyobrażeniom mieszkańców. Raporty te w dużej mierze wyjaśniają m.in. dlaczego po kolejnych rozbiorach, dzięki wsparciu władz rosyjskich w ciągu kilku lat sieć parafialna Kościoła greckokatolickiego na tym terenie przestała istnieć.

Dorota Wójciak (Institute for the Study of Religions, Jagiellonian University)

dorota.wojciak@student.uj.edu.pl

Conscience in secular and Catholic press discourses

Over the past ten years, the notion of conscience (sumienie) was regularly appearing in the columns of Polish magazines, and its significance was discussed in dozens of articles. The media discussion on the subject of conscience focused mainly on disputes about the legalization of abortion and the extent of the impact of the conscience clause. This made conscience the most widely discussed religious concept in Poland. Using the tools of cognitive linguistics, I tried to reconstruct the meaning of the lexeme sumienie in secular and Catholic press discourse. For this purpose I analyzed 50 texts and over 300 newspaper headlines. I used the concept of idealized cognitive models and image schema.

The results of my work indicate that Catholic and secular press discourse uses two different models of metaphorization of the notion of conscience. Although in both discourses, there are mainly used metaphors deeply rooted in the usus, publicists reach for various forms to softening or enhancing specific semantic profiles. We encounter significant differences in the conceptualization of conscience in the secular and Catholic press at every stage of the analysis. The anthropomorphized sumienie in secular press discourse has a greater „scope of power”, it more often "commands", „enforces” and „dictates”, and more frequently it appears as the subject in the sentence. Conscience in the Catholic press can be "shaped", "formed" and even "educated". Also, in both discourses, some image schemes are used differently. In my talk I would like to discuss these and other differences and their non-linguistic consequences.

Ryszard Wójtowicz (Instytut Filozofii, Uniwersytet Rzeszowski)

rwojt@univ.rzeszow.pl

Cywilizacja miłości wobec kultury konsumpcyjnej. Wybrane zagadnienia filozofii społecznej papieża Franciszka

Strategia kulturowa zaproponowana przez papieża Franciszka skierowana jest m.in. przeciwko niekorzystnym dla Kościoła tendencjom. Z jednej strony jest to „humanizm bez Bo-ga”, „nieautentyczna kultura”, u podstaw której znajduje się fałszywa ontologia i antropologia. Z drugiej zaś strony, jest to współczesny zglobalizowany świat, trawiony przez ideologię rynku, ekonomizm promujący tożsamość konsumpcyjną. Zdaniem Franciszka, są to zasadnicze elementy „kultury nieautentycznej”, odchodzenia od Boga, promowania wartości bez odniesienia do transcendencji. Kultura konsumizmu, to kultura subiektywnych prawd,

realizująca indywidualne i egoistyczne projekty społeczne, negująca realizację chrześcijańskiej doktryny dobra wspólnego.

„Cywilizacja Miłości” to dążenie do radykalnej przemiany kulturowej, z nieautentycznej „cywilizacji śmierci” na „cywilizację ewangeliczną” przepełnioną miłością chrześcijańską, głosząca prymat miłosierdzia nad sprawiedliwością, prawa moralnego nad pozytywnym, osoby nad rzeczami, pracy nad kapitałem, etyki nad techniką, dialogu i negocjacji nad konfrontacją i walką, itp. Stąd pytanie o miejsce, zasadność (realny program czy utopia?) i sposób realizacji programu budowy „Cywilizacji Miłości” przez papieża Franciszka, programu zainicjowanego przez Pawła VI a głoszonego przez Jan Paweł II oraz Benedykt XVI.

Dariusz Wybranowski (Uniwersytet Szczeciński)

dariusz_wybranowski@poczta.fm

Idea dżihadu i infiltracja radykalnego islamu na obszarze Afryki Północnej jako współczesne zagrożenie dla regionu i Europy

Jednym z głównych celów referatu jest ukazanie procesu rozwoju na przestrzeni XX i XXI wieku idei radykalnego islamu na terenie wybranych krajów Maghrebu. W wystąpieniu autor chciałby ukazać społeczne i polityczne czynniki pojawienia się idei konfrontacji z innymi religiami i prób budowy „państwa muzułmańskiego” na tym obszarze. Jako egzemplifikacja posłuży przede wszystkim analiza działalności takich organizacji jak m.in. Zbrojna Grupa Islamska, Al-Kaida w Islamskim Maghrebie, Salaficka Grupa Wiary i Walki, a zwłaszcza w ostatnich latach Państwa Islamskiego. Jedną z kluczowych tez jest rosnące zagrożenie bezpieczeństwa wewnętrznego krajów regionu, ale przede wszystkim widoczna zwłaszcza w ostatnich latach infiltracja organizacji salafickich i związanych z dżihadyzmem w krajach Europy Zachodniej. Jednymi z istotnych elementów tego procesu jest tworzenie struktur organizacyjnych i zaplecza, spektakularne akty terroryzmu, stopniowa zmiana profilu etnicznego w niektórych miastach europejskich i powrót mudżahedinów Państwa Islamskiego do Europy z Bliskiego Wschodu i Afryki.

Jarosław Zapart (Centre for Comparative Studies of Civilisations, Jagiellonian University)

jaroslaw.zapart@uj.edu.pl

The Notion of Faith in the Mahāyāna Tathāgatagarbha Scriptures

In my paper I would like to examine the importance of faith (*śraddhā*, *prasāda*, *adhimukti*) in the Indian *tathāgatagarbha* scriptures, mainly *Śrīmālādevīsṃhanādasūtra* and *Ratnagoṭravibhāga* (*Uttaratantra*). My presentation will have a fourfold structure. First of all I will try to place the said scriptures in the context of early Mahāyāna literature and present reasons for assigning them to the general strand of „faith Buddhism” (cf. *Sukhāvativyūhasūtra*) rather than „wisdom Buddhism”, as represented e.g., by the *prajñāpāramitā sūtras*. Secondly, I will try to highlight the meaning of the idea of *Tathāgata-dharmakāya* as a recipient of faith and an (seemingly) external force that is given the power to uplift beings into enlightenment.

Next, I will investigate instances of *buddhānusr̥ti* practice in *tathāgatagarbha* scriptures, thereby shedding some light on their association with possibly the most common faith-oriented meditation practice in Mahāyāna Buddhism. Lastly, I will look into the crucial relationship between faith and wisdom (*prajñā*) and try to confront the notorious view that *tathāgatagarbha* is graspable only through faith with the fact that even in the buddha nature texts only wisdom is given the characteristic of bringing about enlightenment. Such a structure of the presentation will allow me to pinpoint the crucial role faith has played in presenting the pedagogical and soteriological efficacy of *tathāgatagarbha*. It will also enable me to show the evolution of the Buddhist *śraddhā* and its role in the formation of both the *tathāgatagarbha* notion and Mahāyāna Buddhism as such.

Konrad Zasztowt (Uniwersytet Warszawski)

k.zasztowt@uw.edu.pl

Spółeczno-polityczna sytuacja przedstawicieli fundamentalistycznych ruchów muzułmańskich na Krymie przed i po rosyjskiej aneksji półwyspu w 2014 roku

Znaczną część krymskich muzułmanów prześladowanych przez rosyjskie władze okupacyjne na Krymie stanowią członkowie fundamentalistycznych ruchów islamskich, takich jak Hizb ut-Tahrir lub innych społeczności salafickich. Chociaż trudno jest oszacować liczbę ich członków i chociaż są one zdecydowanie grupami marginalnymi w ramach całej populacji krymskich wyznawców islamu (głównie Tatarów krymskich), z pewnością jednak stanowią dużą liczbę tych, którzy zmuszeni byli do opuszczenia Krymu z powodu prześladowań. Te ostatnie powiązane są z jednej strony z polityką religijną Federacji Rosyjskiej, z drugiej strony z dążeniem do stłumienia politycznych ambicji organizacji reprezentujących krymskotatarski ruch narodowy.

Przedstawiciele wspomnianych fundamentalistycznych nurtów islamu budzą emocje także wśród swoich współwyznawców (i rodaków – Tatarów krymskich) związanych z tradycyjną dla regionu sunnicką hanaficką szkołą prawną. Niejednokrotnie – ze względu na radykalizm swoich przekonań religijnych – mimo represji ze strony władz, nie cieszą się oni współczuciem ze strony innych krymskich muzułmanów. Z drugiej strony, organizacje broniące praw człowieka, a także media ukraińskie zmieniły swój stosunek do członków organizacji takich jak Hizb ut-Tahrir. Podczas gdy wcześniej ich działalność była postrzegana, jako „podejrzana”, czy też niosąca potencjalne zagrożenie, obecnie są oni traktowani jako ofiary represyjnego rosyjskiego systemu.

Katarzyna Zielińska (Instytut Socjologii, Uniwersytet Jagielloński)

katarzyna.zielinska@uj.edu.pl

Opór czy uległość? Praktyki płci w Polskich Misjach Katolickich w Anglii i Szwecji

Polskie Misje Katolickie istnieją w wielu krajach na świecie. Ich celem jest wspieranie polskich migrantów. Z jednej strony działają na rzecz wzmacniania integracji migrantów i migrantek z krajami docelowymi. Z drugiej Misje służą podtrzymywaniu relacji diaspory z Kościołem

katolickim w Polsce, wzmacnianiu polsko-katolickiej tożsamości oraz budowaniu więzi migrantów i migrantek z polskim społeczeństwem i tradycją. Usytuowanie Misji w skomplikowanych i sprzecznych transnarodowych kontekstach pomiędzy społeczeństwami przyjmującym, często obyczajowo liberalnymi i religijnie zróżnicowanymi, a bardziej tradycyjnym i monoreligijnym kontekstem polskim oferuje interesujący obszar badawczy dla refleksji nad praktykami płci realizowanymi w takich religijnych organizacjach.

W naszym wystąpieniu, analizując praktyki dopuszczania lub wykluczania obecności ministrantek oraz szafarek w Polskich Misjach Katolickich, pokażemy w jaki sposób takie transnarodowe konteksty modyfikują praktyki płci w ramach struktur Kościoła katolickiego. W referacie odwołujemy się do badań jakościowych - obserwacji i wywiadów pogłębionych, które przeprowadziłyśmy z mężczyznami i kobietami świeckimi i konsekrowanymi, aktywnymi w organizacjach polskich misji w Anglii i w Szwecji w latach 2016-2018.

Marcin K. Zwierżdżyński (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie)

marcinz@agh.edu.pl

Formowanie i adaptacja. Rola religii w konstruowaniu tożsamości organizacyjnej uczelni katolickich w Polsce

Zarządzanie religią kojarzy się zwykle z wielokulturowymi społeczeństwami, gdzie koegzystencja różnych religii jest narażona na konflikt, którego uniknięcie jest celem (za)rzadz(aj)ących (np. Singapur). Jednak zarządzać religią można na różnych poziomach: na poziomie samych organizacji religijnych, NGOs czy instytucji publicznych, takich jak szkoły. Zarządzanie religią ma swój specyficzny charakter w obszarze szkolnictwa wyższego, a ściślej: wyznaniowych szkół wyższych, gdzie religia jest elementem wrażliwym, a czasem drażliwym.

W Polsce dostrzegalny jest paradoks: mimo że deklaracje religijności wciąż utrzymują się na poziomie ok. 90%, w katolickich uczelniach uczy się (proporcjonalnie) niewielu studentów, a same uczelnie (to hipoteza), aby zwiększyć rekrutację, ukrywają swój wyznaniowy charakter (strategia poszerzania marki). Z kolei w USA jest odwrotnie (to także hipoteza): tu religia jest magnesem, który ma przyciągnąć studentów, i punktem wyróżniającym uczelnię na tle innych (religia jako przewaga konkurencyjna). Czy te różnice w modelach zarządzania religią można tłumaczyć teoriami sekularyzacji i religii obywatelskiej? A może przy pomocy podejścia MDSD (*most different systems design*) da się określić wspólny rdzeń zarządzania religią w tych dwóch bardzo różnych systemach społeczno-kulturowych? Wyraźna i utrwalona obecność religii w sferze publicznej wydaje się łączącą oba systemy zmienną zależną.

Pola Zygmunt (Muzeum Azji i Pacyfiku oraz Uniwersytet Warszawski)

pola.zygmunt@gmail.com

Kult świętych w religijności libańskich maronitów

Obcokrajowiec przyjeżdżający na dłużej do Libanu szybko odkrywa, że elementem życia codziennego są tutaj regularne spotkania z podobizną zakapturzonego mnicha imieniem

Charbel. Wizerunek mnicha pojawia się w oknach, przydrożnych i przydomowych kapliczkach, na naklejkach przyklejonych do szyb samochodów. Spotkania z osobami noszącymi imię Charbel również nie należą do rzadkości.

Święty Charbel wydaje się być najpopularniejszym z libańskich świętych. Co miesiąc sanktuarium świętego odwiedzają rzesze wiernych, którzy biorą udział w procesji prowadzącej od dawnej pustelni mnicha do miejsca jego pochówku.

W czasie wystąpienia opowiem o rosnącej, również poza granicami Libanu, popularności kultu świętego Charbela, o przebiegu i specyfice comiesięcznej procesji do jego grobu oraz o tym, jak cześć świętym oddaje libańska diaspora.